

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису
81'373.7=111=161.2(043.5)

ЗАПУХЛЯК Ірина Михайлівна

ДИСЕРТАЦІЯ

**СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних
досліджень. Використання ідей,
результатів текстів інших авторів мають
посилання на відповідне джерело

 І. М. Запукляк

*Дисертація є ідентичною
іншим примірникам дисертації
Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради К 11.05.14*

к.філол.н. О. О. Залужна

Науковий керівник
Оленяк Мар'яна Ярославівна,
кандидат філологічних наук, доцент

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Запущляк І. М. Структурні та семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця, 2021.

Дисертацію присвячено зіставному вивченню фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Під поняттям «нежива природа» розуміється сукупність нерукотворних об'єктів, у яких відсутні життєві процеси.

У дисертації проаналізовано структурні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. З'ясовано, що найбільшою групою в обох аналізованих мовах є фразеологізми рівня словосполучення, які, у свою чергу, поділяються на такі граматико-структурні розряди як дієслівні, субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні та вигуківі фразеологізми.

Найбільший граматико-структурний розряд аналізованих виразів – це дієслівні фразеологізми. Найчисленніші ізоморфні структурні моделі аналізованих мов представлені колігаціями, які відображають вживання дієслова прямим і непрямым додатком.

Найменшим граматико-структурним розрядом фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи обох аналізованих мов є вигуківі вирази, які не мають номінативного значення, позначаючи емоції мовця або його ставлення до певного об'єкта чи ситуації.

Синтаксичні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах кількісно поступаються лексичним фразеологізмам, представленим композитами та виразам рівня словосполучення, оскільки їхня розлога структура ускладнює відтворення у мовленні. Лексичні фразеологізми-композити, які були виокремлені на

матеріалі лише англійської мови, є найменш численною групою аналізованих фразеологізмів, оскільки лише складні слова, у яких принаймні один структурний компонент набуває вторинного значення шляхом метафоризації чи метонімізації, отримують статус фразеологізму.

В роботі встановлено, що фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи мають ізоморфні та аломорфні риси, однак аломорфні структурні моделі переважають. Це може бути зумовлено лінгвальними причинами, пов'язаними з відмінностями у граматичних правилах різноструктурних мов: існування фразових дієслів в англійській мові; досить частотне, порівняно з українською мовою, вживання композитів; значна роль прийменників у створенні структурних моделей, зумовлена аналітичністю англійської мови, а також наявність герундія. Відносна нерегламентованість порядку слів в українській мові зумовлює існування структурних моделей, у яких залежні слова передують головним, що не допускається в англійській мові, а також можливість утворення компаративних конструкцій української мови за допомогою синтетичного способу творення. Екстралінгвальні чинники, які обумовлюють аломорфність певних структурних моделей, виявляються у схильності англійців характеризувати людей за допомогою прийменникових конструкцій, вказуючи на їх місцезнаходження, натомість українці характеризують осіб відповідно до їхньої поведінки, використовуючи дієслівні групи. Метанауковими причинами, що впливають на аломорфність структурних моделей є відмінність підходів до визначення фразеологізму вітчизняними та європейськими науковцями, що проявляється у включенні закордонними лінгвістами прислів'їв, складних слів та різноманітних порівняльних конструкцій у межі фразеології.

У результаті аналізу було виокремлено 73 концепти, які вербалізуються за допомогою фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, 47 з них є ізоморфними. Екстралінгвальні чинники, які зумовлюють аломорфність досліджуваних фразеологізмів, пов'язані з географічним розташуванням країн, мови яких досліджуються, що

проявляється в залученні географічно-специфічних компонентів до формування фразеологізмів; та набуття більшої значущості певними компонентами на позначення неживої природи в одній культурі у порівнянні з іншою, що зумовлює їхнє функціонування у складі фразеологізмів лише однієї з досліджуваних мов попри наявність та можливість спостерігати аналогічні об'єкти в межах країни іншої лінгвоспільноти.

Вислови, які мають у складі компонент, що відноситься до тематичної групи «Літосфера» здебільшого актуалізують ізоморфні концепти, найчисленніші з яких є *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *ПРАГМАТИЗМ*, *ЗЛОВМИСНИЦТВО*, *СКРУТА*, *СМЕРТЬ*, *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*, *ЦІННІСТЬ*, *ВАЖКА ПРАЦЯ*, що вказує на спільні асоціації представників аналізованих мов стосовно компонентів вказаної тематичної групи. Фразеологізми тематичної групи «Гідросфера» можуть вербалізувати концепти *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *СКРУТА*, *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*, *ПАСИВНІСТЬ*, *ЦІННІСТЬ* / *ЗНАЧИМІСТЬ*, *ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН* і *БОРотьба*. Аноморфні групи англійської мови цієї групи актуалізують концепти *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *СЕРЕДОВИЩЕ*, *МІНЛИВІСТЬ* та *ІЛЮЗІЯ*, українськими аноморфними концептами є *ЗНИКНЕННЯ*, *ІНТЕНСИВНІСТЬ* і *СКРОМНІСТЬ*.

Фразеологізми тематичної групи «Атмосфера та космос» значно більше вербалізують позитивні концепти, такі як *ЩАСТЯ* / *УСПІХ*, оскільки в обох мовах перебування в небі та на хмарах сприймається як вияв радості та задоволення, однак фразеологізми з компонентами, що належать до тематичної групи «Атмосфера та космос» можуть вербалізувати концепти *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ*, *ЗАГРОЗА* та *НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ*.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що англійці більш схильні вказувати на бажану та неприйнятну поведінку, регламентуючи життя суспільства, що засвідчується найбільшими групами англійських виразів на позначення концептів *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* і *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*. Досить значна кількість фразеологізмів, які актуалізують концепти *ПРАГМАТИЗМ* і *НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* у межах всіх трьох

тематичних груп, а також *ВАЖКА ПРАЦЯ* у межах тематичної групи «Літосфера» вказує на цілеспрямованість англійців. Найчисленнішими концептами української мови є *СКРУТА*, *СМЕРТЬ* і *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, що вказує на фокусування українців на негативних проявах життя.

Ключові слова: фразеологізм, структурна модель, граматико-структурний розряд, дієслівний, субстантивний, ад'єктивний, адвербіальний, вигуківий, тематична група, концепт, ізоморфний, аломорфний.

SUMMARY

Zapukhlyak I. M. Structural and Semantic Peculiarities of Idioms with the Component Denoting Inorganic Matter in the English and Ukrainian Languages. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – Vasyl' Stus Donetsk National University. – Vinnytsia, 2021.

The thesis sheds some light on the comparative study of idioms with the component denoting inorganic matter in the English and Ukrainian languages. Inorganic matter is defined as the scope of non-manmade objects characterized by no biological processes.

The study describes structural peculiarities of idioms with an inorganic matter component in the English and Ukrainian languages. The results of the analysis prove the existence of isomorphic and prevailing allomorphic features. The latter may be caused by linguistic reasons such as the differences in the grammatical rules of the studied languages that predetermine certain phenomena such as the existence of phrasal verbs and the gerund, a more common functioning of compound words and the extended usage of prepositions in the English language. A more flexible word order in the Ukrainian language allows the prepositioning of the depended elements regarding the main ones and the possibility of synthetic formation of degrees of comparison of adjectives. The extralinguistic reasons that account for the allomorphic structural models are the English speakers' tendency to characterise people with the help of prepositional phrases that indicate their location, whereas Ukrainians characterise people in terms of their behaviour using mostly verb phrases. The metascientific reasons that influence the structure distinctions manifest themselves in the tradition of English linguists to include the proverbs, compound words and some types of the comparative constructions into the scope of phraseology.

The most numerous are those idioms that have a word combination structure which can be can be predetermined by their cognitive simplicity that allows using

them easily in the communication. They are divided into substantival, verbal, adjectival, adverbial and interjectional idioms.

Verbal idioms are the most numerous in both studied languages. The biggest isomorphic structures represent the use of verbs with direct and indirect objects. The least numerous are interjectional idioms that do not have denotative meaning, but express speakers' emotions or their attitude towards a certain object or a situation.

The sentence-structured idioms with an inorganic matter component are less numerous in English and Ukrainian since their quite extended structure restricts the possibility of them being repetitively used in speech. The lexical idioms with an inorganic matter component manifest themselves only in the English language due to the fact that Ukrainian linguists define idioms as word combinations, but not compounds.

The analysis of the semantics of the idioms with an inorganic matter component in the English and Ukrainian languages allows to claim that they verbalize 73 concepts, 47 of which are the isomorphic ones. The extralinguistic reasons of the allomorphic features may be predetermined by the geographical locations of the counties the speakers of the analyzed languages live in. The other reason is the acquisition of a greater cultural significance by certain inorganic matter objects during the development of the two cultures.

The idioms that contain the component referring to the thematic group «Lithosphere» mainly verbalize the isomorphic concepts; the most productive are *WRONG BEHAVIOR*, *PRAGMATISM*, *MALEVOLENCE*, *HARDNESS*, *DEATH*, *SUCCESSFUL ACTIVITY*, *VALUE*, *HARD WORK*. This fact witnesses the common associations of the speakers about the features of the components of this particular group. The idioms with the component referring to «Hydrosphere» denote *WRONG BEHAVIOR*, *DIFFICULTY*, *SUCCESSFUL ACTIVITY*, *PASSIVENESS*, *VALUE / SIGNIFICANCE*, *DEPRESSED STATE OF MIND* and *STRUGGLE*. The biggest English allomorphic groups denote the concepts *RIGHT BEHAVIOR*, *ENVIROMENT*, *VARIABILITY* and *ILLUSIONS*, whereas the Ukrainian ones indicate *DISAPPEARANCE*, *INTERSIVITY* and *SHYNESS*.

The idioms with the component referring to «Atmosphere and Space» verbalize positive concepts such as HAPPINESS more frequently as the feeling as if the person is in the sky or on the cloud is viewed by both language speakers as joy and happiness. Though, this thematic group idioms can verbalize the concepts *WRONG BEHAVIOR*, *UNFULFILLED DREAMS*, *THREAT* and *UNCERTAINTY*.

The conducted analysis suggests that the English and Ukrainians tend to indicate the (un)desirable behavior by means of the idioms with an inorganic matter component as the most numerous groups are the concepts *WRONG BEHAVIOR* and *RIGHT BEHAVIOR*. Rather high quantity of the idioms denoting *PRAGMATISM* and *UNSUCCESSFUL ACTIVITY* in all thematic groups show the tendency of English speakers to aim at achieving positive results. The most numerous Ukrainian concepts are *DIFFICULTY*, *DEATH* and *WRONG BEHAVIOR* which demonstrates their inclination towards rumination about negative topics.

Key words: idiom, structural model, substantival, verbal, adjectival, adverbial, interjectional, isomorphic, allomorphic, concept.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Запухляк І. М. Функційно-стилістичні особливості вживання фразеологізмів у сучасних англійській та українських мовах. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. 2018. № 35. С. 25–34.

2. Запухляк І. М. Структурні особливості субстантивних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (Мовознавство)*, 2019. № 12. С. 64–68.

3. Запухляк І. М. Структурні особливості фразеологічних одиниць з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. 2019. Вип. 38. С. 74–92.

Статті в наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних

4. Запухляк І. М. Структурні особливості дієслівних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 2019. № 43. Т. 1. С. 147–151.

5. Запухляк І. М. Структурні особливості ад'єктивних компаративних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Закарпатські філологічні студії*, 2020. № 14. Т. 2. С. 129–135.

6. Запухляк І. М. Структурні особливості адвербіальних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2020. № 28. Ч. 2. С. 17–24.

Статті в закордонних періодичних виданнях:

7. Zapukhlyak I. M. Structural Peculiarities of *Adjective Non-Comparative Idioms* with the Component Denoting Inorganic Matter in the English and Ukrainian Languages. *Sciences of Europe*. 2020. № 49. Vol. 4. P. 31–40.

Наукові праці апробаційного характеру:

8. Запухляк І. М. Cultural Component of English Idioms. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (25 квітня 2019 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 28–30.

9. Запухляк І. М. Особливості компаративних ад'єктивних фразеологізмів з компонентом неживої природи у англійській та українській мовах. *Мови і засоби масової комунікації*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13–14 вересня 2019 р., м. Львів). Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2019. С. 37–41.

10. Запухляк І. М. Субстантивні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (17 січня 2020 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 19–23.

11. Запухляк І. М. Ад'єктивні компаративні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Scientific Horizon in the Context of Social Crises: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference* (June 6–8, 2020). Tokyo, Japan : Otsuki Press, 2020. P. 111–114.

12. Запухляк І. М. Ад'єктивні некомпаративні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *International Forum: Problems and Scientific Solutions: Proceedings of the*

4th International Scientific and Practical Conference (June 16–18, 2020). Melbourne, Australia : CSIRO Publishing House, 2020. P. 89–91.

13. Запухляк І. М. Вигуківі фразеологізми з лексичним компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Challenges in Science of Nowadays: Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference* (September 6–8, 2020). Washington, USA : EnDeavours Publisher, 2020. С. 51–55.

14. Запухляк І. М. Про структуру фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (25 січня 2021 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 38–42.

15. Запухляк І. М. Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом «земля» в українській мові та компонентами «earth», «ground» та «land» в англійській мові. *Science and Practice, Problems and Innovations. Proceedings of the 7th International Scientific Conference* (February 25–27, 2021). Ottawa, Canada. С. 157–160.

16. Запухляк І. М. Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Гідросфера». *Problems and Tasks of Modernity and Approaches to Their Solution. Proceedings of the 8th International Scientific Conference* (March 02–05, 2021). Tokyo, Japan. P. 191–194.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	25
1.1 Фразеологічні одиниці в контексті лінгвістичних досліджень.....	25
1.2 Підходи до класифікації фразеологічних одиниць.....	30
1.2.1 Класифікації фразеологізмів англійської мови.....	32
1.2.2 Класифікації фразеологізмів німецької мови.....	46
1.2.3 Класифікації фразеологізмів російської мови.....	47
1.2.4 Класифікації фразеологізмів української мови.....	55
1.2.5 Класифікації фразеологізмів французької мови.....	64
1.3 Підходи до визначення поняття «нежива природа» та його складові елементи.....	66
1.4 Методологія та методика зіставного дослідження фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мові.....	72
1.4.1 Методологічні засади зіставного дослідження фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	73
1.4.2 Методи вивчення фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	75
1.4.3 Етапи дослідження фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	79
Висновки до розділу 1.....	86
РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	89
2.1 Структура лексичних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові.....	90
2.1.1 Структура лексичних фразеологізмів-комполітів з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові.....	91

2.1.2 Структура лексичних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи рівня словосполучення в англійській та українській мовах.....	94
2.1.2.1 Структура дієслівних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	94
2.1.2.2 Структура субстантивних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	103
2.1.2.3 Структура ад'єктивних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	109
2.1.2.3.1 Структура ад'єктивних компаративних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	109
2.1.2.3.2 Структура ад'єктивних некомпаративних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	118
2.1.2.4 Структура адverbіальних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	126
2.1.2.5 Структура вигуківих фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.....	135
2.2 Структура синтаксичних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи рівня словосполучення в англійській та українській мовах.....	140
2.2.1 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, що мають структуру простого речення.....	141
2.2.1.1 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої, які мають структуру односкладного речення.....	143
2.2.2 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої	

	14
природи, які мають структуру складного речення.....	146
2.2.2.1 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, що мають структуру складнопідрядного речення.....	146
2.2.2.2 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, що мають структуру складносурядного речення.....	150
2.2.2.3 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, що мають структуру безсполучникового речення.....	152
2.2.2.4 Багатокомпонентні сурядно-підрядні речення з компонентом на позначення неживої природи.....	153
Висновки до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3 СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	160
3.1 Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Літосфера»	162
3.2. Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Гідросфера».....	181
3.3. Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Атмосфера та космос»	192
Висновки до розділу 3.....	203
ВИСНОВКИ.....	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	218
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	247
ДОДАТОК А.....	248

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Адв.ФО	адвербіальна фразеологічна одиниця
АФО	ад'єктивна фразеологічна одиниця
ВФО	вигукова фразеологічна одиниця
ДФО	дієслівна фразеологічна одиниця
СФО	субстантивна фразеологічна одиниця
ТГ	тематична група
ФО	фразеологічна одиниця

ВСТУП

Фразеологізми є яскравими словесними образами, властивими будь-якій з мов, в значущості котрих неможливо сумніватися. Антропоцентричні за своєю природою, вони є квінтесенцією сприйняття дійсності людиною, синергійними мовними утвореннями, які відображають взаємопроникнення побуту, менталітету, культури і світогляду. Вони кодують тривале формування колективного світосприйняття, відбитого в мовній картині світу їхніх носіїв, тому зіставний характер наукових пошуків робить їх промовистим свідченням універсальності і контрасту практичного досвіду націй, їхніх культур, традицій, пріоритетів і асоціацій.

Пропонована дисертація концентрується на дослідженні фразеологічних одиниць (далі ФО), у складі яких наявний компонент на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Мовні одиниці на позначення неживої природи (включаючи фразеологізми) є обов'язковими елементами кожної мовної парадигми з огляду на те, що їх референти неминуче універсальні і споконвічні для людства. Ідіоматичність таких одиниць дає змогу прослідкувати особливості усталених колігацій в мовах різного ступеню спорідненості (в межах системно-структурних парадигм) та з'ясувати вербалізовані ними ключові концепти, віддзеркалюючи певні фрагменти дійсності (в межах антропоцентричної парадигми).

Фразеологізми, за понад столітню історію їх дослідження, стали об'єктом активних наукових пошуків на початку XX століття, за понад столітню історію лінгвістичних розвідок, досліджувалися з багатьох сторін і на матеріалі різних мов. Взаємозв'язок між мовою, культурою і свідомістю цікавив О. М. Галинську [53], Н. Б. Головіну [58], О. В. Забуранну [82], К. І. Мізіна [148–1152], О. С. Пальчевську [164], Ю. О. Письменну [169], Т. Н. Федуленкову [212] та ін. Більшість наукових робіт концентрується на вивченні ФО з певним компонентом в їхньому складі або за принципом номінації окремих фрагментів дійсності. Так, фразеологізмами на позначення простору займалися Н. Ф. Венжинович [42], Н. Ю. Тодорова [205]; фразеологізми, які

характеризують людину вивчали О. С. Альошин [6], К. Ф. Арсентьєва [15], Г. А. Багаутдінова [27], Ю. В. Білоус [38], О. М. Волобуєва [47], М. В. Гамзюк [54], Н. Ф. Грозан [61], А. А. Джелілов [66], І. Є. Колеснікова [114], І. М. Кучман [130], Д. Маркова [143], М. А. Охріменко [163], О. Г. Сошко [195], А. М. Троцюк [208], В. В. Хмара [214–216] та ін.; військові омофрази досліджував В. С. Вигівський [44]; фразеологізми-оптативи стали предметом аналізу Н. Б. Головіної [58]; фразеологізми з онімним компонентом – І. Ф. Заваринської [83], Ю. В. Ковалюк [112; 113], ФО на позначення артефактів та ментафактів зацікавили Р. О. Каракевич [106]; фразеологізми «мовлення» стали об'єктом аналізу Л. Ш. Кубедінової [126]; ФО з компонентом «хата» досліджувалися Ю. М. Лебеденко [135]; фразеологізми зі значенням руху вивчалися І. М. Патен [166]; на позначення вживання алкоголю – В. Л. Поліщук [172]; весільні обрядові фраземи досліджувала Л. Й. Пулатова [180].

Власне найменування об'єктів неживої природи як складника лексичних парадигм української та англійської мов ставали предметом наукових пошуків вкрай рідко [178]. Варто зауважити, що їхня інвентаризація, насамперед, відбувалася під час укладання ідеографічних словників [35; 251; 252; 298]. Однак саме лінгвістичний аналіз був здійснений лише у трьох роботах, перша з яких концентрувалася на концептуальній сфері «нежива природа» як на джерелі метафоричної експансії в російських ЗМІ [221]. Друга робота присвячена дослідженню метафори зі сферою-джерелом «нежива природ а» в політичному дискурсі США та Німеччини [162], а третя була пов'язана з аналізом іменників на позначення неживої природи в ЗМІ як засобів репрезентації мовної картини світу [217]. На основі зазначеного можна констатувати, що використання найменувань неживої природи у сфері фразеології англійської та української мов не було об'єктом дослідження.

Актуальність пропонованої роботи зумовлена антропоцентричною спрямованістю сучасних мовознавчих пошуків. Комплексний порівняльний аналіз ФО з компонентом на позначення неживої природи із залученням суцільно вибраного емпіричного матеріалу ще не був об'єктом окремих

лінгвістичних розвідок, що зумовлює актуальність обраної теми дисертації. Вибір компонента на позначення неживої природи як критерію зазначених одиниць пояснюється його універсальністю і первинно рівноцінною значущістю для усього людства загалом. Актуалізація цього компонента в межах фразеології дає змогу виявити особливості лінгвальної природи ФО з компонентом на позначення неживої природи, що відображає наївне сприйняття різними націями навколишнього середовища націями на тлі взаємозв'язку культури, свідомості, ментальності і традицій носіїв аналізованих мов, що досі не отримало належного опису на предмет особливостей структури і семантики в зіставному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах наукових тем факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса «Синхронні та діяхронні типологічні і зіставні дослідження лексики і словотвору в різносистемних мовах» (номер державної реєстрації 0113U001536) (2015-2019 рр.), «Синхронні та діяхронні дослідження мовних одиниць різних рівнів» (номер державної реєстрації 0119U102510) (2019-2020 рр.). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 8 від 21.01.2021 р.).

Мета дослідження – визначити і охарактеризувати ізоморфні та аломорфні риси ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати теоретичну та методологічну базу, присвячену вивченню фразеологізмів, та узагальнити основні класифікації ФО на сучасному етапі лінгвістичних напрацювань;
- 2) укласти корпус ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах;
- 3) з'ясувати особливості структурного моделювання аналізованих одиниць в досліджуваних мовах;

4) встановити спільні та відмінні характеристики структури розглядуваних ФО з окресленням чинників, які впливають на ізоморфні та аломорфні показники;

5) визначити перелік вербалізованих концептів досліджуваними фразеологізмами, охарактеризувавши подібні та контрастні тенденції до вербалізації концептів в аналізованих лінгвокультурах.

6) окреслити вплив різного роду чинників на ізоморфні та аломорфні властивості семантики аналізованих ФО та (не)констатувати факти різного світосприйняття двома лінгвospільнотами.

Об'єктом дослідження є фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є структурна організація цих мовних одиниць, а також особливості їхньої семантики.

Матеріал дослідження становлять ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, дібрані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел, а саме одномовних фразеологічних словників. Загальний обсяг вилученого емпіричного матеріалу становить 2822 одиниці, з них: 2030 ФО англійської мови та 792 ФО української мови.

Мета і завдання, специфіка об'єкта дослідження зумовили застосування таких **методів і прийомів** лінгвістичного аналізу: лінгвістичного аналізу: *метод суцільної вибірки* – для добору емпіричного матеріалу; *аналіз словникових дефініцій*, спрямований на визначення лінгвокультурних концептуальних сем; *описовий метод* із метою репрезентації та систематизації аналізованих одиниць; *метод структурного аналізу*, який дозволяє встановити колігаційні моделі фразеологізмів; *метод моделювання семантичної структури*, який уможлиблює виявлення смислових зв'язків між компонентами ФО та сприяє їхньому подальшому групуванню; *метод компонентного аналізу* – для виокремлення сем ФО; *прийом буквального перекладу*, який дає змогу встановити внутрішню форму фразеологізмів; *метод концептуального аналізу*, що дозволяє співвіднести концепти з фразеологізмами, які його вербалізують;

зіставний метод залучається для встановлення ізо- та аломорфних рис явищ, які розглядаються; *елементи кількісних підрахунків* – із метою експлікації квантитативних характеристик досліджуваного явища для формування подальших висновків якісного характеру.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше 1) здійснено огляд лінгвістичних і лексикографічних джерел, пов'язаних з дослідженням та інвентаризацією мовних одиниць на позначення неживої природи; 2) запропоновано структурний і семантичний аналіз ФО з компонентом на позначення неживої природи в зіставному аспекті на матеріалі англійської та української мов; 3) описано лінгвокультурні особливості світосприйняття носіїв двох мов, відображеного в межах матеріалу дослідження; 4) встановлено перелік об'єктів неживої природи, які, будучи первинно рівноцінними для всього людства, набули більшої / меншої культурної значущості для представників англійськомовної та українськомовної спільнот.

Наукову новизну одержаних результатів узагальнюють **положення, що виносяться на захист**:

1. Попри узгодженість поглядів вітчизняних і європейських науковців щодо основних характеристик фразеологізмів, існують розбіжності, які, у випадку зіставних досліджень, можуть мати вирішальний вплив на висновки кількісного і якісного характеру: як стосовно структури, так і стосовно семантики ФО.

2. Більша / менша кількість ФО з компонентом на позначення неживої природи зумовлюється лінгвальними чинниками (історія мови, її структура, продуктивні способи словотвору), екстралінгвальними чинниками (культурна значущість окремих об'єктів, географічне розташування країни) та метанауковими чинниками (різні погляди на присвоєння мовній одиниці статусу ФО і, відповідно, включення / невключення її до фразеологічних словників).

3. Лексеми виявляють найнижчу продуктивність щодо формування ФО, речення характеризуються дещо вищою потенцією, проте обмеженою їх когнітивною складністю, словосполучення ж є найбільш здатними до формування ФО, оскільки мають відносну просту структуру.

4. Англійські ФО з компонентом на позначення неживої природи структурно є більш різноманітні, ніж українські, що зумовлено, передусім, лінгвальними та метанауковими причинами, зокрема різною структурою аналізованих мов і ширшим потрактуванням меж фразеології європейськими лексикографами.

5. У межах емпіричного матеріалу дослідження можна стверджувати, що ментальність українців більшою мірою сконцентрована довкола негативних явищ, процесів занепаду і психологічного дискомфорту, натомість ментальність англійськомовної спільноти спрямована на результативність і гідну поведінку.

6. Попри те, що об'єкти неживої природи первинно були рівнозначними для людства, деякі з них набули більшої культурної значущості в процесі формування лінгвоспільноти.

Теоретичне значення роботи зумовлене тим, що вона сприяє поглибленню теоретичної бази зіставного вивчення фразеології та уможливорює використання результатів дослідження в подібних розвідках на матеріалі близько- та далекоспоріднених мов. Виокремлення структурних моделей досліджуваних ФО сприятиме розумінню основних механізмів і закономірностей колігацій елементів ФО у двох досліджуваних мовах; установлення переліку концептів вербалізованих досліджуваними ФО поглиблює знання про національну специфіку сприйняття окремих фрагментів дійсності двома лінгвоспільнотами.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів під час укладання текстів лекцій із порівняльної граматики, порівняльної стилістики, лінгвокраїнознавства та лінгвокультурології в закладах вищої освіти, а також під час роботи наукових гуртків та підготовки до спецкурсів чи факультативних занять. Дібраний емпіричний матеріал та

сформульовані висновки можуть бути використані під час перегляду теорії розробки словників фразеологізмів, а також при укладанні навчальних посібників і в наукових працях здобувачів різних рівнів освіти.

Основні результати пропонованого дослідження використано в лекційних курсах навчальних дисциплін спеціальності 035 Філологія спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська «Теоретичний курс першої іноземної мови» (розділ «Зіставна лексикологія», тема «Фразеологія»), що викладається на факультеті іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Особистий внесок дисертантки полягає у 1) виокремленні і описі структурних моделей ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах; 2) виявленні ізо- та аломорфних структурних моделей аналізованих ФО; 3) формуванні переліку концептів, які вербалізуються досліджуваними ФО; 4) з'ясуванні основних лінгвокультурологічних ізо- та аломорфних закономірностей світосприйняття англійсько- та українськомовною лінгвоспільнотами.

Апробація результатів дослідження була здійснена на 9 конференціях різних рівнів, із яких 6 міжнародні: міжнародній науково-практичній конференції «Мови і засоби масової комунікації» (13–14 вересня 2019 р., м. Львів), 4-й міжнародній науково-практичній конференції «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (6–8 червня 2020 р., м. Токіо), 4-й міжнародній науково-практичній конференції (16-18 липня 2020 р. м. Мельбурн), 6-й міжнародній науково-практичній конференції «Challenges in Science of Nowadays» (6–8 вересня 2020 р., м. Вашингтон, США), 7-й міжнародній науково-практичній конференції «Science and Practice, Problems and Innovations» (25–27 лютого 2021 р., м. Оттава, Канада), 7-й міжнародній науково-практичній конференції «Problems and Tasks of Modernity and Approaches to Their Solution» (02–05 березня 2021 р., м. Токіо, Японія); і 3 всеукраїнських конференціях: Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і

літератур та методики викладання іноземних мов» (25 квітня 2019 р., 17 січня 2020 р., 25 січня 2021 р., м. Вінниця).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження висвітлено в 16 одноосібних публікаціях автора, з яких 7 статей опубліковані у фахових виданнях, які включені до переліку ДАК МОН України; 1 стаття – у закордонному виданні (Чеська Республіка), Index Copernicus, 9 – у матеріалах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи зумовлені метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, висновків, списку використаної літератури (325 джерел англійською, німецькою, польською, російською, українською і французькою мовами) та списку лексикографічних джерел (11 позицій), додатку. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, з них основного тексту 201 сторінка.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету і завдання роботи, об'єкт і предмет, а також вказано методи дослідження, розкрито новизну дослідження, окреслено теоретичне і практичне значення отриманих результатів, описано структуру роботи, подані відомості щодо їхньої апробації.

Перший розділ «Теоретичні засади вивчення фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах» присвячений огляду праць вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо визначення поняття фразеологізмів і їх класифікацій, опису підходів до поняття «нежива природа» у лінгвістичних дослідженнях.

У *другому розділі* «Структура фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах» розглянуті структурні моделі фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Третій розділ «Семантичні особливості фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах» присвячено

дослідженню значень фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

У висновках підведено підсумки та накреслено напрямки й перспективи подальших досліджень.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

1.1 Фразеологічні одиниці в контексті лінгвістичних досліджень

Фразеологічні одиниці, як особливі елементи мови, здавна привертали увагу дослідників, адже вони відрізняються від слів та вільних словосполучень, своєю унікальністю як за структурою, так і за значенням. До вивчення фразеології та фразеологічних одиниць зверталися такі дослідники як Н. К. Абдиракматова [2], Ю. Ю. Авалиани і Л. І. Ройзензон [3], Л. Г. Авксентьев [4], В. Л. Архангельський [18], Н. Д. Бабич [22], А. М. Бабкин [23–25], Л. К. Байрамова та Р. В. Мухаметдінова [236], Ш. Баллі [234], В. М. Білоноженко та І. С. Гнатюк [37], К. М. Ван ден Хівер [316], А. С. Денисова [65; 249], Д. О. Добровольский [69; 70; 250], М. В. Жуйкова [79], Р. П. Зорівчак [100], А. О. Івченко [101], Д. Є. Ігнатенко [102; 103; 269], Р. М. Касас та Дж. М. Кемпой [242], Ю. В. Ковалюк [112; 113; 275], А. П. Кові [246; 247], К. Качарі [238], Дж. Р. Колсон [245], І. І. Коломієць і В. В. Розгон [115], М. М. Копиленко та З. Д. Попова [117], І. О. Крикніцька [125], Б. І. Лабінська [131], І. В. Лакомська [132], Л. О. Лисенко [138; 139], М. М. Літвінова [140], А. Маккай [262], С. С. Мельник і О. В. Новіков [283], К. І. Мізін [148-152], В. М. Мокієнко [154], О. А. Мороз [157], Р. Мур [287], Н. Д. Негрич [159], Н. Несельхауф і П. Скандера [291], Т. Ніколас [293], Р. О. Ніколайчук [160], Ф. Дж. Ньюмейер [292], Н. М. Пасік [165], Л. В. Поліщак [171], О. А. Пономарьова [174], А. Сабан [299], О. О. Селіванова [185], Г. В. Ситар [186–188], П. Скандера [304], С. Скорупка [305], Л. П. Сміт [306], М. Стабс [307], А. Стефанович [308], С. Г. Тер-Минасова [204], Г. М. Удовиченко [209], З. Г. Ураксин [211], Т. Н. Федуленкова [254], В. Фляйшер [259; 260], В. Чейф [243], М. М. Шанский [224], Т. Шипан [301],

Ю. Штреслер [311], досліджуючи різноманітні аспекти аналізованих утворень та розглядаючи їх з різних позицій.

Підходи до вивчення фразеологізмів різняться, залишається контраверсійним і питання щодо об'єкта фразеологічних досліджень: досі наявні так звані «вузький» та «широкий» підходи до окреслення діапазону домену фразеології.

Представники «вузького» підходу, зокрема М. М. Амосова [11; 12], О. С. Ахманова [20], В. П. Жуков [80] та О. І. Молотков [155], унесли до переліку фразеологічних одиниць лише словосполучення, значення яких переосмислене та не відповідає сумі значень їхніх компонентів. Указані науковці зарахували до фразеологізмів лише такі вирази, що виконують номінативну функцію та здебільшого мають еквіваленти у вигляді слова, залишаючи крилаті вислови, прислів'я та приказки поза доменом фразеології.

Інші ж з дослідники, наприклад В. Л. Архангельський [18], В. В. Виноградов [46], О. В. Кунін [129], та М. М. Шанський [223; 224], унесли до домену фразеологізмів словосполучення та речення, в тому числі прислів'я, крилаті вирази, тощо.

К. Т. Баранцев, не виказуючи абсолютної категоричності, обрав проміжну позицію і в передмові до словника за своєю редакцією зазначає: «До словника ввійшли численні фразеологічні одиниці (в їх широкому розумінні), а також приказки, прислів'я та крилаті вирази, які не завжди можна віднести до фразеології, але які тісно пов'язані з нею» [13, с. 7].

Досить широкий підхід до фразеології продемонстрував і П. Мюлднер-Нецковський, який у межах фразеології, окрім ідіом та фразем, зазначив ще й терміни, складені слова, кліше, накази та команди [289, с. 14; 290]. Подібної думки дотримується й Л. І. Ройзенсон [182].

Найширше визначення об'єкта фразеології дає Ч. Хоккет, зарахувавши до ідіом нерозкладні елементи, значення котрих не можна передбачити з їхніх складників, такі як одноморфемні лексеми, фразові слова, адвербіальні фрази, цитати та літературні алюзії [268].

Не існує також єдиного, погодженого всіма науковцями, визначення фразеологізму, а також уніфікованого терміну на позначуване ним утворення. У спеціалізованій літературі широко використовуються такі лексеми як *ідіома*, *фразеологізм*, *фразеологічна одиниця*, *фразеологічний зворот*, *колокація* та *фразема* на позначення мовних одиниць, що належать до домену фразеології з різним ступенем їх спорідненості і встановленням різних взаємозв'язків. Відповідно до дефініції, поданої в «Словнику лінгвістичних термінів», «Фразеологічна одиниця або фразеологізм. Лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, але неподільна лексично, стійка у своєму складі і структурі, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові» [55, с. 324–325].

М. М. Шанський дав таке визначення: «Фразеологічний зворот – це відтворювана в готовому вигляді мовна одиниця, що складається з двох або більше наголошуваних компонентів словесного характеру, фіксована (тобто постійна) за своїм значенням, складом і структурою» [224, с. 20]. У вказаних визначеннях увага акцентується на відтворюваності та структурній стійкості, інваріативності компонентів.

П. С. Дудик вважає терміни «фразеологізм», «фразеологічна одиниця» та «фразема» синонімічними. За твердженням дослідника вони позначають «такі сталі словосполучення, у значенні яких є переосмислення, метафора, хоча б натяк на неї; сюди також належать неметафоричні крилаті формули, логічно вагомі взірці, переважно вислови видатних осіб» [73, с. 81].

Ф. П. Медведєв дає таке визначення: «Фразеологізми – стійкі відтворювальні сполуки слів, що мають своєрідні, специфічні структурні властивості, якими вони відрізняються від звичайних вільних синтаксичних конструкцій, а також від окремих слів, що їх визначає лексикологія» [146, с. 6]. Для дослідника ключовими ознаками фразеологізму є його структурні особливості, а не семантика чи відтворюваність у готовому вигляді.

В. Г. Скрипник використовує термін фразеологічна одиниця, яка, на її думку, позначає «лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється у мові за традицією, автоматично. Фразеологічна одиниця виступає як явище соціально зумовлене, апробоване спільною свідомістю носіїв мови» [189, с. 11]. На думку лінгвістки, ключовими для трактування фразеологізмів є нарізна оформленість, граматична організація, цілісність значення та традиційність відтворення.

Ю. Ф. Прадід вказує, що «під фразеологічною одиницею розуміємо стійкі звороти мови, наділені цілісним, іноді частково цілісним значенням, що вступають у смислові та граматичні зв'язки з іншими одиницями, мають постійний, за традицією відтворюваний у мовленні, компонентний склад» [178, с. 4–5].

На думку Г. М. Удовиченка «Фразеологізми – це семантично зв'язані і структурно замкнені мінімальні синтаксичні одиниці з номінативною функцією в комунікативній системі мови, семантична структура яких не мотивується лексичним значенням їх постійних компонентів» [327, с. 3]. Дослідник наголошує на номінативності фразеологізмів та відсутності мотивації цих словосполучень.

В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко в передмові до «Фразеологічного словника української мови» дали таке визначення ФО: «Під фразеологізмом розуміють семантично цілісні, відносно стійкі (з допуском варіативності), відтворювані й експресивні одиниці мови, організовані за моделлю словосполучення (сполучення слів) або речення» [328, с. 3].

В англійськомовній літературі також, закономірно, також наявні визначення терміну фразеологізм. Зокрема С. Грайс указує, що фразеологізм – це «форма лексичної одиниці у поєднанні з одним чи більшою кількістю граматичних елементів різних видів, які функціонують як одне семантичне ціле у реченні, частота відтворення якого є вищою, ніж очікується на основі

випадковості» [266, с. 5]. І хоч у таких ключових ознаках фразеологізму як відтворюваність і семантична неподільність ця дефініція збігається з переважною більшістю визначень вітчизняних дослідників, на структурній інваріантності лінгвіст не наголошував.

На відміну від українських мовознавців, англійськомовні автори переважно послуговуються терміном ідіома [232; 233; 235; 237; 238; 239; 240; 241; 244; 248; 253; 255; 258; 261; 262–263; 264–265; 272; 276; 286; 296; 300; 315; 325]. Наприклад, Б. Фрейзер, чия думку поділяють значна кількість дослідників [280; 281; 297], зазначав: «Я розглядатиму ідіому як складову частину або серію складників, у яких семантична інтерпретація не є композиційною функцією складників, що її утворюють» [257, с. 22].

За визначенням Дж. Сейдл «Ідіома – це ряд слів, які разом узяті, означають щось відмінне від ідивідуальних значень слів ідіоми, коли вони стоять окремо. Спосіб складання слів часто буває дивним, нелогічним і навіть граматично неправильним» [302, с. 4]. Дж. Катц та П. М. Постал зазначають: «Головною рисою ідіоми є її повне значення ... яке не є сумою значень складових частин ідіоми» [302, с.275].

У. Вайнрайх уживає терміни «фразеологічна одиниця» та «ідіома» на позначення різних явищ і є одним з небагатьох дослідників, котрі акцентують увагу на контексті, у якому вживається фразеологізм: він називає фразеологічною одиницею вираз, у якому принаймні один компонент є багатозначним і в якому вибір значення визначається дієслівним контекстом. Ідіома, натомість, – це фразеологічна одиниця, у якій принаймні два компоненти є багатозначними та у яких вибір значення зумовлюється їх взаємозумовленою сполучуваністю [317, с.42].

П. Мюлднер-Нецковський також розмежовує поняття «фразеологізм» та «ідіома». За визначенням дослідника «Фразеологізм (фразеологічне словосполучення) – це фраза, семантичне значення якої певною мірою пов'язане із синтаксисом. Значення всього виразу це значення одного зі слів. Ми називаємо таке словосполучення головним (домінуючим, визначним)...

Наприклад: *palma pierwszeństwa* ‘керівництво’ (головне слово: «*pierwszeństwo*» ‘першість’)) [290, с. 14].

Ідіома (ідіоматичне відношення) – це фразеологічна форма, що має семантичний зв’язок якої домінує над його синтаксичним значенням. В ідіомі значення всіх слів і значення кожного слова окремо відрізняються від значення цілого фразеологізму. Наприклад: *sól ziemi* ‘найцінніші люди’ (мова не йде ні про ні сіль, ні про землю, ні про сіль в землі) [290, с. 14].

Додатково в англійськомовних дослідженнях трапляються такі терміни, як «кластери слів» та «колокація» [266, с. 13], а також «формула» та «локуція» [282, с. 26], які, за певних обставин, можуть позначати фразеологізми, частіше виступаючи їхніми гіперонімами.

Отже, попри наявність численних і різноманітних досліджень у царині фразеології, її межі й основні терміни не є універсально визнаними, та, хоч і було б помилково говорити про принципово різні, несистематизовані чи конфліктні тлумачення ключових її понять, усе ж можна спостерігати деякі різночитання стосовно розмежування фразеологізмів і вільних словосполучень, а також визначення перших.

У цьому дослідженні авторка послуговуватиметься термінами «фразеологічна одиниця» та «фразеологізм», трактуючи їх як синонімічні, позначаючи ними одиниці мови лексичного рівня, рівня словосполучення та речення; значення яких не дорівнює сумі значень їхніх компонентів, тобто характеризується певною ідіоматичністю; одиниці, які характеризуються обмеженою сполучуваністю компонентів, експресивністю, образністю та відтворюються у мовленні в готовому вигляді.

1.2 Підходи до класифікації фразеологічних одиниць

Основоположником фразеологічних досліджень є швейцарський лінгвіст Шарль Баллі, який у своїй монографії «Французька стилістика» вперше описав різні види словосполучень. Попри те, що вчений не ставив за мету чітко класифікувати усю «масу явищ» у мові [28, с. 89], він провів розмежування між двома типами словосполучень:

1) до першої категорії описуваних явищ мовознавець відніс словосполучення, які розпадаються відразу після створення і складові частини яких можуть вільно вступати в інші комбінації;

2) до другої категорії дослідник зарахував слова, які, через постійне вживання для передачі однієї і тієї ж думки, повністю втрачають свою незалежність, виявляються нерозривно пов'язаними між собою і мають значення тільки в певному сполученні [28, с. 89]. Далі автор визначає такі поєднання слів як фразеологічні єдності, особливостями яких є те, що їхнє значення прирівнюється до значення одного слова [28, с. 100].

Ш. Баллі зазначав, що існують різноманітні проміжні варіанти, які не піддаються точній класифікації, зокрема фразеологічні групи, або звичні поєднання «елементи яких зберігають незалежність, демонструючи, однак, певну близькість між собою, так вся група має певний окреслений контур і виражає щось знайоме, звичне» [28, с. 92]. Ш. Баллі описав також фразеологічні групи з означенням посилення, складові частини яких вживані як усталені вирази, де один компонент посилює значення іншого, не додаючи жодного нового відтінку значення, не обмежує та не уточнює його, лише вказує на інтенсивність вияву, що в певних висловах є майже обов'язковим [28, с. 93–94].

На думку дослідника проміжне місце між фразеологічною групою та абсолютними єдностями посідають дієслівні групи, які можна замінити одним дієсловом. Лінгвіст зазначає, що у значній кількості таких виразів уживання артиклів не відповідає усталеним нормам його вживання у вільних словосполученнях: зазвичай артикль опускається взагалі, або замість означеного артикля вживається неозначений [28, с. 95].

Оскільки праця Шарля Баллі присвячена саме стилістиці, автор приділив значну увагу змінам у фразеологічних одиницях для досягнення певного експресивного ефекту у художніх творах. Мовознавець уперше визначив зовнішні (структурні) та внутрішні (семантичні) ознаки фразеологізмів, хоч він неодноразово наголошував, що не мав на меті створення ґрунтовної класифікації таких виразів, а лише вказував на їхнє існування в мові. Ця

публікація окреслила нові завдання у мовознавстві, давши поштовх для розробки класифікацій фразеологізмів, оснований на різних критеріях.

Зазначена робота мала значний вплив на розвиток досліджень у царині фразеології. Проте, попри безперечну цінність, у ній є дискусійні моменти, які не викликають одностайної позитивної оцінки. Наприклад, автор важливого значення надає інтуїції дослідника, відчуттю мови, що має допомогти в класифікації різних типів сполучень. Такий підхід видається дещо суб'єктивістським, адже класифікація має ґрунтуватися на певних показниках чи критеріях, мінімізуючи вплив інтуїції науковця.

Усі наявні класифікації фразеологізмів закономірно розроблялися на матеріалі конкретної мови (групи мов), особливості якої (яких) можуть виказувати певний ефект на категоризацію аналізованих одиниць. Цей факт зумовив принцип викладу матеріалу в подальших підрозділах, де наукові пошуки в царині фразеології будуть узагальнені та інтерпретовані відповідно до емпіричного матеріалу, який лежав в основі розвідок, охоплюючи найбільш поширені європейські мови, подані далі в алфавітному порядку без імплікації певної пріоритетності.

1.2.1 Класифікації фразеологізмів англійської мови

Одна з фундаментальних класифікацій фразеологізмів англійської мови була запропонована О. І. Смирницьким у 1956 році. Вона ґрунтується на порівнянні фразеологізмів і слів: автор прослідковував спільні риси у семантиці та функціюванні певних типів фразеологізмів, зіставляючи їх з афіксальними чи складеними словами. Внаслідок такого пошуку було виокремлено багато спільних рис між словами та ФО, зокрема цільність і неподільність кожного окремого значення, а також існування в мові в якості готової одиниці [192, с. 204]. Додатковою властивістю слів, на відміну від ФО, було вказано їхню граматичну цільнооформленість: мовознавець стверджує, що фразеологізми характеризуються тими ж ознаками, що й слова, окрім того, що їхні компоненти не цільнооформлені. Науковець описав фразеологізми англійської мови так: «Типова фразеологічна одиниця подібна до одного слова тим, що

відношення між її частинами ідіоматичне, завдяки чому вона має значну семантичну цілісність та використовується в мові саме як одна одиниця. При цьому важливо підкреслити, що її частини переважно співвідносяться як компоненти складного слова, а в цілому фразеологічна одиниця подібна до слова як лексеми, а не як до окремої форми слова (словоформи): фразеологічна одиниця, еквівалентна граматично змінному слову, включаючись у мовлення, змінюється тільки в одному компоненті, хоч ... різнооформленими є обидва компоненти фразеологічної одиниці: *take care, takes care, took care, taking care, taken care ...*» [192, с. 203–204].

Дослідник поділяє фразеологізми на два види: власне ідіоми та фразеологічні одиниці [192, с. 209]. Відмінність цих утворень, на думку автора, полягає в тому, що ФО, наприклад: англ. *(to) get up* ‘вставати’, *(to) fall in love* ‘закохуватися’, які є невід’ємною частиною мови, повністю позбавлені образності, метафоричності; він вважає, що навіть якщо первісно в основі таких виразів і була метафора, то вона мертва [192, с. 209]. Натомість ідіоми ґрунтуються на перенесенні значення, яке усвідомлюється мовцем; їхньою особливістю є яскраве стилістичне забарвлення та емоційність [192, с. 209]. Учений виокремлює три можливих способи утворення ідіом:

1. Метафори, які ґрунтуються на апелюванні до звичайних предметів: англ. *(to) take the bull by the horns* ‘брати бика за роги’. Автор вважає, що такі ідіоми можуть бути легко скальковані з однієї мови в іншу, утворюючи спільний фонд ідіом.

2. Метафори, які ґрунтуються на апелюванні до специфічних, певним чином обмежених та локалізованих предметів: англ. *(to) accept the Chiltern Hundreds* ‘складати з себе обов’язки депутата’.

3. Метафори, які ґрунтуються на перенесенні виразів з певної сфери, до якої вони належать, до іншої, первісно не притаманної їм. Прикладами таких виразів слугують: англ. *acid test* ‘серйозне випробування’ (перенесення зі сфери хімії), *(to) chuck/to throw up the sponge* ‘визнавати себе переможеним’ (перенесення зі сфери боксу) [192, с. 226].

Науковець проводить паралелі між ФО і морфологією слова: деякі мають одну кореневу морфему, як похідні слова, такі фразеологізми вчений називав одновершинними. Деякі мають два або декілька семантичних центрів, як складні слова, вони отримали назву дво та багатoverшинні. [192, с. 209–212]. О. І. Смирницький зараховує до одновершинних фразеологізмів словосполучення трьох типів. Першим типом є фразові дієслова, які представлені комбінацією дієслова та прислівника. У таких виразах граматичний центр (змінна лексема) представлений першим компонентом і вони є еквівалентом дієслів, наприклад: англ. *to make out* ‘розібратися, зрозуміти’. Другий тип одновершинних ФО представляють дієслівні словосполучення типу англ. *to be tired* ‘бути стомленим’, у яких лексичним центром виразу є другий компонент (повнозначне слово), а граматичним центром – перший компонент (допоміжне дієслово). Третій тип – це прийменниково-іменникові словосполучення на зразок англ. *by heart* ‘напам’ять’ із семантичним центром в іменниковому компоненті виразу та з повністю відсутнім граматичним центром [192, с. 214–216].

До двовершинних ФО у класифікації О. І. Смирницького належать атрибутивно-іменні словосполучення, які мають структуру «прикметник+іменник», наприклад: англ. *best man* ‘шафер’, а також «іменник+іменник», англ. *son-in-law* ‘зять’. Другим типом є дієслівно-субстантивні одиниці, які можуть складатися з дієслова та іменника, наприклад: англ. *catch cold* ‘застиудитися’, а також мати структуру «дієслово+прийменник+іменник»: англ. *go to bed* ‘лягти спати’. До двовершинних ФО дослідник відносить також фразеологічні повтори, які можуть бути побудовані на основі антонімічності та контрасту: англ. *up and down* ‘вверх та вниз’, або можуть бути основані на алітерації: англ. *with might and main* ‘з усіх сил’. Четвертий тип представлений багато вершинними адвербіальними фразеологізмами, наприклад: англ. *every other day* ‘через день’ [192, с. 217–220].

Перевагою аналізованої класифікації є те, що вона допускає існування фразеологізмів з одним повнозначним словом у складі, які залишалися поза межами попередніх класифікацій, однак обмеження способів набуття ідіоматичності позбавляє компаративні вислови можливості отримати статус фразеологізму.

Н. М. Амосова у 1963 році запропонувала класифікацію фразеологізмів, яка основана на понятті контексту. За визначенням ученої, контекст – це «поєднання семантично реалізованого слова (тобто слова, відносно реалізації значення якого контекст виокремлюється) з вказівним мінімумом (тобто елементом мовленнєвого ланцюга, який несе необхідну семантичну вказівку)» [11, с. 28]. Авторка зазначала, що вказівний мінімум може бути одноелементним чи багатоелементним. Певне слово може вживатися з єдиним вказівним мінімумом, утворюючи фіксовану мовну одиницю.

Головною відмінністю фразеологічних одиниць від вільних словосполучень, на думку дослідниці, є те, що фразеологізми є одиницями постійного контексту, а вільні словосполучення це одиниці змінного контексту [11, с. 58].

Учена ввела поняття фразеологічно зв'язаного значення, яке є «значенням семантично реалізованого слова, що залежить від постійного, тобто єдиного можливого вказівного мінімуму» [11, с. 59], а фраземою називає «одиницю постійного контексту, у якому значення семантично реалізованого слова є фразеологічно зв'язаним» [11, с. 59]. Такі вирази, на думку лінгвістки, завжди мають двочленну будову, у якій наявне семантично реалізоване слово та вказівний мінімум. Н. М. Амосова зазначає, що такі вирази, фраземи, можуть мати структуру атрибутивного виразу: англ. *black frost* 'мороз без снігу', функціонувати як іменник: англ. *hasband's tea* 'рідкий чай', як дієслівна фраза: англ. *to weigh anchor* 'підняти якор', тобто виконуючи різноманітні функції [11, с. 59–60]. Дослідниця зауважує, що фраземи, за її класифікацією, не тотожні фразеологічним сполученням у класифікації В. В. Виноградова, попри те, що дослідник вказував на обмежену сполучуваність одного з компонентів.

Н. М. Амосова не вважає такі вирази одиницями постійного контексту, оскільки у них вказівний мінімум не є постійним, а обмеженим певним стилістичним узусом. Проте вона визнає, що такі словосполучення не можна назвати вільними, оскільки вказівний мінімум у них лімітований. Авторка вважає такий контекст «напівпостійним», або «узуально обмеженим», а одиниці узуально обмеженого контексту близькими до фразем, однак залишає їх поза межами фразеологічного фонду мови. [11, с. 68–70].

За визначенням дослідниці, ідіоми – це «одиниці постійного контексту, у яких вказівний і семантично реалізований елемент складають тотожність та представлені загальним лексичним складом словосполучення і характеризуються цілісним значенням» [11, с. 72]. На відміну від фразем, ідіоми не мають формально визначених семантично реалізованого слова та вказівного мінімуму, у них «жоден з компонентів не має фразеологічно зв'язаного значення, залежного від зв'язку з іншими компонентами» [11, с. 72]. Прикладом таких фразеологізмів може слугувати: англ. *in the nick of time* 'вчасно, в останню хвилину'.

Зазначаючи, що ідіоми неоднорідні за значимістю компонентів, авторка приділяє значну увагу ідіомам, що мають у складі некротизми: слова, що вийшли з ужитку на сучасному етапі розвитку мови та не використовуються для побудови вільних словосполучень і, відтак, змінного контексту. Наявність таких слів у складі ідіоми вказує на певне ідіоматичне значення виразу. Дослідниця також зауважує традиційність алітерації та рими в ідіомах, наприклад: англ. *tit for tat* 'око за око' [11, с. 73–77].

Класифікація Н. М. Амосової залишає поза межами домену фразеології значну кількість фразеологізмів. Попри те що дослідниця допускала існування варіантів фразеологізмів, вона вважала, що вирази, які мають близьке значення, але допускають різні структурні елементи, уже не можуть класифікуватися як одиниці постійного контексту, а відтак і як фраземи чи ідіоми. Такий підхід видається занадто звуженим та значно обмежує діапазон дії фразеології.

Фразеологізми як феномен мови привернули увагу англійськомовних дослідників дещо пізніше. А. Маккай зазначав, що до 1972 року більшість науковців описували значення фразеологізмів, подаючи їх в алфавітному порядку, тобто, обмежувалися їх переліком [282, с. 27].

Лише у 1963 Дж. Катц та П. Постал представили ґрунтовне дослідження фразеологізмів, виділивши лексичні ідіоми та фразові ідіоми. Лексична ідіома, за визначенням дослідників, – це зчеплення двох чи більше морфем, чиє значення не походить від значень цих морфем. Такі ідіоми належать до синтаксичних категорій найнижчого рівня: до іменників, дієслів, прикметників та ін. [271, с. 275]. У фразових ідіом жоден з компонентів найнижчого синтаксичного рівня не домінує над іншими. Їх особливістю є те, що вони мають як пряме, так і переносне значення. Автори наводять приклад виразу англ. *to kick the bucket*, яке має пряме значення ‘вдарити по відру’, та ідіоматичне ‘померти’. У дослідженні не було окреслено меж фразеології, але вказано, що попри можливість використання ідіом в питальних та спонукальних реченнях, вони не можуть функціонувати в пасивних конструкціях без втрати ідіоматичного значення [271, с. 276–281].

У 1968 А. Хілі зробив спробу категоризувати ідіоми, поділивши їх на 21 групу, серед яких виокремлено ідіоми, які функціонують як іменники; як іменникові фрази обмеженою сполучуваності, імена і займенники; як прикметники; як прийменники; як обставини способу дії; як обставини часу; як обставини частотності; як обставини (різні); як еквівалентний додаток; як вступні слова; як підрядне речення; як сполучники; як речення. Кожна з категорій містить підкатегорії, принцип виділення яких може бути дедуктивно встановленим, але експліцитно не вказується. Найбільше членування (26 підкатегорій) мають ідіоми, які функціонують як іменники, представлені здебільшого композитами [267].

Попри, на наш погляд, нелогічність створення класифікації за різними критеріями одночасно (за частиномовною приналежністю компонентів (граматичний аспект), за будовою (структурний аспект) та виконанням

синтаксичних функцій у реченні (функційний аспект)), А. Маккай вважає цю класифікацію відмінною [282, с. 45].

Класифікація А. Балінта, представлена у 1969 році, є більш однозначною і формується за структурним принципом. Учений поділяв погляди Дж. Катца та П. Посталя стосовно ФО та розрізняв синтагматично елементарні (представлені композитом) та синтагматично комплексні (словосполучення). На думку дослідника, якщо значення синтагматично елементарної одиниці не походить від значень її складових частин, вона класифікується як фразеологізм рівня слова. [233].

У. Вайнрайх у 1969 році вказував, що фразеологія це непопулярна та недостатньо досліджена сфера мовознавства [317, с. 23]. У своїй статті дослідник розрізняв поняття «фразеологічна одиниця» та «ідіома». Крім того, він використовує термін «псевдоідіоми», запропонований А. Маккаєм у його ранніх дослідженнях (1955 рік), для позначення виразів, компоненти яких не використовуються в інших сполученнях. Учений вважає, що такі речення характеризуються обмеженою сполучуваністю, а не ідіоматичністю. У. Вайнрайх називає ідіоматичними лише словосполучення, які допускають неоднозначність, тобто мають пряме та переносне значення [317, с. 44].

Досліджуючи фразеологізми, Б. Фрейзер у 1970 році використовує термінологію, впроваджену Дж. Катцом та П. Посталом, виділивши лексичні та фразові ідіоми, які групує за рівнями, позначаючи останні літерою L (від англ. level 'рівень') з відповідним цифровим показником. Зазначивши, що робота присвячена саме фразовим ідіомам, дослідник категоризує їх відповідно до ступеню можливості трансформацій, починаючи з вільних словосполучень (L6), які дозволяють будь-які трансформації та ідіоми і які, в залежності від допустимості граматичних трансформацій, можуть мати рівні від L5, що допускають найбільше змін, до рівня L0, які не допускають жодних трансформацій. Фрази вищих рівнів допускають і трансформації нижчих рівнів: вирази рівня L1 не допускають граматичних трансформацій, лише зміни певних компонентів ідіоми (наприклад змін форми присвійних займенників), фрази

рівня L2 допускають зміну займенників та додавання прислівникового компоненту до виразу. Якщо ФО належить до рівня L3, вони допускають всі зазначені трансформації та додатково зміну порядку компонентів у вислові. Рівень L4 допускає використання вислову у пасивному стані та у формі прислівникової фрази. Якщо фразеологізм належить до рівня L5, то допускається субстантивація виразу, – це найменш фіксований вид ідіом [257, с. 36–41]. Варто зазначити, що всі вищезазначені типи були продемонстровані прикладами дієслівних фразеологізмів, що обмежує застосування цієї парадигми для інших видів ФО.

Класифікація, запропонована А. Маккаєм у 1972 році, відображає потрактування фразеологізмів відповідно до принципів стратифікації мови. Дослідник поділив фразеологічний склад мови на ідіоми-кодування, яким притаманні «фразеологічні особливості», але вони не викликають різночитань, та ідіоми-розкодування, що є справжніми ідіомами, яким притаманна двозначність. Останні можуть спричинити різночитання, оскільки мають пряме значення та переносне [282, с. 24–25]. На думку вченого, доцільно поділяти ФО на лексичні ідіоми та семемні ідіоми. До лексичних ідіом дослідник зарахує одиниці, що співвідносяться з певною частиною мови, та складаються принаймні з двох вільних лексем, які можуть уживатися в інших оточеннях. Лексемні ідіоми поділяються на:

1. Фразові дієслова, наприклад англ. *give in* ‘поступитися’. Вони містять дієслово та одну (або більше) частку, представлену прислівником, можуть бути перехідними та неперехідними.

2. Мовні звороти англ. *have it out (with)* ‘посваритися’. Це найбільші лексемні ідіоми, переважно дієслівні вирази, що об’єднують принаймні три слова. Залежно від частиномовної належності компонентів у їхньому складі поділені на шість підкатегорій.

3. Незмінні двочлени англ. *might and main* ‘з усіх сил’. Такі вирази складаються з двох повнозначних елементів, що належать до одного класу слів (два іменника / два прикметника) та поєднуються сполучником.

4. Фразові композити, представлені іменниками-композитами, які можуть містити поєднання прикметник + іменник, іменник + іменник та прийменник + іменник, наприклад англ. *redskin* ‘червоношкірий, індіанець’, *blackmail* ‘гроші, отримані у результаті погрози’, *outhouse* ‘прибудова, флігель, туалет в дворі’.

5. Складені дієслова англ. *whitewash* ‘приховувати, прикрашати щось негативне’;

6. Псевдоідіоми – це складені слова чи фрази, у яких принаймні один компонент не вживаний у будь-якому іншому оточенні, наприклад: англ. *chit-chat* ‘розмова про незначні теми’ [282, с. 135–169].

До семемних ідіом А. Маккай зараховував багатолексемні конструкції, чие загальне значення походить від їхніх складових лексем, які функціонують додатково як реалізація непередбачуваної семемної мережі [282, с. 128]. Автор виокремив дев’ять видів семемних ідіом, які, по-суті, можна співвіднести з комунітактивними актами.

1. Ідіоми «першої бази», які є національно зумовлені та притаманні певній культурі. Зокрема, вислови, що походять з бейсболу, гри, надзвичайно популярної в американців. Ілюстрацією таких виразів може слугувати: англ. *have two strikes against one* ‘бути у не вигідному становищі’. Такі ідіоми відрізняються від мовних зворотів більшими синтагматичними можливостями’.

2. Ідіоми ввічливості, наприклад: англ. *Would you pass me some sugar?* ‘Можете передати мені цукор?’

3. Ідіоми відсторонення та непрямоти, наприклад: англ. *It seems to be raining* ‘Здається, іде дощ’.

4. Ідіоми-пропозиції у формі питання: англ. *How about a drink?* ‘Хочеш випити?’

5. Ідіоми привітання: англ. *How do you do?* ‘Доброго дня’.

6. Моралізовані прислів’я, наприклад: англ. *Don't count your chickens before they are hatched* ‘Не розраховуй на те, чого ще не маєш’.

7. Відомі цитати як ідіоми: англ. *Brevity is the soul of wit* ‘стислість – розуму душа’ (з твору Шекспіра «Гамлет»).

8. Ідіоми применшення, наприклад: англ. *It wasn't the smartest move* ‘Це не був найрозумніший крок’.

9. Ідіоми перебільшення: англ. *He won't even lift a finger* ‘Він не поворухне і пальцем’ [282, с. 172–179].

А. Маккай указував також на гіперсемемні ідіоми, розуміння яких пояснюється приналежністю до певної культури чи рівня освіти [282, с. 134], однак не досліджує їх докладно, зосередившись на лексемних та семемних видах.

Погляди А. Маккай значною мірою вплинули на розвиток процесу вивчення фразеології англійської мови, оскільки подальші ґрунтовні дослідження здійснено відповідно до задекларованих автором постулатів; його класифікація й досі є актуальною та цитованою. Проте в дослідженні вченого поза увагою залишено значну кількість виразів, оскільки виокремлені типи здебільшого описують дієслівні фразеологізми, складені слова, двочлени та ФО рівня речення, ігноруючи компаративні вислови взагалі.

Дж. Сейдл та В. МакМорді у роботі «Англійські ідіоми і як їх використовувати», датованій 1983 роком, виокремили декілька критеріїв, на основі яких здійснено типологізацію фразеологізмів. Вони вважають, що ідіоми можна поділити на такі, які мають звичну структуру, незвичну структуру та навіть граматично неправильну структуру, що перегукується з дослідженнями Ш. Баллі, який указував на закріплені у фразеологізмах девіації вживання артиклів. До ФО, що має звичну структуру автори, наприклад, відносять вираз: англ. *to have a bee in one's bonnet* ‘бути одержимим якоюсь ідеєю’, тоді як фразеологізм англ. *I am good friends with him* ‘бути у гарних стосунках з кимось’ має, на їхню думку, незвичну граматичну структуру, оскільки відповідно до правил англійської мови вираз повинен мати вигляд *I am a good friend of his*. До граматично неправильних виразів належить, зокрема, англ. *to be at large* ‘бути на волі (про злочинця)’, оскільки колігація Noun + Preposition + Adjective без

іменника є нетиповою для англійської мови [302, с. 5–6]. Відповідно до стилістичних особливостей автори поділяють ідіоми на офіційні, розмовні та такі, що можуть бути вживані у будь-якій ситуації. Відповідно до варіативності компонентів, фразеологізми можуть мати незмінний склад, тобто не допускати жодних заміन елементів вислову, та такі, що мають обмежену сполучуваність, допускаючи варіативність компонентів [302, с. 7]. Такі твердження авторів збігаються з поглядами Б. Фрейзера, який класифікував ідіоми відповідно до їхньої можливості змінювати структуру. Дж. Сейдл та В. МакМорді категоризують ФО відповідно до певних задекларованих принципів. Наприклад, за структурою дослідники виділяють: фразеологізми, сформовані поєднанням прикметника та прикметника, іменника та іменника, складені прикметники, сполученням прикметника та іменника, іменникові фрази, словосполучення з власними іменами, дієслова та іменникові фрази, іменник та дієслівна фраза, прийменникові фрази з іменником чи іменниковою фразою, прийменникові адвербіальні фрази, ідіоматичні фрази з двох прислівників, прикметники з прийменниками, дієслова з прийменниками та адвербіальними частками, ідіоми з дієсловом *to be* та фразеологізми з певними дієсловами. За функційним принципом виділяються особливі випадки слів з граматичними функціями, певні слова з особливим ідіоматичним значенням та звуки тварин. Відповідно до сфер уживання виокремлені ФО відповідають таким тематичним групам: банківська справа, здоров'я, відпочинок та подорожі, політика та інші. Окремо дослідники виділили вирази, які мають у складі компоненти на позначення тварин, кольорів, частин тіла та часу. В окремі категорії виділено порівняльні фразеологізми та прислів'я [302, с. 10–248].

Така категоризація актуалізує різноманітні підходи, що може свідчити про її багатогранність та різнонаправленість, намагання авторів комплексно врахувати усю типологію фразеологізмів англійської мови.

Іншою ґрунтовною та авторитетною серед мовознавців класифікацією, розробленою на матеріалі фразеологізмів англійської мови є класифікація, запропонована О. В. Куніним у 1986 році. Дослідник послуговується

термінологією, запропонованою О. І. Смирницьким і Н. М. Амосовою та виділяє сім структурних типів фразеологізмів:

1. Одновершинні ФО, які мають у складі одну повнозначну лексему та одну, дві чи навіть три службові лексеми, наприклад: англ. *by the way* ‘до речі’.
2. ФО зі структурою підрядного чи сурядного словосполучення, такі як: англ. *burn one's fingers* ‘обпектися на чомусь’, *high and mighty* ‘люди, наділені владою’.
3. ФО з частково предикативною структурою, тобто такі, у складі яких є лексема та підрядне речення: англ. *ships that pass in the night* ‘швидкоплинні зустрічі’.
4. ФО зі структурою підрядного речення: англ. *when pigs fly* ‘ніколи’.
5. Номінативно-комунікативні ФО, тобто дієслівні звороти, які мають структуру словосполучення з інфінітивною формою дієслова та ФО, що мають структуру речення з дієсловом у пасивному стані, наприклад: англ. *break the ice* та *the ice is broken* ‘розпочати якусь справу’.
6. ФО зі структурою простого або складного речення, наприклад: англ. *if you run after two hares, you will catch neither* ‘якщо намагатися зробити дві справи одночасно, то вони не вдадуться’.
7. Еквіваленти речення: деякі структурні типи вигуківих виразів, які мають силу висловлювання та характеризуються власною інтонацією, наприклад: англ. *by George!* ‘чесне слово’ [129, с. 71–72].

О. В. Кунін поділяє фразеологізми англійської мови відповідно до їх структурно-семантичних особливостей, виділяючи чотири класи ФО (А, Б, В і Г).

Клас А представляють номінативні фразеологізми, які виконують функцію найменування різноманітних предметів, дій, станів та якостей. Так само номінативні одиниці поділено на субстантивні, ад’єктивні та адвербіальні фразеологізми. Клас Б – це номінативні і номінативно-комунікативні фразеологізми, а саме дієслівні вислови, серед яких одні мають структуру словосполучення, інші ж можуть мати як структуру словосполучення, так і

структуру речення. До класу В дослідник зарахував вигуківі та модальні фразеологізми. Особливістю вигуківих ФО, які відображають емоції мовця чи його волевиявлення, є те, що вони повністю переосмислені та немотивовані. Модальні ФО виражають твердження, заперечення, значення оптимістичності, ймовірності та інше. Клас Г – це комунікативні фразеологізми, які мають структуру речення. Мовознавець поділяє цей клас на прислів'я та приказки. Прислів'я, які завжди мають структуру речення, використовуються з дидактичною метою: навчити чи попередити. Приказки переважно використовують у мовленні для вираження оцінного значення. Особливістю класу Г є однозначне тлумачення значення виразів [129, с. 125–190].

О. В. Кунін значно ширше трактує обсяг фразеології порівняно з О. І. Смирницьким, оскільки включає до фразеологізмів одиниці рівня речення та допускає, окрім метафори, такі способи набуття ідіоматичності як метонімія та порівняння; у межах метафоричного значення вчений виокремив гіперболічне та евфемістичне значення [129, с. 156].

У своїй статті 1994 року Дж. Нанберг, І. Сег та Т. Воусоу поділили фразеологізми на ідіоматичні фрази та ідіоматично комбіновані вирази (ідіоматичні комбінації). На думку дослідників, значення ідіоматичних фраз є цілісним, натомість значення ідіоматичних комбінацій розподіляється між їхніми компонентами [294, с. 491]. Далі уточнено, що «термін «ідіоматично комбіновані вирази» (чи скорочено «ідіоматичні комбінації») стосується фразеологізмів, чиї складові елементи несуть ідентифіковані частини їх ідіоматичних значень» [294, с. 496]. Як приклад наведено вираз: англ. *pull strings* 'використовувати особисті зв'язки' (дослівно «потягти за струни»). Автори вважають, що слово *strings* 'струни' може метафорично позначати особисті зв'язки, якщо вони є об'єктом дії, позначеної дієсловом *pull*, а лексема *pull* 'тягти' може метафорично позначати напругу чи експлуатацію, у разі, коли її об'єктом є *strings* 'струни'. Натомість значення ідіоматичні фрази – це «вирази ..., чия ідіоматична інтерпретація не може бути розподілена між їхніми частинами і вони входять в лексикон як цілі фрази». Прикладом такого виразу є

англ. *shoot the breeze* ‘базікати без певної цілі’ [294, с. 497]. Тобто автори вказують на неможливість відтворити значення фразеологізму, проаналізувавши метафоричне значення його компонентів. Цей поділ відображає ступінь «зрощення» значення, тобто його логічності, передбачуваності граматичної структури.

На думку Ч. Фернандо, яку вона презентувала у монографії «Ідіоми і ідіоматичність» у 1996 році, залежно від ступеню ідіоматичності значення, доцільно поділяти фразеологізми на три основні категорії: власне ідіоми (*pure idioms*), напівідіоми та буквальні ідіоми. Власне ідіоми – це «тип традиційного, не буквального багатослівного виразу» [256, с. 35]. Вони можуть бути незмінними, наприклад, англ. *red herring* ‘щось неважливе, мета якого відволікти увагу від головної проблеми’, або мати обмежену варіативність англ. *take / have forty winks* ‘спати протягом короткого часу, дрімати’. Напівідіомами називаються вирази, у складі яких є один чи більше компонентів з буквальним значенням та принаймні один компонент з переносним значенням, притаманний для сполучення саме з цими елементами, а не іншими. Такі вирази також можуть бути незмінними, або мати обмежену варіативність. Як приклади авторка наводить англ. *catch one's breath* ‘відновити дихання’ (неваріативний вираз), *blue film / story / joke* ‘фільм / історія / жарт, що має елементи сексуального характеру’ (вираз з варіативними компонентами). Буквальні ідіоми мають такі ж характеристики, як і попередні категорії, – незмінні, наприклад: англ. *on foot* ‘пішки’, з обмеженою варіативністю: *for example / instance* ‘наприклад’ [256, с. 35–36].

Дослідниця вважає, що композити, які складаються принаймні з двох повнозначних слів, є нижньою межею фразеологізмів. Їх розмежовують за частиномовною приналежністю на іменники: англ. *foxglove* ‘наперстянка’; прикметники: англ. *devil-may-care* ‘життєрадісний, безтурботний’; дієслова: англ. *overtake* ‘перегнати’ та прислівники: англ. *pitter-patter* ‘легко постукуючи’. За твердженням дослідниці, композити можуть бути буквальними: англ. *mother-in-law* ‘свекруха, теща’ (дослівно – мати за законом)

або мати напівпереносне (англ. *baby-sitter* ‘нянька’) чи переносне значення, наприклад англ. *eavesdrop* ‘підслуховувати’ [256, с. 41].

Верхнею межею фразеологізмів учена називає вислови, які мають не більше двох підрядних речень та вказала, що в мовленні вони можуть скорочуватися. Найбільш уживаними є короткі, влучні фрази, які легко запам’ятовуються, наприклад: англ. *I came, I saw, I conquered*. ‘Прийшов, побачив, переміг’ [256, с. 41–42].

1.2.2 Класифікації фразеологізмів німецької мови

Класифікацію фразеологізмів німецької мови першим розробив Ф. Зейлер, поділивши вирази на шість категорій: прислів’я, моральні вислови з поезії чи прози, афоризми, приказки, розмовні формули (парні словосполучення) та крилаті вирази [303]. Ця класифікація викликала багато критичних зауважень, оскільки не відображає всі категорії німецьких фразеологізмів [220].

Власне бачення німецьких фразеологізмів запропонувала І. І. Чернишова, поділивши ФО відповідно до їхніх структурно-семантичних особливостей. Дослідниця розмежовує фразеологічні єдності, фразеологічні вирази та фразеологічні сполучення. [220, с. 39]. Фразеологічні єдності виникають унаслідок семантичного переосмислення чи зсуву значення вільних словосполучень, за якого нове значення утворюється як результат зміни семантики не окремих компонентів, а всього словосполучення. У таких виразах втрачається індивідуальне значення слова, натомість формується цілісне семантичне значення виразу [220, с. 39].

У межах цього типу І. І. Чернишова виокремлює два види з виразними структурними особливостями: компаративні фразеологізми та парні словосполучення.

Компаративні ФО – це «стійкі та відтворювані словосполучення, фразеологічна специфіка яких оснований на традиційному порівнянні» [220, с. 48]. Дослідниця зазначає, що переважно такі вислови не зараховують до фразеологізмів, однак їхня продуктивність та структурно-семантична характеристика, представлена словосполученням чи реченням, які формують

цілісний образ, дають підстави вважати такі вирази фразеологізмами [220, с. 49].

Парні словосполучення – це «фразеологізми з цілісним смислом, які виникають унаслідок семантичного перетворення сурядних словосполучень, що містять два однорідних слова (іменника, прикметника, дієслова, прислівника) та поєднуються за допомогою сполучника *und*, рідше *oder*, *weder...noch*» [220, с. 59]. Цілісність значення парних сполучень зумовлена такими причинами: єдність образу в метафорично парних сполученнях та належність до одного і того ж, чи близьких понять, при синонімічних або тематично близьких компонентах, чи належність до родового поняття більш високого рівня при компонентах-антонімах [220, с. 59].

До фразеологічних виразів авторка відносить ФО, які мають структуру предикативного поєднання слів та речень, виділяючи три види таких ФО: а) прислів'я, б) приказки, в) вигуківі і модальні словосполучення. Перші два типи, за твердженням дослідниці, можуть походити з висловлювань Біблії та античної літератури чи міфології [220, с. 45]. Фразеологічні сполучення, на її думку, утворюються внаслідок одиничного сполучення одного семантично перетвореного компонента, такі вирази характеризуються аналітичністю значення та збереженням семантичної відокремленості компонентів. Дослідниця вказує, що такі вирази можуть мати як термінологічний, так і нетермінологічний характер та є досить нечисленними у сучасній німецькій мові, оскільки одиночна сполучуваність одного з компонентів, що має переносне значення, не є притаманною для німецької фразеології, у якій переносне значення слова переважно утворює серійну сполучуваність зі словами певної семантичної групи [220, с. 46–47].

1.2.3 Класифікації фразеологізмів російської мови

Один з перших науковців, хто почав ґрунтовно досліджувати фразеологізми російської мови був Л. А. Булаховський, запропонувавши генетичну класифікацію фразеологізмів. У своїй праці «Курс російської

літературної мови» (перше видання 1935 року) дослідник виокремив вісім найбільш типових джерел поповнення фразеологічного фонду російської мови:

- а) прислів'я та приказки, які майже повністю позбавлені діалектного забарвлення та сприймаються як звичні для літературної мови;
- б) професіоналізми, що виникли як метафоричне переосмислення;
- в) вирази з анекдотів та жартів, які закріпилися в мовленні;
- г) цитати та образи з Біблії;
- г) численні вирази з античних творів;
- д) переклади французьких, німецьких, італійських та англійських виразів;
- е) крилаті вирази російських та іноземних авторів;
- є) вдалі вирази видатних людей [41, с. 103].

Указана класифікація допомагає зрозуміти витoki виразів та прослідкувати їхнє первісне значення, на основі якого відбулося переосмислення, проте іноді важко, а подекуди неможливо, визначити джерело походження певних виразів, що ускладнює їхню класифікацію згідно такого підходу.

На ранніх етапах досліджень спостерігаємо частковий вплив європейських розвідок на роботи радянських вчених. Так, В. Костомаров зазначає, що твори Ш. Баллі вплинули на формування лексикологічної концепції В. В. Виноградова [46, с. 1]. Однак, його класифікація спрямована виключно на дослідження фразеологізмів, а не на всі словосполучення загалом. В. В. Виноградов (1946, 1947) виділяє такі види фразеологізмів як фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення [46]. Учений зазначає, що фразеологічні зрощення або ідіоми «... немотивовані та непохідні. В їхніх значеннях немає жодного зв'язку, навіть потенційного, зі значенням їхніх компонентів. Якщо їхні складові елементи співзвучні з якими-небудь самостійними, окремими словами мови, то їхнє співвідношення суто омонімічне» [46, с. 121–122]. Як приклад дослідник наводить вираз рос. *как пить дать* 'точно, без сумнівів', який колись був граматично змінний, але з

плином часу став уживатися у зафіксованому вигляді, втративши первісне значення та набувши нового, ідіоматичного [46, с. 122].

Отже, категорія фразеологічних зрощень за класифікацією В. В. Виноградова співпадає з наведеним другим типом словосполучень за визначенням Ш. Баллі.

На думку В. Виноградова фразеологічні єдності відрізняються від фразеологічних зрощень тим, що все ще зберігають певну вмотивованість значення, а в їхній основі лежить якийсь образ; зміст таких виразів розшифровується як переносне значення. «Здебільшого це вирази, які складаються зі слів конкретного значення та мають помітне експресивне забарвлення» [46, с. 128]. Відмінність цього типу фразеологізмів від фразеологічних зрощень полягає у тому, що хоч вони: «...також семантично неподільні і також є вираженням цілісного значення, але в них це цілісне значення є мотивованим, похідним та виникає зі злиття значень лексичних компонентів» Наприклад: рос. *хлопот полон рот* 'дуже заклопотаний' [46, с. 131]. Підстановка синоніму чи заміна слів, які є семантичною основою фрази, неможлива без повного руйнування образного чи експресивного смислу фразеологічної єдності. Значення цілого тут абсолютно неподільне на окремі лексичні значення компонентів. Воно ніби розлите в них – і разом з тим воно ніби виростає з їхнього лексичного злиття» [46, с. 131].

Словосполучення, які належать до цієї групи, різноманітні, однак можна виокремити їхні спільні характеристики. До них дослідник зарахує «переносне, образне значення, яке створює неподільне фразове сполучення, до того ж ця переносність, цілісність, образність не завжди буває прозорою, ясною, іноді вона лише відчутна та скоріше постулюється, передбачається, ніж власне сприймається та розуміється; експресивне насичення; неможливість заміни синонімом жодного з лексичних елементів фразової єдності, які за формальними ознаками можуть бути виділеними; семантичну замінність лише всього фразеологічного сполучення подібним за значенням словом чи виразом,

тобто потенційну наявність синонімів для фразеологічного сполучення в цілому» [46, с. 133].

Фразеологічні сполучення, на думку автора, реалізуються у використанні невірних, зв'язаних значень слів. Такі словосполучення допускають синонімічну підстановку та заміну. Аналітичність виразів може зберігатися під час використання невірного слова лише в кількох фразах. Наприклад: рос. *спать безпробудным сном* 'дуже міцно стапи', *безпробудное пьянство* 'сильна пиятика', в останньому виразі можна замінити слово «безпробудное», на «беспросветное» не втрачаючи значення фразеологічного сполучення. Слово «беспросветный» має обмежену сполучуваність та не може вживатися в значній кількості виразів [46, с. 159]. Учений вважає, що саме ця група фразеологічних сполучень об'єднує найбільш різноманітні фразеологізми.

Порівнюючи підходи Ш. Баллі та В. Виноградова, можна зазначити, що професор Виноградов здійснив більш докладну категоризацію мовних одиниць, які зараз традиційно відносять до домену фразеології, описавши основні ознаки кожної з виділених груп. Його праця стала значущим внеском до мовознавчих розвідок і багато в чому визначила подальший напрямок досліджень фразеології у російському та (пост)радянському мовознавстві.

Б. О. Ларін побудував класифікацію, яка була представлена у 1956 році, з погляду етапів формування фразеологічних одиниць. Дослідник переосмислив класифікації Ш. Баллі та В. В. Виноградова, запропонувавши поділ усіх словосполучень на три розряди: змінні словосполучення, метафоричні словосполучення та ідіоми, які відрізняються від попередніх словосполучень тим, що їхнє значення більш «деформоване, скорочене, далеке від первісного складу» [133, с. 147-148]. Автор вважає помилковим виділення третьої групи фразеологізмів у класифікації В. В. Виноградова (фразеологічні сполучення), оскільки у неї «потрапляють вирази з мінімальним ступенем ідіоматичності, які перебувають ніби на периферії власне фразеологічних сполук, не маючи своїх характерних особливостей. Це тимчасовий, короткочасний епізод в історії утворення ідіоматики мови» [133, с. 147].

Окрім самої класифікації, учений також описує можливий вплив середовища (лінгвістичного та екстралінгвістичного) на особливості існування виокремлених категорій, указуючи на чотири умови, які можуть сприяти формуванню ідіом зі змінних словосполучень: втрата реалії, яка озумовлює зміну прямого значення виразу; семантичне збагачення, або метафоризація, що сприяє розширенню та узагальненню первісного значення; скорочення, усічення, за якого зберігаються найнеобхідніші елементи, що зберігають значення всього виразу та зміни у первісній граматичній структурі виразу [133, с. 144–145].

Погляди В. В. Виноградова мали значний вплив на формування класифікації, запропонованої М. М. Шанським у 1963 році. Учений виділяє чотири групи фразеологізмів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення та фразеологічні вирази [224, с. 56]. Перші три групи повністю співпадають з категоріями класифікації професора Виноградова, однак автор вважає за доцільне ввести ще додаткову категорію. На його думку, «фразеологічний вираз – це стійкий за своїм складом і вживанням фразеологічний зворот, який не тільки семантично подільний, але й повністю складається зі слів з вільним значенням.» [224, с. 62]. Відмінність таких виразів від фразеологічних сполучень полягає у тому, що вони не мають у складі слів з фразеологічно зв'язаним значенням, а від вільних словосполучень у тому, що не створюються мовцем, а відтворюються у готовому вигляді [224, с. 62]. Здебільшого науковець відносить до цієї групи кліше та крилаті фрази, оскільки вони переважно вживаються як незмінні одиниці мови, подібно до слів.

Серед фразеологічних виразів лінгвіст виділяв вирази комунікативного характеру, що мають структуру речення, та вирази номінативного характеру, які є словосполученням та співвідносяться з частиною речення, виконуючи певну номінативну функцію [224, с. 63].

Попри те, що М. М. Шанський вважав класифікацію, основу на ступені семантичного злиття компонентів фразеологізмів найбільш обґрунтованою та загальноприйнятою [224, с. 58], деякі науковці критикували класифікації,

запропоновані В. Виноградовим та М. Шанським. Зокрема, зазнала критики відсутність єдиного підходу до виокремлення класів фразеологізмів, оскільки в класах фразеологічних зрощень та фразеологічних єдностей головним критерієм категоризації є переосмислення значень: у фразеологічних єдностей обмеженість сполучування, а у фразеологічних виразах – відтворюваність та постійність складу фразеологізму [12, с. 39–70; 30, с. 104–105].

Також М. М. Шанський запропонував класифікувати ФО відповідно до сфер уживання, створивши стилістичну класифікацію. На думку вченого, основними видами фразеологізмів є міжстильові, розмовно-побутові, книжні фразеологічні звороти і фразеологічні архаїзми та історизми. Сам автор зазначає, що фразеологізми можуть переходити з одної сфери вживання в іншу [224, с. 143–148].

Є класифікації, розроблені лише для окремого виду фразеологізмів. Наприклад, класифікація М. Тагієва розроблена у 1966 році, зосереджена виключно на дієслівних ФО.

М. Тагієв стверджує, що існують ФО лише з однією, двома чи трьома позиціями оточення, які, в свою чергу, мають певну рубрикацію. ФО з одномісним оточенням потребують лише один компонент для формування повного значення, наприклад: рос. *дать о себе знать* ‘нагадати про себе, виявитися’ потребує лише одну позицію оточення, одиницю, яка відповідає на запитання «хто?» або «що?» [196, с. 65]. ФО з двомісним оточенням «характеризуються тим, що вони конструктивно пов’язані з двома оточеннями, які виступають як структурно необхідні елементи, що супроводжують ФО» [196, с. 129]. Як приклад дослідник наводить вираз рос. *тянуть душу* ‘мучити, завдавати страждань’. Для функціонування цього речення у мові потрібно два елемента оточення: хтось або щось + *тянет душу* + з когось [196, с. 130]. ФО з тримісним оточенням мають одне суб’єктне та два залежних оточення. Суб’єктне оточення може виражатися лише одиницями, які передбачають наявність семантики особи, залежні компоненти можуть бути однорідними, неоднорідними чи варіативними. Наприклад рос. *дать слово* ‘обіцяти’ вимагає

три компоненти оточення: *хтось+ дает слово+ комусь +зробити щось* [196, с. 219–225]. Указана класифікація розроблена лише для дієслівних ФО, однак загалом передбачає 142 можливих види, що значно ускладнює її використання.

У наукових пошуках Д. М. Шмелева визначним є тип зв'язку між компонентами виразу. У своїй монографії «Проблеми семантичного аналізу лексики» 1973 року він виділяє парадигматично зв'язані (рос. *сделать замечание* ‘зробити зауваження’), синтагматично зв'язані (рос. *насупить брови* ‘суворо зсунути брови’), дериваційно зв'язані словосполучення (рос. *собачий холод*, ‘дуже холодно’); словосполучення, які мають парадигматичний і синтагматичний зв'язок (рос. *грецкий орех* ‘волоський горіх’); словосполучення, які мають парадигматичний і дериваційний зв'язок (рос. *мозолить глаза* ‘потрапляти на очі комусь, дратувати присутністю’); словосполучення, які мають синтагматичний і дериваційний зв'язок (рос. *черный как смоль* ‘дуже чорний’); словосполучення, які мають парадигматичний, синтагматичний і дериваційний зв'язок (рос. *змея подколодная* ‘зла, підступна людина’) [226, с. 272–273]. Парадигматично зв'язані словосполучення об'єднують елементи, що належать до різних лексичних парадигм, які побудовані на родо-видовому відношенні. Дериваційне значення виразів науковець порівнює зі значенням слів, які є дериватами певного, ключового слова. Отже, у певних виразах їх значення обмежене у сполучуваності, проте не на лексичному, а на семантичному рівні. Крім того, Д. М. Шмелев виділяє і детерміновані словосполучення, особливістю яких є те, що один компонент словосполучення передбачає інший, тобто детермінує його. Наприклад рос. *заклятый* передбачає наявність лексеми *враг* ‘заклятий ворог’, *слёзно* передбачає *просить* / *молить* / *умолять* ‘дуже просити / молити / благати’. Сам автор допускає, що запропоноване розмежування може мати неточності та помилки у кваліфікації певних фразеологізмів [226, с. 264–272].

Варто зазначити, що запропонована класифікація має деякі обмеження, адже її критерії розроблялися переважно для словосполучень щонайменше з двома повнозначними компонентами, тому її важко застосовувати для

компаративних виразів та словосполучень з одним повнозначним словом, на кшталт укр. *не за горами* ‘соро, поряд’. Крім того, визначення науковцем фразеологізму чи потрактування меж фразеології не завжди є чітко окресленими.

Типологічна класифікація фразеологізмів, яку запропонували М. М. Копиленко та З. Д. Поповою, датована 1978 роком, ґрунтується на ідіоматичності значень та на типі семем, які входять до складу виразу. За визначенням дослідників, лексема – «звукова послідовність, звукова сторона слова» [117, с. 43], а семема – «смилова сторона слова, лексико-семантичний варіант» [117, с. 43]. Поняття денотативних та конотативних семем є ключовими в аналізованій класифікації, оскільки всі словосполучення проаналізовано з погляду належності їхніх компонентів до денотативних чи конотативних семем. Автори визначають їх так: «Денотативні (в символіці Д1 і Д2) семеми асоціюються з образами предметів реальної дійсності (денотатів) як первісні, непохідні, або вторинні, похідні, але єдині мовні знаки. Конотативними, буквально «співозначальними» (в символіці К1, К2 і К3) ми називаємо семеми, що утворилися в лексем, які вже мають денотативні семеми внаслідок розширення лексичної сполучуваності. Лексеми, які мають конотативні семеми, слугують додатковим позначенням денотатів, які вже мають прямі найменування... К1 і К2 відрізняються наявністю чи відсутністю мотивованого зв'язку з денотативною семемою. К3 виражається лексемою, яка денотативну семему втратила» [117, с. 44]. Семема Д1 позначає певний денотат у дійсності, наприклад рос. *густой* ‘густий’. Одна лексема може мати декілька семем, що створює омонімію: лексема *білок* має денотати: біологічна сполука, білок (яйця), білок (ока) [117, с. 51].

Семема Д2 позначає денотат, який існує в реальності та має дещо спільне з об'єктом, позначуваним семемою Д1. Проте семема Д2 «це нова семема, створена автономно від семеми Д1, але з використанням однієї або декількох сем Д1» [90, с. 57]. Наприклад рос. *глазок* «очко (маленьке око)» є семемою Д1, а рос. *глазок* «вічко(картоплини)» є семемою Д2 [117, с. 60].

Конотативна номінація, за твердженням М. М. Копиленка та З. Д. Попової, розвивається через роздвоєння семем Д1 та Д2. «Семема К1 не має прямого зв'язку з денотатом, вона позначає певний денотат через посилення на образ іншого денотата» [90, с. 63]. Різницю в позначувальних семемах проілюстровано такими виразами: рос. *волчья лапа* 'вовча лапа' (Д1Д1), *волчья шуба* 'вовча шуба' (Д2Д1), *волчий аппетит* 'вовчий апетит' (К1Д1) [117, с. 63].

Дослідники вважають семему К2 крайнім ступенем метафоризації (К2К2 рос. *втирають очки* 'обдурювати, прикрашати дійсність'), а семему К3 – результатом крайньої обмеженості сполучування (*шерочка* вживається тільки з *машерочкой*, рос. *шерочка с машерочкой* 'близькі друзі' К3К3). Отже, словосполучення із семемами Д1Д1 (наприклад: рос. *кивать головой*) є вільними сполученнями, Д1Д2 та Д2Д1 теж вільні, але для розуміння семема Д2 необхідна наявність Д1, решта 12 можливих комбінацій є фразеосполученнями за термінологією авторів класифікації. Семема К3 наявні лише в абсолютно стійких фразеосполученнях, а семема, вжиті у виразах К3К3 не використовуються в інших словосполученнях [117, с. 74].

Ця класифікація дуже ґрунтовна та складна у використанні, оскільки передбачає значну кількість варіантів груп (15 типів дволексемних та 35 типів трилексемних словосполучень, чотирилексемні не розглядалися, оскільки вони – досить рідкісне явище). Очевидним також є дещо суб'єктивне розмежування семем К1, К2 та К3, оскільки дослідник повинен визначити ступінь вмотивованості семема, відповідно до того, чи прослідковується зв'язок з первісною денотативною семемою.

1.2.4 Класифікації фразеологізмів української мови

Українські лінгвісти приділили багато уваги дослідженню фразеологізмів української мови, пропонуючи диференціацію ФО за різним критеріями.

Функційну класифікацію ФО української мови у своїй статті 1968 року запропонував Д. Х. Баранник, який об'єднує фразеологізми у п'ять груп.

Група 1 позначає фразеологічні метафори народного характеру, які мають незамкнену структуру і використовуються у складі граматичних конструкцій,

більших за обсягом. Це здебільшого ідіоми та приказки, функція яких полягає в метафоричному найменуванні предметів, явищ, ситуацій та діяльності людей. Наприклад: укр. *брати в шори* ‘обмежити чийсь дії’, *стук грюк – аби з рук ‘абияк’*, *хитрий, як лисиця* ‘дуже хитрий’.

Група 2 – це фразеологічні метафори літературного характеру, які також є висловами незамкненої структури, що «вживаються з обов’язковою проекцією на певний художньо-літературний, фольклорний, історичний, міфологічний чи інший сюжет» [31, с. 35]. Прикладами таких виразів можуть слугувати: укр. *Монтеккі і Капулетті* ‘непримиримі вороги’, *піррова перемога* ‘перемога, яка далася важкою ціною, що близька до поразки’ та інші.

Фразеологічні образні узагальнення народного характеру належать до групи 3. Їхня відмінність від групи 1 полягає у тому, що це синтаксично замкнені вирази, які використовуються для актуалізації судження мовця. Д. Х. Баранник наголошує, що внутрішня форма таких виразів завжди прозора. Наприклад: *не місце прикрашає людину, а людина місце; що посієш, те й пожнеш*.

Фразеологічні образні узагальнення літературного характеру, які утворюють групу 4, представлені крилатими виразами замкненої структури, у чому і полягає їх відмінність від групи 2. Такі вирази можуть уживатися, не передбачаючи асоціації з їхніми першоджерелами, однак ця асоціація обумовлює ефект фразеологізму на мовця. Прикладами цих виразів є: *Бути чи не бути?*; *факти – вперта річ*; *хто сіє вітер, пожне бурю*. В окрему підгрупу у межах групи 4 дослідник об’єднав фразеологізми, що вживаються в українській мові мовою оригіналу (не українською). Це можуть бути висловлювання російською, латинською, німецькою та іншими мовами. Правильне тлумачення інтенцій мовця потребує певних знань з боку адресата, тому вчений радить дублювати подібні вислови українським перекладом. Ілюстрацією вказаних висловів є: рос. *Дела давно минувших дней* (О. Пушкін), латин. *O tempora o mores!* латин. ‘о часи, о звичаї!’, нім. *Sturm und Drang* ‘буря і натиск’. Жанрова фразеологія об’єднує специфічні формули, притаманні певним жанрам

мовлення. На думку Д. Х. Баранника, для наукового стилю характерні вислови на зразок: укр. *ланцюгова реакція, критична точка*; для спортивного репортажу доречні вислови: укр. *ввести м'яч у гру, один нуль на користь*; для розповіді притаманні фрази: укр. *уявіть собі, щоб не збрехати, як зараз бачу* та інші [31, с. 34–38].

Д. Х. Баранник здійснив спробу охарактеризувати ФО з точки зору їхніх функцій та сфер їх вживання, виокремивши не надто значну кількість груп та узагальнивши характерні риси фразеологізмів, які мають спільні функції. Указану класифікацію використовують у дослідженні фразеологізмів певних мовленнєвих жанрів, хоча закріпленість фразеологізмів за окремим жанром видається дещо умовною, адже метафоризація загальної семантики фразеологізму узалежнює його не стільки від жанру, скільки від контексту.

Стилістичну класифікацію фразеологізмів запропонувала у 1971 році Г. П. Їжакевич. Дослідниця вважала, що в кожній мові фразеологічні засоби належать до однієї з двох груп, залежно до їхньої стилістичної характеристики. До першої групи фразеологізмів належать образно-експресивні одиниці, до яких Г. П. Їжакевич зараховує ідіоми, приказки, прислів'я, фігуральні висловлювання, крилаті слова, наприклад: укр. *гав ловити, попасти пальцем в небо, грати першу скрипку, казка про солом'яного бичка*. Друга група, на думку ученої, включає «сталі номінативні словосполучення, термінологічні вирази: суспільно-політичні, професійно-виробничі, військові, науково-технічні і офіційно-ділові формули висловлювання, наприклад: *атомна зброя... біла гарячка, чорна віспа, продуктивність праці... майстер спорту, турнірна таблиця* та багато іншого» [104, с. 13]. Дослідниця зазначає, що використання експресивно нейтральних за своєю природою фразеологізмів у художньому контексті може надавати їм виразного експресивного забарвлення, тому обидві групи фразеологізмів є об'єктом стилістичного дослідження [104, с. 13].

Г. П. Їжакевич досліджувала фразеологізми, уживані у художніх творах українських класиків та сучасних для неї письменників. Серед зазначених фразеологізмів учена виділяє розмовно-побутову, народно-поетичну та книжну

фразеологію. Дослідниця вважає, що «розмовно-побутова фразеологія в українських художніх творах є засобом посилення експресії вислову, увиразнення, іноді унаочнення думки, яку доносить письменник до читача. Разом з тим розмовні фразеологізми є одним із засобів створення образів персонажів художнього твору, підкреслення окремих рис їхнього характеру, оцінки певних негативних чи позитивних вчинків, розмовна фразеологія надає широкі можливості для індивідуалізації й типізації мови, і наразі вона є важливим засобом створення гумористичного ефекту» [104, с. 17].

Услід за Ш. Баллі та В. В. Виноградовим український дослідник П. С. Дудик у своїй роботі «Синтаксис сучасного українського літературного мовлення», що побачила світ у 1973 році, поділяє фразеологізми відповідно до ступеню граматико-сміслової злитності елементів, виокремлюючи п'ять типів ФО: ідіоми, фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення і фразеологізовані сполуки слів (словосполучення).

Ідіоми мають найвищий ступінь злитності значення, семантично неподільні та синтаксично нерозкладні, тому дослідник вважає їх еквівалентами слова. Значення таких виразів не впливає зі значення їх компонентів, наприклад: укр. *бути на близькій нозі* 'бути у приятельських стосунках'.

Фразеологічні єдності мають менш виражене переносне значення, ніж ідіоми, не такі фіксовані у структурному складі, можуть мати як пряме значення (буквальне значення вільного словосполучення), так і ідіоматичне значення: укр. *намити голову* 'сильно покартати, полаяти когось' (значення фразеологізму); 'намити милом голову' – значення вільного словосполучення. Ця категорія відповідає уявленням Дж. Катца та П. М. Постала, а також А. Маккая про власне ідіоми.

До фразеологічних виразів дослідник зараховує прислів'я, приказки та крилаті вислови, які структурно відповідають реченням, що повністю складаються з вільних слів, однак функціонують як одна одиниця у мовленні.

Фразеологічні сполучення, на думку П. С. Дудика, представлені «ходовими формулами», які мають певний образний зміст чи метафоричне значення, наприклад: укр. *добрі наміри, розбиті надії*. До цієї групи належать також фразеологізми-професіоналізми, значення яких зрозуміле лише представникам певної професії. Прикладом таких виразів наведено зокрема укр. *з'єднати плінтуси на вус* (теслярське) 'скріпити плінтуси під кутом'.

Фразеологізовані сполуки слів (словосполучення) – це різноструктурні словосполучення, особливістю яких є те, що їхнє значення неметафоричне, однак вони є граматично неподільними, відтворюваними у готовому вигляді, наприклад укр. *ні з того ні з сього* 'раптово, без причини' [73, с. 81–83].

В. Г. Скрипник, яка також опублікувала свою монографію у 1973 році, вважає достатнім поділ фразеологізмів на фразеологічні одиниці, які переважно організовані за моделлю словосполучень, рідше речень та співвідносяться з окремим словом і функціонують як член речення; а також фразеологічні одиниці, які мають організацію простих чи складних речень [189, с. 23].

До фразеологічних одиниць типу речення авторка відносить прислів'я, приказки, примовки та деякі різновиди крилатих слів [189, с. 80]. До фразеологічних одиниць типу словосполучення належать сурядні та підрядні словосполучення [189, с. 87]. Серед сурядних словосполучень дослідниця виділяє субстантивні, предикативні, атрибутивні, та обставинні відповідно до їхніх семантичних та синтаксичних функцій. [189, с. 89]. Підрядні словосполучення поділяються на іменні та дієслівні, їхніми типовими моделями є: «стрижневе слово + один залежний компонент», «стрижневе слово + ціле словосполучення», «стрижневе слово + кілька залежних слів», пов'язаних між собою способом однорідної супідрядності [189, с. 90–91]. Попри те, що авторка допускає можливість виконання одним і тим же фразеологізмом різних функцій у реченні, недоліком такої класифікації є те, що вирішальне значення у класифікації надається стрижневому компоненту виразу, оскільки значення ФО може бути повністю переосмислене та значення ключового компонента може втратитися, «розчинитися» у фразі.

Генетична класифікація ФО була запропонована Ф. П. Медведєвим у 1977 році. Дослідник вважає, що переважна більшість українських ФО була сформована українським народом, що перегукується з виокремленням групи ідіома «першої бази» А. Маккая. Такі вирази є неповторними та притаманними виключно українській мові. Поряд з ними існують фразеологізми, які є спільними для слов'янських мов. Дослідник виділяє два пласти таких фразеологізмів:

1. Загальнослов'янська фразеологія, яка характерна майже всім слов'янським мовам. Такі вислови походять зі спільнослов'янської мови, яка розпалася до появи писемності. Наприклад, вираз укр. *водити за ніс* 'обдурювати' трапляється також у болгарській та польській мовах. Деякі з них досі зберігають лексико-граматичні риси старослов'янської мови, наприклад укр. *притча во язицех* 'загальновідомо', *на сон грядущий* 'перед сном'. До цього класу дослідник відносить також вислови біблійного походження, які увійшли у мову, але здебільшого втратили первісне біблійне значення. Наприклад: укр. *у поті чола* 'важко (працювати)', *наріжний камінь* 'основа чого-небудь'.

2. Давньоруська фразеологія, яка характерна здебільшого для української, російської та білоруської мов. Деякі вирази, відповідно до пояснень автора, мали книжне походження, деякі – народно-говірне, наприклад: укр. *взяти на щит* 'захопити місто', *товкти воду в ступі* 'займатися непотрібною роботою' [146, с. 10–11].

Крім того, дослідник уважав, що фраземи мають певне категорійне значення, яке зумовлене міжрівневими зв'язками у мові та особливостями функціонування у мовленні.

За визначенням М. Ф. Алефіренка, «семантико-граматичні розряди на фразеологічному рівні – це сукупність гомогенних фразем, об'єднаних однотипними взаємодіючими смисловими елементами різних структурних рівнів» [7, с. 46]. Науковець вважає, що за характером репрезентації об'єктивної дійсності, наявністю чи відсутністю граматичних категорій та морфологічних парадигм у лексичних компонентах словосполучень, а також їх

структурно-граматичною моделлю в цілому; за типом зв'язку з іншими елементами мовленнєвого контексту та за синтаксичними функціями у реченні фраземи співвідносяться з лексико-граматичними класами слів, що дає підстави для виокремлення субстантивних, ад'єктивних, дієслівних, адвербіальних та інтер'єктивних фразем [7, с. 45–46]. Визначення цих граматико-структурних розрядів будуть подані у розділі 2.

Ця класифікація видається достатньо обґрунтованою та об'єктивною, оскільки граматичні та функційні характеристики мінімізують суб'єктивність дослідника щодо віднесення ФО до певної категорії, на відміну від Ш. Баллі та М. М. Копиленка з З. Д. Поповою, які покладаються на інтуїцію дослідника у питанні віднесення ФО до певної категорії.

У своїй монографії «Фразеологічна одиниця як мовознавча категорія», датованій 1983 роком, Р. П. Зорівчак запропонувала класифікацію фразеології з погляду семантичної трансформації компонентів, розділивши фразеологізми на ФО, що виникли через переосмислення компонентів (тропизацію): метафоризацію (наприклад: укр. *запустити пазурі в печінки*), гіперболізацію (укр. *скупасться у крові*), метомінізацію (укр. *на хліб заробляти*) і персоніфікацію (укр. *правда п'яна спить*); та ФО, що виникли в результаті лексикалізації (укр. *щоб байдиків не бив*). ФО, утворені позбавленням значень лексичних компонентів, на думку дослідниці, поділяються на ФО з частковим позбавленням значень компонентів – порівняння, наприклад укр. *Марою чорною пішла*. ДО ФО з повним позбавленням значень компонентів належать прислів'я, приказки та примовки: наприклад: укр. *поки сонце зійде, роса очі виїсть*. Інші типи представлені ФО, спричиненими архаїзацією (укр. *на прю стати*) та ФО породжені позамовними чинниками (укр. *Лоби їм поголили*) [100, с. 45].

Ю. Ф. Прадід запропонував у 1997.році класифікацію, подібну до класифікації М. Ф. Аліференка. Дослідник також поділяє українські фразеологізми на «семантико-граматичні типи або розряди: 1) іменникові (субстантивні), 2) прикметникові (ад'єктивні), 3) дієслівні, 4) прислівникові

(адвербіальні), 5) вигуків» [136, с. 159]. Крім того, дослідник поділив ФО на такі, чиї категоріальні властивості легко ідентифікуються (переважно іменникові та дієслівні) і ФО, «що мають категоріальні ознаки двох і більше частин мови, внаслідок чого їм властива розпливчатість меж. Це, як правило, фразеологізми, в яких важко або зовсім неможливо вирізнити граматично домінуючий компонент» [177, с. 159].

У 2004 році М. В. Жуйкова представила типологію ідіом у когнітивно-генетичному аспекті, поділивши ідіоми на такі, що утворені на основі вільних словосполучень та такі, що утворилися незалежно від вільних словосполучень. Наубільш продуктивні способи творення ідіом на основі вільних словосполучень – це фразеологічна метафоризація та фразеологічна метонімізація. Дослідниця вказує, що «в основі ідіомотворення метафоричного типу лежить не переосмислення прямих значень слів, які входять у словосполучення, а ментальна процедура на рівні концептуальних структур – пошуки та встановлення подібності між образами двох ситуацій» [62, с. 28]. Наприклад, словосполучення укр. *впіймати(ся) на гачок* описує базову ситуацію риболовлі, у якій риба, проковтнувши гачок з наживкою, стала здобиччю рибалки. Як результат інтерпретації вказаної ситуації утворюється ідіома, значення якої ‘занадто довірливо ставлячись до кого-, чогонебудь, давати, дозволяти себе ошукати, обдурити’ [79, с. 32–33]. Унаслідок процесу метонімізації «назвою цілої ситуації стає назва якогось її релевантного фрагмента, який в свідомості носіїв мови чітко асоціюється саме з певною ситуацією. Наприклад, український сталий вираз *ходити за плугом* значить ‘орати землю’ і, ширше, ‘бути хліборобом, займатися селянською працею’» [79, с. 41].

В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко у 2005 році запропонували класифікацію за способом формування фразеологізмів. Серед них вони вирізняють семантичні та структурно-стилістичні процеси. До семантичних учені віднесли такі процеси як метафоризація, метонімізація та евфемізація. На думку дослідників, метафоризація в домені фразеології може позначати перенесення в

досить широкому смислі, основане на певній подібності, наприклад, укр. *вибити із сідла* ‘позбавити певного становища, впевненості’, *будувати на піску* ‘базуватися на непевній, ненадійній основі’. Натомість метонімізація відображає перенесення на основі суміжності в просторі й часі та причинно-наслідкових зв’язків, як у випадку укр. *держатися за плуга* ‘бути хліборобом’, *витрушувати кишені* ‘витрачати гроші’. Евфемізацію мовознавці трактують як прийом, що відображає заміну однослівного позначення описовим способом задля уникнення татуйованих, неприємних та непристойних тем чи позначень. Наприклад: укр. *пороху не вигадає* ‘розумово обмежений’, *цілувати дно в кожній бочці* ‘багато пити (горілки)’.

Дослідники зазначають, що структурно-стилістичні фактори, які впливають на формування ФО – це евфонічна організація ФО, яка може проявлятися римою, алітерацією чи асонансом (наприклад, укр. *в пух і прах* ‘повністю (знищити)’, *ні привіту ні совіту* ‘без жодної відповіді’) та внутрішньоструктурна організація компонентів, основана на симетричній їх організації (укр. *і кози ситі, і сіно ціле* ‘немає шкоди, збитку ні для одних, ні для інших’), синонімічному зіставленні (укр. *з вогню та в полум’я* ‘з однієї неприємності в іншу, ще більшу’) та антонімічному зіставленні (укр. *правдами і неправдами* ‘з усіх сил, будь-якими способами’, *пан або пропав* ‘добитися всього бажаного, або все втратити’) [210, с. 130–169].

Оскільки ідіоми, які виникли незалежно від вільних словосполучень, дуже різноманітні, М. В. Жуйкова поділяє їх на два типи залежно від відповідності / невідповідності між образом, представленим внутрішньою формою виразу та концептуальною картиною світу. У своїй роботі 2007 року вона виокремлює «1) ідіоми, які теоретично можуть бути знаками якихось реальних ситуацій, оскільки існування останніх не суперечить нашому досвіду; 2) ідіоми, внутрішня форма яких творить фантомний, уявний образ, якому жодна ситуація в реальній картині світу не відповідає. Перші назвемо квазіреальними, а другі – фантомними» [79, с. 60]. До квазіреальних дослідниця віднесла, зокрема, вирази: укр. *вилетіти в трубу* ‘розоритися’, *висіти на вухах* ‘надокучати

розмовами’, а до фантомних – укр. *полізити чортові в зуби* ‘наражатися на небезпеку; ризикувати потрапити у складну ситуацію’, *попа в решеті возити* ‘брехати під час сповіді’ [79, с. 60–61]. Крім того, учена виділяє ідіоми на позначення ситуацій, сприйнятих в одному перцептивному акті, наприклад: укр. *пекти раків (раки)* ‘червоніти від сорому, хвилювання’; та ідіоми, які позначають інтегральні ситуації, наприклад: укр. *тягнути kota за хвіст* ‘постійно відкладати виконання необхідної роботи на потім’ [79, с. 63–72].

1.2.5 Класифікації фразеологізмів французької мови

Взявши за основу класифікацію Ш. Баллі та термінологію, запропоновану О. І. Смирницьким, А. Г. Назарян розробив власну класифікацію фразеологізмів французької мови. Науковець указує, що попри інтерес до фразеології, викликаної дослідженнями Ш. Баллі, не було запропоновано жодного теоретичного дослідження фонду французької фразеології до публікації його дослідження [158, с. 8]. Дослідник категоризує французькі ФО за кількома критеріями. По-перше, виокремлює три структурні типи:

1. Непредикативні фразеологізми, які є найчисленнішими в французькій мові. Вони, так само, поділяються на одновершинні фразеологізми, які мають у складі одне повнозначне слово та одне чи два службових слова. До фразем автор відносить ФО, які мають у складі двоє чи більше повнозначних слів, які поєднані сурядним, підрядним, чи сурядно-підрядним зв'язком.

2. Частково предикативні ФО, особливістю яких є те, що їхній перший компонент має додаток чи обставину у вигляді підрядного речення. Учений зазначає, що кількість таких висловів незначна.

3. Предикативні фразеологізми, які мають два підтипи: предикативні ФО з замкненою структурою, що виражають закінчену думку та оформлені як прості чи складні речення; та предикативні ФО з незамкненою структурою, які виражають незакінчену думку та потребують доповнення змінними словами у мовленні [158, с. 58–60].

Дослідник вважає, що основна функція ФО полягає у тому, щоб слугувати образно-експресивною характеристикою [158, с. 60]. Крім цього, вони можуть

виконувати й інші функції, зокрема корелювати з актами комунікації. Так, А. Г. Назарян поділяє фразеологізми на некомунікативні та комунікативні.

До некомунікативних відносяться ФО, які не виконують функції повідомлення та співвідносяться зі словом чи словосполученням. Вони поділяються на такі підкласи:

1. Номінативні фразеологізми, які виконують функцію найменування та можуть позначати предмети, людей, явища, дії, стан, якість та інше. Зазвичай вони представлені непередикативними чи частково передикативними ФО.

2. Службові ФО не мають самостійного значення, тому не можуть бути членами речення, а виконують функції прийменників чи сполучників. До вказаного типу належать одновершинні ФО, а також незначна частина передикативних ФО, що втратили передикативність.

3. Вигуківі ФО виконують емотивну функцію, відображаючи емоції, вольові імпульси та інші. До цього класу можуть належати одновершинні фразеологізми, фраземи та передикативні ФО, що втратили передикативність.

4. Модальні ФО, які відображають власне суб'єктивне ставлення мовця до власного вислову та оцінку змісту повідомлення. Вони можуть виражати впевненість, ймовірність, бажаність чи можливість того, про що йде мова. До цього типу також належать фразеологізми першого та третього структурних типів.

А. Г. Назарян поділяє комунікативні фразеологізми на комунікативні неприслівні ФО, які використовують для характеристики певних подій чи ситуацій, – більшість із цих фразеологізмів має замкнену структуру; та комунікативні прислівні ФО, які виконують дидактико-преспективну функцію та представлені передикативними висловами замкненої структури, , вираженими реченнями. [158, с. 60–63].

1.3 Підходи до визначення поняття «нежива природа» та його складові елементи

У процесі життєдіяльності людина намагається категоризувати навколишнє середовище, з яким постійно взаємодіє. Поділ оточуючого світу на

живу та неживу природу є традиційним для спеціалістів у царині природничих наук, які з'ясовують моделі походження життя, досліджують процеси біогенезу та абіогенезу, займаються питаннями органічних і неорганічних форм буття та можливостей переходу від одних до інших. Наївне ж розуміння об'єктів їхніх досліджень, що тисячоліттями оточують пересічних обивателів, відображене у мовах, які перебувають у постійному, безперервному процесі розвитку, маючи у своєму складі усталені, часто відтворювані одиниці, сформовані під впливом особливостей їхніх асоціацій / вірувань / інтерпретацій / буденності / діяльності тощо. Вивчення використання в мовленні найменувань на позначення неживої природи в мовознавчому дослідженні повинно враховувати, на наш погляд, обидва вищевикладені потрактування: наукове (природознавче) і наївне (обивательське), а також наукове, хоча й не профільно природознавче, – лексикографічне, які далеко не завжди співпадають, створюючи певні дискусійні моменти.

Відповідно до визначення, поданого в «Словнику української мови», природа – «це органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини; буття, матерія» [191, с. 7], а «нежива природа – це: а) неорганічний світ; б) навчальний предмет, змістом якого є елементарні відомості про неорганічний світ» [190, с. 7]. Відповідно «неорганічний – який не належить до живої природи; у якому відсутні життєві процеси» [191, с. 349]. З наведених вище словникових дефініцій робимо висновок, що нежива природа – це неорганічний світ, що охоплює об'єкти, у яких відсутні процеси життєдіяльності. З метою формування повного переліку таких об'єктів логічним видається звернення до ідеографічних словників, які подають лексеми за принципом їх смислової близькості, та спеціалізованої літератури, дотичної до аналізу неживої природи.

За умов відсутності ідеографічних словників української мови, звертаємося до статті Ж. П. Соколовської, котра запропонувала систему ієрархії сем, що сформована у вигляді таблиці, яку «побудовано за двома параметрами:

гносеологічним – категорія пізнання (буття, простір, час, рух, окреме, якість, кількість, відношення) та онтологічним – сфери буття (природа, людина, суспільство) [194, с. 88]. У таблиці дослідниця подає такі поняття, як «природа нежива», «природа жива» та «опредмечений світ» у одній категорії, не розмежовуючи їх. Тож на перетині цієї категорії з категорією «буття» наявні такі семи, як «явища природи», «погода», «рослинний світ», «тваринний світ», на перетині з категорією «простір» – «земля», «суша», «вода», «небо», на перетині з категорією «рух» – семи «вітер», «тайфун», «шторм», «стихія». А на перетині з категорією «окреме» з-посеред інших – сема «камінь» [194, с. 88]. Отже, очевидним є те, що представлені таблиці не сприяють формуванню закритого переліку об'єктів неживої природи, межі між категоризацією яких є дещо розмитими.

Більше інформації з цього приводу міститься в ідеографічних словниках інших мов, звернення до яких є виправданим через те, що «нежива природа» та її об'єкти є універсальними явищами для усього людства.

Першим, хто створив ідеографічний словник у нинішньому розумінні, був англійський учений П. М. Роже. Він назвав свою працю, що була опублікована у 1852 році, «Тезаурус англійських слів та фраз, класифікованих та згрупованих так, щоб полегшити висловити ідеї та допомогти у написанні літературних творів» [298, с. 88]. Це був перший словник англійською мовою, слова у якому розташовувалися не за алфавітом, а за категоріями, запропонованими автором. В. В. Морковкін зазначав: «Словники такого типу можна назвати *ідеографічними тезаурусами*. Головна мета укладача ідеографічного словника тезаурусного типу є ідентифікація і подальша раціональна класифікація понятійних груп, реально представлених в лексиці мови» [156, с. 27].

Автор «Тезауруса англійських слів та фраз» поділяє всі слова та фрази на шість класів. До першого, на його думку, належать слова, що позначають абстрактні відношення, такі, як *існування, відношення, якість* та інші. До другого класу належать слова, що пов'язані з простором; до третього – з речовиною. Слова, що належать до четвертого класу, пов'язані з розумовими

здібностями, до п'ятого – ті, що позначають силу волі, а до шостого – моральні сили [298, с. vii]. Класи поділені на секції, а останні включають поняття, згруповані в синонімічні ряди, чи об'єднують слова, дотичні до цього поняття.

Релевантним до цієї розвідки є третій клас слів, перша секція якого має назву *Matter in General* 'Світ загалом'. П. М. Роже розглянув у ній, серед інших, таке поняття, як «Світ», що об'єднує такі лексеми як *світ, створення, природа, космос, всесвіт, сонячна система, земля, земна куля, небесні тіла, сонце, небо, небеса, зірки, астероїди, галактика, сузір'я, знаки Зодіаку* та інші [298, с. 95].

Іншу секцію, що називається «Inorganic Matter» укр. «Неорганічний світ», поділено на дві підсекції «Тверда матерія» та «Рідка матерія» (в оригіналі «Solid Matter» і «Fluid Matter»). «Тверда матерія» об'єднує категорії, виокремлені за фізичними властивостями: «Щільність», «Рідкість», «Твердість», «Сталість», «Крихкість», «Порошковатість» (Pulverulence) та інші [298, с. 96–98].

Окремі слова, наприклад «камінь» трапляються у декількох категоріях, зокрема у категорії «Твердість», де також розташовані поняття англ. *pebble* 'галька', *flint* 'кремінь', *marble* 'мармур', *rock*. 'скеля, камінь', *fossil* 'скам'янілість', *iron* 'залізо', *granite* 'граніт', *adamant* 'алмаз' та інші [298, с. 96]. Проте в цій же категорії вказані такі слова, як англ. *brick* 'цегла', *hardware* 'залізні вироби', *nail* 'цвях', *concrete* 'бетон', що не належать до природи, а є створеними людиною.

Розглядаючи категорію «Порошковатість», автор пояснює, що це стан порошку, або «sandiness» 'пісчаність'. У цій категорії він зазначив поняття *powder* 'порошок', *dust* 'пил', *sand* 'пісок', *sawdust* 'тирса', а також англ. *farina* 'манка', *spore* 'спори' та ін. [298, с. 98]. Як бачимо, тут наявні слова, що належать і до рослинного світу – зокрема спори та манка. Це не рослини в їхньому природному живому стані, але все ж таки вони є похідними від живої природи.

Підсекція «Рідка матерія» об'єднує категорії «Рідини загалом», «Особливі рідини» та «Рідини у русі». Останні містить такі лексеми як *вода, волога,*

повітря, сухість, океан, земля, затока, озеро, рівнина, болото та острів [298, с. 98]. Зокрема, підгрупа «Земля» представлена іменниками *земля, ґрунт, континент, материк, півострів, дельта, височина, узбережжя, берег, пляж, глина, крейда, скеля* та багато інших, а також прикметниками та дієсловами, похідними від указаних лексем.

Підгрупа «Рідини у русі» містить лексеми *струмок, річка, вітер*, а також *водопровід* (канал для руху води) та *повітряна труба* (канал для руху повітря). Автор подав також слова *струмінь, канал, протікання, течія, водоверть, коловорот, приплив, приток, мряка* та інші як складові поняття «Річка» [298, с. 101–102].

Отже, Пітер Марк Роже спробував узагальнити зв'язки між словами в мові та розташувати їх логічно у словнику, ґрунтуючись не на їхньому звучанні (за алфавітом), а на смисловій близькості та структурі їхніх значень. Оскільки такий підхід був новий та недосконалий, у подальшому було здійснено кілька змін у структурі словника шляхом його доповнення. Проте й зараз можна помітити деякі недоліки категоризації понять, актуалізовані вище.

Значний внесок у розвиток ідеографічних словників зробив Ф. Дорнзайф, опублікувавши у 1933 році свою працю «Німецька лексика за понятійними групами». Учений поділив групи слів німецької мови на 20 категорій, шоста з яких називається «Неорганічний світ. Речовини» [251, с. 88]. Перша група у цій категорії – «Весвіт». Наступна – «Зоряне небо», у якій мовознавець об'єднав різні види зірок, зокрема й *Сонце, сузір'я, планети, супутники, Місяць та комети*. Також ця категорія охоплює такі тематичні групи як «Земля», «Погода. Атмосферні умови», «Хороша погода», «Вітер», «Хмарна погода», «Дощ», «Зимова погода», «Гроза», «Географічне місце», «Сторони світу», «Материк», «Шари ґрунту», «Берег», «Острів», «Стояча вода», «Болото», «Матеріали», «Злиття», «Незмішуване». Тематична група «Неорганічний світ» містить такі лексеми як *неорганічний, кристалічний, геологія, мінералогія*, а також *шахтар, золотошукач, гірничий майстер* та інші. Також до категорії «Неорганічний світ» увійшли такі тематичні групи як «Мінерали (Елементи)», «Сплави»,

«Неметалічні елементи», «Неорганічні хімічні елементи», «Органічні хімічні елементи» та «Мінерали» [251, с. 89–95]. Привертає увагу залучення до категорії «Неорганічний світ» лексем на позначення осіб, які виконують певну діяльність, водночас доцільність такого розподілу викликає деякі сумніви.

Кожна понятійна категорія містить іменники та прикметники, подекуди групи мають у складі також дієслова. Деякі слова потрапили до кількох категорій, як, наприклад, нім. *Marsch* ‘болотистий ґрунт’, ‘прибережна низовина’ знаходимо у категоріях «Берег», «Стояча вода» та «Болото» [251, с. 88]. Категорія «Застійна вода» включає такі слова як «калюжа», «ставок», «озеро», а також «море» та «океан». З плином часу зазначену роботу було розширено й уточнено. Восьме видання, опубліковане у 2004 році, містить уже 970 понятійних груп, об’єднаних у 22 категорії, а назву понятійної групи «Застійна вода» було змінено на «Водойми» [251, с. 183].

Як бачимо, Ф. Дорнзайф узяв за основу принцип побудови словника Роже, але його категоризація має не таку складну структуру. Автор поділив усі одиниці мови на категорії, що діляться на групи. У П. М. Роже класи поділені на категорії, що так само мають підкатегорії, серед яких деякі об’єднують кілька груп.

Існують також ідеографічні словники російської мови. Цю тему досліджували Ю. М. Караулов [109], О. С. Баранов [35], В. В. Морковкін [156] та інші. Зокрема О. С. Баранов у межах поняття «Нежива природа» визначив такі категорії, як «Всесвіт», «Земля» та «Органічний світ», а в межах поняття «Жива природа» – «Рослини», «Тварини» та «Людина» [350]. Так само ці категорії поділені на групи; загалом словник має до 7 рівнів поділу, що відображає гіперо-гіпонімічні зв’язки слів. Зокрема «Всесвіт» об’єднує «Всесвіт», «Сонячну систему» та «Астрономію». Структура інших груп складніша, наприклад тематичне поле «Земля» містить, зокрема й тематичну групу «Земна куля», яку, так само, поділено на семантичні групи «Земна куля», «Гірські породи», «Мінерал» та «Історія землі». Тематична група «Земна поверхня» містить такі групи, як «Земна поверхня», «Місцевість»,

«Географічне положення», «Земний рельєф» та «Височина»; «Води», що членується на «Поверхневі водні об'єкти», «Берег» та «Води». Тематичну групу «Атмосфера землі» поділено на «Атмосфера землі», «Циркуляція атмосфери», «Атмосферна вологість», «Опади», «Погода» та «Пори року» [35].

Лінгвістичних досліджень нелексикографічного характеру, присвячених неживій природі, нараховують відносно небагато. Серед авторів мовознавчих розвідок також немає однастайності щодо визначення поняття «Нежива природа». Наприклад Н. М. Чудакова у своєму дисертаційному дослідженні «Концептуальна область «Нежива природа» як джерело метафоричної експансії в дискурсі російських засобів масової інформації» поділяє поняття «Нежива природа» на дві концептуальні сфери «Земна куля» та «Атмосфера», що містять певні фрейми. Дослідниця вказує, що концептуальна сфера «Земна куля» охоплює такі фрейми як «Земля», «Вода» та «Стихійні лиха». Такі фрейми як «Газова оболонка землі», «Клімат і погода», «Метеоумови» та «Пори року» вона відносить до концептуальної сфери «Атмосфера». Указані фрейми членуються на підфрейми, що додатково можуть членуватися на слоти. Можна стверджувати, що науковиця досить широко трактує поняття «Нежива природа», включаючи у нього різноманітні об'єкти та явища [221].

Дещо інакше структурує іменники, що входять до тематичної групи «Нежива природа» А. В. Цивільова у своєму дослідженні «Іменники тематичної групи «Нежива природа» як засіб репрезентації мовної картини світу в регіональних ЗМІ». На її думку, указані іменники об'єднують дві тематичні групи: «Природні утворення» та «Природні явища». До першої групи мовознавиця відносить тематичні підгрупи «Земні утворення», «Водні утворення» та «Небесні утворення», що, так само, членуються на численні лексико-семантичні групи. Тематична група «Природні явища» не зазнала поділу на підгрупи, однак членована на такі лексико-семантичні групи як «Оптичні явища», «Звукові явища», «Рух у водному просторі / потоці», «Вітер», «Атмосферні явища», «Стихія» та «Погода» [217]. На відміну від Н. М. Чудакової, дослідниця не внесла лексеми тематичної групи «Пори року»

до власної класифікації поняття «Нежива природа», дещо звузивши трактування обсягу поняття «нежива природа», запропонованого Н. М. Чудаковою.

Проаналізувавши визначення у тлумачних словниках, групування категорій понять в ідеографічних словниках та лінгвістичних джерелах, можна зробити висновок, що немає чіткого потрактування поняття «Нежива природа» та закритого одностайно схваленого переліку об'єктів, охоплених ним. У пропонованому дослідженні автор спиратиметься на визначення, надані в «Словнику української мови», з якого випливає, що нежива природа – це сукупність об'єктів, що є нерукотворними та такими, у яких відсутні життєві процеси.

1.4 Методологія та методика зіставного дослідження фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Компаративні дослідження фразеологічних одиниць охоплюють обширний спектр розвідок, від простого порівняння ідіом у двох мовах, до системного зіставного вивчення всіх категорій стійких словосполучень у близько- і далекоспоріднених мовах. Сучасні наукові пошуки демонструють, що фразеологізми в широкому розумінні є одним із ключових складників мови і, мабуть, універсальним. Однак теоретична дискусія щодо визначення арсеналу одиниць, які підпадають під статус фразеологізму, та взаємодії між культурою, значенням, синтаксисом, образною мовою та фразеологією ще не повністю врегульована. На сьогодні є два основні теоретичні підходи, які демонструють перспективні результати: перший є більш пов'язаним із семантикою, в межах якого метафора вважається наріжним каменем фразеології, і часто асоціюється з когнітивною лінгвістикою [53; 213; 262; 277–279; 281; 295]; другий можна охарактеризувати як корпусні зіставні дослідження [6; 44; 47; 58; 61; 66; 102–103; 125; 206; 207; 230; 270]. Когнітивний підхід до фразеології на матеріалі різних мов акцентує увагу на метафорах та образах як ключових складниках сталих виразів та надає інформацію про інтригуючу взаємодію між культурою,

фразеологією та універсальними когнітивними принципами. З іншого боку, зіставні дослідження, що ґрунтуються на окремих укладених корпусах, пропонують статистичний аналіз різних категорій ФО, а також достатньо надійну методологію.

1.4.1 Методологійні засади зіставного дослідження фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Зіставне вивчення фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом на позначення неживої природи покликане, насамперед, виявити ізоморфні та аломорфні властивості розглядуваної групи фразеологізмів, а також з'ясувати фактори, які лежать в основі відмінностей досліджуваної категорії в межах зазначених мов (лінгвальні, екстралінгвальні та метанаукові).

Сьогоднішні вітчизняні студії з зіставної представлені важливими та ґрунтовними дослідженнями, присвячені аналізу ФО в різноструктурних мовах : (Л. В. Дробаха [71], Д. І. Ігнатенко [102–103], О. Л. Журкова [81], Н. Ю. Тодорова [205; 312], В. В. Хмара [214–216], О. А. Щепка [227]). Більшість з них ґрунтуються на авторитетних, фундаментальних працях таких дослідників як Н. М. Амосова [12], О. Ф. Арсентьєва [15], В. Л. Архангельський [18], А. Л. Арцишевська [19], О. С. Ахманова [20], А. М. Баранов [32–34], В. М. Білоноженко [37], А. Б. Вежбицька [318–323], В. В. Виноградов [46], В. Г. Гак [51; 52], М. В. Гамзюк [54], Г. Гасюк [57], Р. Гіббс [262; 263], С. Глуксберг [264; 265], Л. В. Голоюх [59], Д. О. Добровольський [70, 250], В. А. Канке [105], З. І. Комарова [116], Я. Коронен [273], І. В. Корунець [274], Е. Коуї [247], О. В. Кунін [129], С. А. Лебедев [134], О. П. Левченко [136; 137], В. М. Манакін [142], І. А. Мельчук [147; 285], А. Мешек [284], К. І. Мізін [150–152], В. М. Мокієнко [154], Р. Ю. Мухтарова [288], Ю. Ф. Прадід [178], О. Д. Райхштейн [181], О. О. Селіванова [185], В. М. Телія [197–202], В. Д. і Д. В. Ужченки [210] та інші.

Вищезазначені праці більшою чи меншою мірою стали методологічною основою пропонованого дослідження, яке ґрунтується на фундаментальних

поглядах М. Ф. Алефіренко [7–9], В. В. Виноградова [46], І. А. Стерніна [309] з урахуванням ключових параметрів сучасного мовознавства, сформульованих як експансіонізм, експланаторність, функціоналізм та антропоцентризм, запропонованих О. С. Кубряковою [127].

Дослідниця вважає, що експансіонізму притаманно розширення меж досліджень, створення «подвоєних» наук на зразок соціолінгвістики, психосемантики; характерний пошук нових підходів до досліджуваного об'єкту та допускається метод спроб та помилок. Отже, відбувається експансія науки експланаторності [127, с. 52–53]. Проектування цього принципу на пропоновану роботу полягає у залученні законів логіки до компонентного аналізу ФО, зокрема в частині виокремлення узагальненого значення компонента на позначення неживої природи в окремих структурних типах на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що аргументують його використання (п. 2.2.3.2.1; 2.2.4.1.1;). Проявляється він також в апелюванні до напрацювань ономасіології в частині пояснення (не)продуктивності деяких структурних типів ФО, а також під час мотивації вербалізації певних концептів в досліджуваних лінгвospільнотах, показуючи кореляцію між фразеологізмом як одиницею найменування і позамовною дійсністю. Параметр експланаторності актуалізується в усіх розділах роботи, демонструючи використання методів індукції і дедукції під час аналізу та пояснення ізоморфних та аломорфних характеристик розглядуваного явища.

Принцип антропоцентризму зумовлює дослідження відповідно до постулату, що людина є центром всесвіту, тому наукові об'єкти досліджуються відповідно до їхньої ролі для людини, її діяльності та потреб. Також у межах цього підходу досліджується вплив людини на мову за допомогою «лінгвокреативної діяльності» мовця [127, с. 54–55]. Обов'язкова фігуративність, наявність певного образу в складі ФО загалом, та компонента на позначення неживої природи зокрема, роблять їх апріорі антропоцентричними, адже ці параметри виступають як, свого роду, свідчення про знання довкілля, конденсовані внаслідок постійного досвіду взаємодії

людини з навколишнім світом. Вивчення та аналіз таких ФО в зіставному аспекті також, є апіорі антропоцентричним, тому що дозволяє простежити цей процес у зворотному порядку: від готових, випробуваних часом мовних утворень до встановлення особливостей (різного) досвіду взаємодії людини з навколишнім світом, відображеного в них. Антропоцентричність дослідження ФО полягає також у тому, що аналізовані одиниці є особливою реакцією носія мови на потребу в створенні емоційного, оцінного, своєрідного та нетривіального найменування певного явища, що в результаті зіставного аналізу виказує певні тенденції та закономірності, властиві двом розглядуваним лінгвospільнотам.

Функційний принцип лінгвістичних досліджень передбачає дослідження певних об'єктів відповідно до їхніх функцій, досягнутих завдань. О. С. Кубрякова наголошує, що мова розглядається як інструмент, засіб і механізм досягнення певних цілей та реалізації наміру людини як для пізнання й опису дійсності, так і для спілкування, соціальної взаємодії. [127, с. 55–56]. Параметр функційності в пропонованій роботі проявляється у позиціюванні ФО як мовних елементів, що співвідносяться з певними фрагментами номінованої ними дійсності та актуалізують концепти, які мають можливість бути вербалізованими шляхом непрямої номінації.

1.4.2 Методи вивчення фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Лінгвістика як наука про мову у результаті власного розвитку та з метою досягнення певних цілей і в залежності від поставлених специфічних завдань, виробила власні методи дослідження.

М. П. Кочерган вважає описовий, порівняльно-історичний, зіставний і структурний методи основними методами дослідження мови [119, с. 12]. Дослідник зазначав, що метою описового методу в контексті мовознавчих студій є повний і точний опис мовних одиниць, що забезпечує інвентаризацію певних мовних явищ та дає підґрунтя для подальшої класифікації, створення описових граматик, а також тлумачних, орфографічних, орфоепічних та інших

нормативних словників. Отже, левову частку пропонованого дослідження забезпечило використання описового методу, необхідного для з'ясування характерних структурних та семантичних особливостей розглядуваних фразеологізмів з метою подальшого їх порівняння. Встановлення ізоморфних та аломорфних рис відбувалося на основі детального опису аналізованого явища кожного окремого фрагменту дослідження, який слугував передумовою інтерпретації можливих причин подібностей та відмінностей, сформульованих у коментарях до таблиць та у висновках.

Порівняльно-історичний метод у цій роботі втілений у порівнянні фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи на синхронному зрізі двох мов на сучасному їх етапі, що узгоджується з поглядами Н. М. Амосової [11]. Мовознавиця вказувала, що дослідження фразеологічного матеріалу має відбуватися виключно в синхронії та не походити зі спостереження за історичною динамікою досліджуваних явищ. ФО повинні досліджуватися в умовах їхнього реального мовного вживання, а всі висновки мають спиратися на конкретний мовний матеріал.

Зіставний метод використовувався під час роботи з емпіричним матеріалом, попередньо інвентаризованим за допомогою описового методу, що було передумовою констатації ізоморфності чи аломорфності структурних моделей ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, а також особливостей їхньої семантики. Зіставний метод сприяв встановленню низки причин відмінностей, зумовлених лінгвальними та екстралінгвальними факторами, експлікованих у висновках до окремих розділів.

Структурний метод використано під час здійснення компонентного та дистрибутивного аналізу з метою встановлення категорійної приналежності складових елементів структурних моделей розглядуваних ФО та типових колігацій в межах виокремлених структурних типів. Так, у тексті роботи структурні моделі будуть представлені формулами, де N – Noun, NP – Noun Phrase, VP – Verb Phrase V – Verb, Adj. – Adjective, Adv. – Adverb, AdvP –

Adverbial Phrase, Art. – Article, Prep. – Preposition, Pron. – Pronoun, Conj. – Conjunction, Num. – Numeral, Part. – Participle, GP – Gerundial Phrase. Іменникові фрази можуть бути різного виду, містити такі компоненти як прикметник, дієприкметник, прислівник, числівник, артикль, прийменник, займенник та іменник. Дієслівні фрази можуть включати прислівник, прикметник, прийменник та іменник. Герундіальні фрази можуть містити іменники і прийменники. Дієприкметникові фрази можуть мати такі компоненти, як іменник чи займенник, прийменник та прислівник. Прислівникові фрази містять прислівники та прийменники. [310]. Наприклад, англ.: *to be crystal-clear* ‘бути чистим, зрозумілим’ складається з двох компонентів: *to be* (V) + *crystal-clear* (NP), тому матиме формулу тлумачення V+NP; укр.: *пити на дно раків ловити* складається з трьох компонентів: *пити* (V)+ *на дно* (NP) + *раків ловити* (VP), тому відповідатиме формулі тлумачення V + NP + VP.

Застосування методу компонентного семантичного аналізу проявилось в з'ясуванні диференційних значень фразеологізмів, які мають спільний змістовий елемент – компонент на позначення неживої природи в двох мовах. Як універсальний механізм об'єктивації лінгвокультурних смислів, маючи спільний змістовий елемент, ФО з компонентом на позначення неживої природи вербалізують різні стереотипні уявлення, указують на різні ключові концепти, які асоціюються з певними об'єктами / явищами / властивостями неживої природи. Так, одна і та ж ситуація може трактуватися по-різному в обох досліджуваних мовах, приписуючи фразеологізмам зі схожим складом номінацію різних фрагментів дійсності. Наприклад, маючи в своєму складі компонент на позначення неживої природи *земля* і його аналог в англійській мові *earth*, укр. *земля горить під ногами* має значення ‘для кого-небудь становище стає критичним, безвихідним’, а англ. *to burn the earth* (дослівно ‘палити землю’) означає швидке переміщення (‘їхати на повній швидкості’). Іншим прикладом можуть бути ФО з компонентом *сіль*, наприклад англ. *to put salt on the tail of...* (дослівно – ‘сипати сіль на хвіст...’) означає ‘впіймати’, тоді як укр. *сипати зайцям солі на хвіст* – ‘даремно погрожувати’.

У процесі дослідження семантичних особливостей ФО з компонентом на позначення неживої природи особливу увагу було приділено лінгвокультурному аспекту аналізованих одиниць як таких, що є одним з опорних елементів лінгвокультурології, покликаної об'єктивізувати мовну картину світу носіїв мови, експлікуючи особливості їхньої ментальності, систему уявлень про світ, систему цінностей, суспільний устрій та ідеологію епохи, у яку вони були сформовані. Такий фокус дослідження є співзвучним з вищезазначеним принципом експансіонізму, який нейтралізує межі між сферами наукових пошуків, виходить за межі «чистої» лінгвістики, доповнюючи розвідку міркуваннями про особливості менталітету та мовної картини світу носіїв англійської та української мов. Авторська позиція збігається з твердженням про те, що культурно обумовлена інформація номінативних мовних одиниць може виявлятися через культурні семи, культурний фон, культурні концепти та культурні конотації [213, с. 153]. Оскільки екстралінгвальна дійсність, об'єктивована компонентами на позначення неживої природи, є неминуче універсальною для всіх мов, – лінгвокультурні особливості досліджуваних фразеологізмів дозволяють з'ясувати ступінь ізоморфності мовних картин світу і подібності / неподібності ментальності їхніх носіїв шляхом виокремлення вербалізованих ними концептів у двох лінгвокультурах.

Отже, пріоритетну методологічну основу вивчення ФО з компонентом на позначення неживої природи становлять принципи експансіонізму, експланаторності, функційності та антропоцентризму, з опертям на використання основних методів лінгвістичного аналізу.

Загалом робота ґрунтується на низці прийомів і методів: як загальнонаукових, так і власне лінгвістичних. Серед загальнонаукових методів диференціюється метод *емпіричного спостереження*, результатом якого є вмотивоване сприйняття фразеологізмів для виокремлення одиниць, що передбачають реалізацію мети дослідження; *індукції*, що регламентує узагальнення отриманих результатів емпіричного спостереження; *суцільної*

вибірки – для добору одиниць, що стали об’єктом подальшого аналізу; *описовий* – для первинного аналізу дібраних фразеологізмів і їх інвентаризації; *порівняння*, спрямованого на визначення спільних і відмінних рис розглядуваних ФО; *кількісних підрахунків* – для визначення продуктивності / непродуктивності певних моделей / груп досліджуваних фразеологізмів; *узагальнення* – для інтерпретації отриманих кількісних даних з метою подальшого формулювання висновків якісного характеру. Серед власне лінгвістичних методів аналізу було застосовано *зіставний* та *структурний* методи з опертям на компонентний та дистрибутивний аналіз, оскільки робота присвячена зіставному дослідженню ФО з компонентом на позначення неживої природи та з’ясуванню їх структурних і семантичних ізоморфних та аломорфних рис у зіставляваних мовах.

1.4.3 Етапи дослідження фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Досягнення мети дослідження зумовлює застосування комплексної методики, реалізація якої передбачає певні етапи, що є співзвучними з поглядами В. Д. Аракіна про основні елементи зіставного аналізу: 1) системний підхід до опису тотожностей і контрастів; 2) опертя на план змісту порівнюваних явищ; 3) аналіз функційних властивостей зіставляваних одиниць [14, с. 32–35; с. 61–67]. Дослідження здійснювалося в чотири етапи.

1.4.3.1 Етап аналізу мовознавчих розвідок в домені фразеології та спеціалізованої літератури, присвяченої неживій природі

На першому етапі було проведено огляд наявних лінгвістичних розвідок у сфері фразеології за понад столітню історію досліджень. За допомогою методів індукції та дедукції був здійснений критичний аналіз підходів до визначення меж фразеології, а також були узагальнені та проаналізовані наявні класифікації фразеологізмів найпоширеніших європейських мов відповідно до аналізованих їхніми авторами критеріїв. Описовий метод та метод порівняння уможливили проведення паралелей між класифікаціями чи їхніми елементами, запропонованими науковцями на різних етапах розвитку фразеології як науки,

на матеріалі різноструктурних мов. Додатково було здійснено огляд різноманітних природознавчих та лексикографічних джерел («Астрономічний енциклопедичний словник» [21], «Екологічна енциклопедія» [74], «Енциклопедія сучасної України» [75], «Мала гірнича енциклопедія» [141], «Словник української мови» [191; 192]) а також лінгвістичних досліджень, які відображають тлумачення поняття «нежива природа». За допомогою методів аналізу та синтезу було сформульоване робоче визначення поняття «нежива природа», яке послугувало критерієм добору ілюстративного матеріалу. Цей етап дослідження дозволив висновкувати, що структура мови, на основі якої здійснюється дослідження фразеологізмів, виказує певний вплив на критерії їх класифікації, а також те, що попри наявність універсально визнаних характерних ознак фразеологізму (семантична переосмисленість та відтворюваність у мовленні в готовому вигляді) існує багато дискусійних моментів (критерії надання статусу фразеологізму мовній одиниці, термінологічні невідповідності та ін.).

1.4.3.2 Етап формування корпусу емпіричного матеріалу

На другому етапі дослідження був дібраний матеріал методом суцільної вибірки з сучасних фразеологічних словників англійської і української мов та сформований корпус ФО, які мають у складі компонент на позначення неживої природи.

Вибірку українських ФО з компонентом на позначення неживої природи сформовано на основі «Словника фразеологізмів української мови» [326], «Фразеологічного словника української мови» авторства Г. М. Удовиченка [327], «Фразеологічного словника української мови» авторства В. Д. та Д. В. Ужченків [328] та «Фразеологічного словника української мови» за редакцією В. М. Білоноженко [329].

Базу англійських ФО з компонентом на позначення неживої природи створено на основі таких джерел: «Cambridge International Dictionary of Idioms» [330], «Collins Cobuild Idioms Dictionary» [331], «Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs» [332], «Longman Pocket Idioms Dictionary» [333],

«Oxford Dictionary of Idioms» [334], «The American Heritage Dictionary of Idioms» [335], «Thesaurus of Traditional English Metaphors» [336].

Корпус емпіричного матеріалу цього дослідження створено на основі вищезазначених джерел шляхом застосування методу *суцільної вибірки* з використанням прийомів *спостереження* та *опису*, відповідно до критеріїв добору матеріалу. Оскільки джерелом емпіричного матеріалу слугували виключно фразеологічні словники англійської та української мов, диференціація критеріїв надання дібраній одиниці статусу фразеологізму не передбачалася. Двома принципово важливими критеріями добору матеріалу для укладання корпусу були: 1) фіксація мовної одиниці саме у словнику фразеологізмів; 2) наявність у межах фразеологізму компонента на позначення неживої природи, тобто наявність елемента, який номінує нерукотворний природний об'єкт / явище, в котрому відсутні біологічні процеси. Результатом цього етапу дослідження став висновок про те, що лексикографічна традиція країн, мови яких аналізуються в цій роботі, свідчить про дещо різні підходи до потрактування фразеологізму як мовної одиниці, що виказує прямий вплив на результати розвідок, присвячених ФО в плані їх продуктивності / непродуктивності.

1.4.3.3 Етап диференціації структурних моделей ФО з компонентом на позначення неживої природи

На третьому етапі за допомогою структурного методу всі дібрані ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах були класифіковані відповідно до стратифікаційного підходу до аналізу одиниць мови, шляхом розрізнення лексичних одиниць які, так само, поділяються на композити (англ. *sardine-tin* 'незграбний корабель') та словосполучення (англ. *to beat the air* 'даремно витратити зусилля', укр. *витратити порох* 'докладати значних зусиль для здійснення, досягнення чого-небудь'), а також синтаксичних одиниць, які мають структуру речення (англ. *the dust settles* 'ситуація покращується', укр. *серце каменем лежить* 'хто-небудь тяжко переживає, страждає з приводу чогось'). На цьому етапі

фразеологізми класифікувалися відповідно до принципів диференціації ФО, запропонованих М. Ф. Алефіренком [7], Л. С. Бархударовим [36] та Л. Г. Скрипник[189]. Аналізовані ФО були поділені на субстантивні (англ. *a cloud of grief* ‘сильна журба’, укр. *золотий телець* ‘гроші; влада золота, грошей’), дієслівні (англ. *to bless one's stars* ‘бути вдячним за щось’, укр. *змести з лиця землі* ‘жорстоко розправитися з ким-небудь’), ад’єктивні (англ. *blind as a stone wall* ‘зовсім сліпий’, укр. *радий небо нахилити* ‘готовий зробити будь що для когось’), адвербіальні (англ. *in rough water* ‘у скрутному становищі’, укр. *з тридев'ятої землі* ‘здалеку’) та вигуківі (англ. *for heaven's sake* вираз, що актуалізує благання, укр. *сіль тобі на язик* побажання невдачі). Цей етап також був спрямований на виокремлення складників розглядуваних одиниць, установлення їхньої категорійної приналежності та комбінаторних можливостей в межах диференційованих груп ФО, сформованих в результаті стратифікаційного аналізу. Отже, за допомогою методу аналізу за безпосередніми складниками були виокремлені структурні елементи фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах лексичного рівня: композитів та ФО рівня словосполучення. Послугуючись описовим методом, був здійснений аналіз виокремлених складників, визначені найбільш продуктивні структурні моделі кожного граматико-структурного розряду. Виявлені моделі були систематизовані відповідно до частиномовної приналежності першого компонента колігації. На цьому ж етапі додатково був здійснений аналіз функцій розглядуваних ФО у реченні завдяки аналізу словникових дефініцій, ілюстрованих прикладами. Цей етап дав змогу сформулювати низку висновків стосовно ізоморфності та аломорфності структурних моделей досліджуваних ФО, викликаних, в першу чергу, різноструктурністю досліджуваних мов.

1.4.3.4 Етап семантичної диференціації ФО з компонентом на позначення неживої природи

Четвертий етап дослідження був спрямований на категоризацію досліджуваних ФО відповідно до ідеографічної класифікації компонентів на

позначення неживої природи, вжитих в межах фразеологізму. Нижче продемонстровано врахування ідеографічної віднесеності компонентів на позначення неживої природи і окреслення функційної сфери ФО та його здатність вербалізувати певний концепт фрагменту дійсності.

На цьому етапі досліджувані ФО були категоризовані в групи у відповідності належності об'єкта неживої природи, номінованого в фразеологізмі, до певної оболонки землі. Наприклад, до тематичної групи «Літосфера» зараховані такі компоненти: *багно, безодня, болото, берег, бруд, вугілля, вулкан, газ, глина, гора, граніт, ґрунт, грязь, грязюка, дно, залізо, земля, золото, камінь, курява, метал, мідь, мул, пил, пилюка, пісок, прах, порох, порошина, прірва, пустеля, свинець, сіль, сірка, срібло і цілина* в українській мові; *adamant* 'діамант', *agate* 'агат', *beach* 'пляма', *brimstone* 'сірка', *chalk* 'крейда', *clay* 'глина', *coast* 'берег', *coal* 'вугілля', *cobble* 'булижник', *copper* 'мідь', *crystal* 'кристал', *desert* 'пустеля', *diamond* 'алмаз', *dirt* 'бруд', *dust* 'пил', *earth* 'земля', *flint* 'кремінь', *gas* 'газ', *gem* 'дорогоцінний камінь', *gold* 'золото', *granite* 'граніт', *grit* 'гравій', *ground* 'земля', *hill* 'пагорб', *iron* 'залізо', *island* 'острів', *land* 'земля', *lead* 'свинець', *loadstone* 'магніт', *marble* 'мармур', *mercury* 'ртуть', *metal* 'метал', *mire* 'болото', *mountain* 'гора', *mud* 'болото', *nickel* 'нікель', *oil* 'нафта', *ore* 'руда', *peat* 'торф', *pebble* 'галька', *rock* 'камінь, скеля', *salt* 'сіль', *sand* 'пісок', *silver* 'срібло', *slime* 'мул', *soil* 'ґрунт', *stone* 'камінь', *tin* 'олово', *turf* 'торф', *vale* 'долина', *valley* 'долина', *volcano* 'вулкан', *whinstone* 'базальт' в англійській мові. До тематичної групи «Гідросфера» було віднесено такі одиниці як *вода, град, джерело, калюжа, ключ, крига, лід, мілина, море, річка, роса, сніг, течія, bay* 'затока', *beck* 'струмок', *brook* 'струмок', *current* 'течія', *ebb* 'відплив', *hail* 'град', *ice* 'лід', *iceberg* 'айсберг', *lake* 'озеро', *ocean* 'океан', *pond* 'ставок', *pool* 'ставок', *river* 'ріка', *sea* 'море', *snow* 'сніг', *stream* 'струмок, потік', *tide* 'приплив', *water* 'вода', *wave* 'хвиля'. До тематичної групи «Атмосфера та космос» належать компоненти: *емпіреї, небо, звізди, зірка, зоря, місяць, небеса, небо, пара, сонце, туман, хмара, air* 'повітря', *cloud* 'хмара', *heaven* 'небеса', *moon* 'місяць',

rainbow ‘веселка’, *sky* ‘небо’, *space* ‘простір, космос’, *star* ‘різка’, *steam* ‘пара’, *sun* ‘сонце’, *welkin* ‘небеса’.

Ураховуючи переосмисленість значення компонентів фразеологізмів і здатність відображати мовну картину світу, та з метою з’ясування їхніх функцій в мовленні, а також лінгвокультурних особливостей, поділені за ідеографічним принципом розглядувані одиниці були проаналізовані на предмет вербалізації певного фрагменту дійсності, концепту, як правило, не відображеного експліцитно в складі ФО. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень досить актуальними є розвідки, присвячені дослідженню концептосфери певної мови чи кількох мов у зіставному аспекті. С. О. Крацило вказує, що «у рамках сучасної багатовекторної лінгвістики дискурс і концепт – найбільш досліджувані об’єкти» [124, с. 47]. Послугуючись твердженням З. Д. Попової та Й. А. Стерніна про те, що номінативне поле концепту «принципово неоднорідне – воно містить як прямі номінації самого концепту безпосередньо (ядро номінативного поля), так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають зміст концепта і відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного поля)» [175, с. 47–48], припускаємо, що фразеологізми здебільшого формують периферію номінативного поля, актуалізуючи певні додаткові ознаки. У межах методу концептуального аналізу був застосований метод аналізу словникових дицініцій, що дало змогу співвіднести аналізовані фразеологізми з виокремленими в спеціалізованій літературі концептами: Г. М. Абдиева та Д. Шайбакова [1], Н. Д. Арутюнова [16;17], А. П. Бабушкін [26], С. Г. Воркачов [48–50], С. А. Жаботинська [76–78], А. О. Загнітко [84], В. І. Карасик [107; 108], Ж. В. Краснобаєва-Чорна [121, 122], О. С. Кубрякова [128], П. В. Мацьків [144–145], М. Піменова [168], М. М. Полюжин [173], З. Д. Попова та Й. А. Стернін [175], О. Є. Потапова [176], А. М. Приходько [179], О. Селіванова [184], О. В. Челпанова та Н. Є. Кунина [219], К. А. Шалгіна [222] та інші. Особливості репрезентації концептів за допомогою фразеологізмів досліджували З. Р. Аглеева [5], А. Алієва [10], О. В. Балонкина [29], Н. Ф. Венжинович [43],

І. В. Гарбера [56], А. І. Гоян [60], К. О. Демидкина [62], Н. С. Демченко [64], О. В. Дмитренко та І. Ю. Зінченко [68], Е. А. Коршкова [118], Мікава Н. М. [153], А. Огар [161], О. А. Пожидаєва [170], Т. В. Рудюк [183], В. В. Соколов та О. С. Влезько [193], В. В. Тепкеева [203], В. В. Хмара [214], А. В. Чанчина та К. А. Кочнова [218], С. М. Щербина [228], Р. Р. Ялалова [229]. У результаті аналізу словникових дефініцій аналізованих ФО, виокремлені вирази були співвіднесені з укладеною базою концептів у межах тематичних груп, до яких належать компоненти на позначення неживої природи. Наприклад, укр. *хоч з моста та в воду* має в своєму складі елемент *вода*, що номінує об'єкт неживої природи, якій відноситься до водної оболонки Землі, тобто належить до групи «Гідросфера», проте не є семантично пов'язаним ні з зазначеною речовиною, ні з іншими об'єктами дійсності, експлікованими в межах фразеологізму. Втім ця фразеологічна одиниця вербалізує концепт *СКРУТА*. Тоді як англ.: *to move heaven and earth* 'зробити все можливе' має в своєму складі два компоненти на позначення об'єктів неживої природи, які належать до різних оболонок «Атмосфера та космос» і «Літосфера» – *heaven* і *earth* – не будучи семантично пов'язаним з останніми та вербалізуючи концепт *АКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ*. Цей етап дав змогу сформулювати низку висновків стосовно закономірностей та особливостей світосприйняття, його подібні та контрастні характеристики у носіїв двох досліджуваних лінгвокультур.

На третьому і четвертому етапах з метою унаочнення отриманих результатів здійснювались кількісні підрахунки, які слугували підставою для формулювання узагальнень якісного характеру. Результати цих підрахунків представлені у таблицях, які підлягають інтерпретації, спрямованій на пояснення (можливих) причин розбіжностей між досліджуваними мовами в конкретному розглядуваному аспекті. На останньому етапі дослідження було здійснене оформлення отриманих результатів лінгвістичної розвідки, узагальнено та оформлено висновки до розділів та загальні висновки досліджень.

Висновки до розділу 1

1. Об'єкт дослідження фразеології досі залишається дискусійним питанням, оскільки визначення фразеологізму як основної термінологічної одиниці фразеології, а також межі її пошуків трактуються дослідниками по-різному. Більшість погоджується з тим, що ФО є одиницею мови, яка відтворюється у мовленні у готовому вигляді та значення якої не відповідає сумі значень її компонентів. Дискусійним залишаються питання приналежності термінів, композитів, прислів'їв та приказок до фразеологізмів, адже деякі науковці, зокрема М. М. Амосова, О. С. Ахманова, О. І. Молотков вважають фразеологізмами виключно словосполучення. До того ж, дослідники, які підтримують погляди Ш. Баллі та В. В. Виноградова, залишають поза доменом фразеології вирази, що мають у складі лише одне повнозначне слово: одновершинні фразеологізми за термінологією О. І. Смирницького.

2. Учені, даючи визначення ФО, вважають істотними різні ознаки фразеологізмів: зокрема М. М. Шанський зосереджується на фіксованості значення, структури та відтворення мовної одиниці в готовому вигляді; для П. С. Дудика ключовою ознакою є метафоричне значення, образ у складі вислову; Ф. П. Медведєв зосереджується виключно на структурі; а С. Грайс наголошує на частоті відтворення фіксованої фрази. Дж. Катц, П. Мюлднер-Нецковський та Дж. Сейдл називають головною ознакою фразеологізмів те, що їхнє значення не складається зі значень компонентів.

3. В англійськомовних дослідженнях термін «фразеологізм» менш вживаний, порівняно з терміном «ідіома», яким послуговуються більшість англійськомовних дослідників. Спірним питанням у дослідженні фразеології англійської мови є приналежність фразових дієслів до ідіом.

4. Розвитку фразеології як науки може заважати плутанина термінів та подекуди найменування різних явищ одними й тими ж термінами. Наприклад, деякі вчені вживають термін «фразеологічна одиниця» та «ідіома» синонімічними (П. С. Дудик), інші ж називають ідіомами лише вирази, значення яких повністю немотивоване (Н. М. Амосова). У. Вайнрайх та

А. Маккай вважають ідіомами лише такі вирази, що мають як ідіоматичне, так і буквально значення та можуть сприйматися двояко. Згідно з класифікацією М. М. Копиленка та З. Д. Попової найвищий ступінь ідіоматизації мають вирази, які втратили зв'язок з первісним денотатом та не вживаються у жодних інших виразах. Натомість А. Маккай не вважає такі сполучення фразеологізмами, а твердить, що в цих випадках ідеться не про ідіоматичність, а лише про обмежену сполучуваність.

5. Найчастотнішими критеріями, на основі яких здійснюється класифікація фразеологізмів – це структурні (О. І. Смирницький, О. В. Кунін, А. Хілі, А. Балінт, Дж. Сейдл та В. МакМорді), семантичні особливості фразеологізмів (Ш. Баллі, В. В. Виноградов, Б. О. Ларін М. М. Копиленко та З. Д. Попова, Дж. Нанберг, І. Сег та Т. Воусоу; Ч. Фернандо, І. І. Чернишова, М. М. Шанський), їхня вмотивованість, незмінність / варіативність компонентного складу фразеологізмів (Н. М. Амосова) та допустимість / недопустимість структурних трансформацій виразів (О. В. Кунін, Б. Фрейзер) а також особливості оточення фразеологізмів у реченнях (Н. М. Амосова).

6. Українські науковці всебічно досліджували фразеологізми, запропонувавши семантичну (П. С. Дудик), структурну (В. Г. Скрипник), функційну (Д. Х. Баранник), генетичну (Ф. П. Медведєв), стилістичну (Г. П. Їжакевич), когнітивно-генетичну (М. В. Жуйкова) класифікації.

7. Генетична віднесеність мов іноді слугує підставою для аломорфності запропонованих дослідниками класифікацій, зумовлюючи певні їх критерії. Вивчаючи особливості фразеологізмів західноєвропейських мов, дослідники (Ш. Баллі у межах французької мови та Дж. Сейдл і В. МакМорді у межах англійської мови) приймають до уваги функціонування артикля в межах фразеологізму, що є свідченням впливу лінгвістичних факторів на визначення принципів класифікації ФО. Оскільки таке граматичне явище як артикль не характерне для слов'янських мов, закономірною є відсутність критерію означеності / неозначеності (елементів) ФО в російській та українських мовах. Іншим, виключно «критерієм західноєвропейських мов» є широке

потрактування меж фразеології, згідно з яким більшість дослідників (А. Балінт, А. Маккай, Ч. Фернандо) зараховують композити до фразеологізмів. Це може бути зумовлено набагато вищою продуктивністю композитотворення в західноєвропейських мовах порівняно зі східнослов'янськими.

8. Поняття «нежива природа» попри, начебто, доступність та зрозумілість не має чіткого тлумачення в ідеографічних словниках та лінгвістичних дослідженнях. Одностайно, вслід за П. М. Роже, лінгвісти включають до цього поняття лексеми, об'єднані в тематичні групи «земля», «вода», «повітря», «водойми», «каміння». Деякі дослідники розширюють поняття «нежива природа», зараховуючи до нього поняття «космос», «стихійні явища» (Ф. Дорнзайф, О. С. Баранов) та навіть лексеми на позначення пір року (Н. М. Чудакова). Не зважаючи на свою одвічну присутність в житті людини, об'єкти неживої природи в наївному їх потрактуванні в живому мовленні на диво рідко стають предметом наукових пошуків. Отже, асоціації, пов'язані з ними, вірування, пріоритетне виокремлення певних ключових характеристик, розуміння їхніх властивостей і т. д. ще не є вивченими, що доводить актуальність та необхідність цієї роботи.

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях автора [89; 96; 98, 99].

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Функціонуючи в мові, фразеологізми збагачують її барвами, додаючи відтінки значення та виразність висловлюванням. Фразеологічні одиниці можуть бути різноманітними як за значенням, так і за структурою, яка неодмінно віддзеркалює ідеосинкретичні особливості форми актуалізації смислів у мові, до якої вони належать.

Емпіричний матеріал дослідження складають 2030 фразеологізмів англійської мови та 792 фразеологізми української мови. Істотну різницю у кількості аналізованих ФО можна частково пояснити залученням різної кількості компонентів, які позначають неживу природу, до процесу творення виразів вторинної номінації (84 компоненти на позначення неживої природи в англійській мові та 54 компонентів на позначення неживої природи в українській. Первага кількості компонентів на позначення неживої природи, залучених до фразеологізмів англійської мови, в 1,6 раза в порівнянні з українською може бути наслідком особливої її історії, адже англійська мова піддавалася інтенсивному впливу різних мов протягом свого існування (більшою мірою французької та латини), запозичуючи іншомовні лексеми, які залишилися функціонувати у мовленні одночасно з питомою лексикою. Будучи номінацією одного й того ж явища лексеми згодом набували дещо іншого значення, створюючи широкі синонімічні ряди. Так, наприклад, якщо в англійській мові на позначення землі існують чотири лексеми (*earth*, *land*, *ground* та *soil*, то в українській лише два – *земля* та *грунт*. На підставі цього можна стверджувати, що існування більшої кількості лексем на позначення окремого явища створює більше можливостей для продуктивності цієї тематичної групи в процесі фразеологізації. Додатково, залучення окремих лексем англійської мови до складу фразеологізмів можна пояснити

екстралінгвістичними особливостями, зокрема географічним розташуванням англійськомовних країн (фразеологізми з компонентом *ocean* ‘океан’), наявності певних корисних копалин (компоненти *loadstone* ‘магніт’, *peat* ‘торф’, *oil* ‘нафта’, *tin* ‘олово’) тощо.

Дібраний емпіричний матеріал дає підстави для виокремлення двох категорій ФО з компонентом на позначення неживої природи: 1) лексичні одиниці, які охоплюють а) складні слова (англ. *jerk-water* ‘неважлива особа’) і б) словосполучення (англ. *as old as hills* ‘дуже старий’, укр. *як у воду канути* ‘безслідно зникнути’) та 2) синтаксичні одиниці, до яких належать речення (наприклад англ. *many drops of water will sink a ship* ‘багато маленьких кроків приведуть до значного результату’, укр. *земля горить під ногами* ‘для когонебудь становище стає критичним, безвихідним’). Кожен із вищезгаданих рівнів підлягає подальшій категоризації відповідно до формально-граматичних особливостей складників аналізованих одиниць, формуючи цілісну парадигму досліджуваних ФО, представлену в авторській класифікації.

2.1 Структура лексичних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові

Розмежування фразеологізмів на лексичні та синтаксичні (семемні за класифікацією А. Маккая) розглядається у працях низки дослідників [39; 119; 149]. В. В. Виноградов указує, що лексичні фразеологізми «семантично співвідносяться зі словами, понятійно аналогічні їм... Такі фразеологізми відтворюються в мовленні як готові лексичні одиниці, еквівалентні різним частинам мови: іменникам, дієсловам, прикметникам, прислівникам тощо. Їхня семантична неподільність проявляється в тому, що за кожною такою одиницею закріплюється загальноцілісне значення. Саме воно реалізується в мовленні, а не смисл слів, які складають фразеологізм» [45, с. 180]. Як приклад дослідник наводить: рос. *стреляный воробей* ‘досвідчена людина’, *без царя в голове* ‘відчайдушний, недолугий, безтурботний’, *сыграть в ящик* ‘померти’ та ін. [45, с. 180].

У результаті аналізу емпіричного матеріалу були виокремлені лексичні ФО: фразеологізми-композиції (2.1.1) і фразеологізми рівня словосполучення (2.1.2), та синтаксичні фразеологізми рівня речення (2.2).

2.1.1 Структура лексичних фразеологізмів-композицій з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові

Цей підрозділ охоплює фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи лише в англійській мові, оскільки на матеріалі української мови таких одиниць зафіксовано не було.

Лексичні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи представлені композиціями, значення яких не дорівнює сумі значень їхніх компонентів, а є переосмисленим. У результаті аналізу емпіричного матеріалу було виявлено 81 англійський фразеологізм-композиція з компонентом на позначення неживої природи, що складає 3,99 % від загальної кількості аналізованих фразеологічних одиниць. Зазначені фразеологізми функціонують у мовленні як іменники, дієслова, прикметники та прислівники.

2.1.1.1. Найчисленнішою групою аналізованих фразеологізмів-композицій є **субстантивні фразеологізми**, дібрані в кількості 43 одиниць, що складає 53,09 % лексичних ФО і 2,12 % загальної вибірки англійських фразеологізмів. До них належать англ.: *ground-work* ‘необхідна підготовча робота’, *a sky-pilot* ‘вікарій, духовна особа’, *cat-ice* ‘тонкий лід’.

2.1.1.1.1. Більшість субстантивних лексичних фразеологізмів 41 (95,35 %) є двокомпонентними, до складу яких входять два іменники, наприклад: англ.: *a herring (N)-pond (N)* ‘море’.

2.1.1.1.2. Проте було зафіксовано 2 трикомпонентних композиції, що становить 4,65% субстантивних лексичних фразеологізмів, які складаються з дієслова, прийменника та іменника, наприклад: англ. *fly (V)-by (Prep.)-sky (N)* ‘мінлива людина’.

Компонент на позначення неживої природи в таких ФО переважно вказує на місце виконання дії або місцезнаходження об’єкта.

2.1.1.2. Другою за чисельністю групою аналізованих лексичних фразеологізмів є **ад'єктивні ФО**, що функціонують у реченнях як прикметники. Серед зібраного матеріалу виявлено 35 ад'єктивних фразеологізмів-комполитів, що складає 43,21 % від загальної кількості лексичних фразеологізмів і 1,72 % від загальної вибірки.

2.1.1.2.1. Переважно ад'єктивні фразеологізми є компаративними; у деяких з них ознака вказується експліцитно, актуалізуючи типову властивість компонента на позначення неживої природи: англ. *iron-grey* 'металево-сірий', *dirt poor* 'дуже бідний' (досл. «бідний як бруд»), *crystal-clear* дуже прозорий' (досл. «прозорий як кристал»). Такі фразеологізми є двокомпонентними і представлені поєднанням іменника та прикметника: англ. *silver* (N) *clean* (Adj.) 'дуже чистий'. ФО-комполити актуалізують особливість англійської мови, яка на відміну від української допускає постномінальне використання прикметників, що є засобом позначення кількості за певною одиницею вимірювання. У випадку ФО-комполитів така кількість постає в метафорично переосмисленому вигляді. Так, англ. *stone-blind* 'зовсім сліпий' позначає нульовий ступінь зору (якими б одиницями не вимірювався зір – їхня кількість у цьому випадку дорівнює нулю) чи *flint-grey* 'сірий як кремін' позначає колір, який показує «ступінь сірості» об'єкта, що залежить від кількості кольоротворчого пігменту.

Оскільки постномінальний прикметник у таких ФО вказує на «кількість», то компонент на позначення неживої природи – на об'єкт чи субстанцію як носій, що вміщає цю кількість.

Деякі ад'єктивні фразеологізми-комполити не мають у складі прикметника, що експліцитно вказує на позначувану ознаку, а складаються з іменника, що актуалізує матеріал, з якого «виготовлено» частини тіла/органи/предмети, та дієприкметника, наприклад: англ. *marble* (N)-*hearted* (Part.) 'холодний, жорстокий' (такий, ніби його серце з мармуру).

2.1.1.2.2. Лише три ад'єктивні фразеологізми є трикомпонентними, що становить 8,57% від ад'єктивних лексичних фразеологізмів. Вони складаються

з двох іменників, поєднаних сполучником чи прийменником. англ. *Nickel (N)-and (Conj.)-dime (N)* ‘не дуже важливий, звичайнісінький’, *coast (N)-to (Prep.)-coast (N)* ‘пролягаючий по всій країні’.

2.1.1.3. **Дієслівні фразеологізми** лексичного рівня представлені трьома дієслівними композитами, що становить 3,7 % лексичних фразеологізмів та 0,15 % від усіх англійських ФО з компонентом на позначення неживої природи. Всі вони є двокомпонентними композитами, структурний елемент у постпозиції яких представлений іменником, наприклад: англ. *to back (Adv.) water(N)* ‘відступати, залишати вже зайняті позиції’, *to gold (N)-brick(N)* ‘уникати роботи, особливо вдаючи, що дуже зайнятий’. Існування таких ФО, що функціонують як дієслова, може пояснюватися конверсією, що є типовим і набагато більш частотним явищем в англійській мові в порівнянні з українською.

Кількісний розподіл лексичних фразеологізмів представлений у Таблиці 2.1:

Таблиця 2.1

**Структурно-граматичні види лексичних ФО з компонентом на
позначення неживої природи в англійській мові**

Підгрупа	Види лексичних фразеологізмів	Кількість
2.1.1.1	Субстантивні	43 (53,09 %)
2.1.1.1.1	Двокомпонентні субстантивні ФО	41 (50,62 %)
2.1.1.1.2	Трикомпонентні субстантивні ФО	2 (2,47 %)
2.1.1.2	Ад’єктивні	35 (43,21 %)
2.1.1.2.1	Двокомпонентні ад’єктивні некомпаративні ФО	32 (39,51 %)
2.1.1.2.2	Трикомпонентні ад’єктивні некомпаративні ФО	3 (3,7 %)
2.1.1.3.	Дієслівні	3 (3,7 %)
Разом		81 (100 %)

Як видно з таблиці, найчисленнішим видом лексичних фразеологізмів є субстантивні та ад’єктивні ФО, що можна пояснити переважно іменниковою природою компонента на позначення неживої природи. Іменник, відповідно, має найширшу категорійну семантику: як лексичну (на матеріалі дослідження – це позначення місця, контейнера, об’єкта чи суб’єкта, субстанції, матеріалу), так і синтаксичну (можливість сполучуватися з більшістю частин мови, зокрема

на матеріалі дослідження – з іменником, прикметником, дієсловом, прийменником). Саме сполучуваність декількох іменників, при якій препозитивний іменник виконує функцію прикметника, пояснює відносно високу продуктивність ад’єктивних лексичних ФО з компонентом на позначення неживої природи.

2.1.2 Структура лексичних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи рівня словосполучення в англійській та українській мовах

Фразеологізми відрізняються від вільних словосполучень, оскільки функціонують у мовленні у фіксованому вигляді. Їх вживання незмінно відповідає граматичним правилам мови, зокрема у способах сполучуваності як компонентів у межах фразеологізму, так і з ‘зовнішніми’ елементами – вільними словами, що є частиною речення, в якому вжита ФО. Інакше кажучи, фразеологізми рівня словосполучення актуалізують ознаки певних частин мови. За твердженням М. Ф. Алефіренка «Оскільки ... фраземи співвідносяться з лексико-граматичними класами слів, то їх можна згрупувати умовно в такі семантико-граматичні розряди: субстантивні, ад’єктивні, дієслівні, адвербіальні та інтер’єктивні» [7, с. 46]. Саме така категоризація ФО стала традиційною в лінгвістичних розвідках у домені фразеологізмів, вона не викликає критичних зауважень і є основою подальшої класифікації аналізованих одиниць у цьому дослідженні.

2.1.2.1 Структура дієслівних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Життя людини значною мірою залежить від її діяльності або бездіяльності, стану, у якому знаходиться сама людина – що є категорійними ознаками дієслова. Можливо, тому дієслівні фразеологізми найчисленніші серед фразеологізмів рівня словосполучення в обох досліджуваних мовах. Услід за М. Т. Демським, дієслівними в цій роботі вважаємо фразеологізми з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, об’єктивованою в дієслівних категоріях виду, стану, способу, особи та часу [63, с. 26-28].

Критеріями пропонованої класифікації є частиномовна приналежність компонентів та їхня позиційність у структурі фразеологізму. Оскільки в українській мові відсутнє таке граматичне явище як артикль, крім того, він не є повнозначною частиною мови і не впливає на значення ФО в цілому, вважаємо, що у пропонованій класифікації при зіставленні структурних моделей аналізованих мов його наявністю можна знехтувати. У поданій нижче класифікації ізоморфні групи та структурні моделі описані першими, починаючи з найбільш продуктивних. Аломорфні групи англійської мови, які переважно численніші та різноманітніші, аналізовані наступними, найпродуктивніші з них подані першими. За наявності аломорфних українських структурних моделей, вони розглядаємо останніми.

2.1.2.1.1 Дієслівні фразеологізми, першим структурним елементом яких є дієслово

У результаті аналізу виявлено, що найпродуктивнішою моделлю аналізованих дієслівних фразеологічних одиниць (далі – ДФО) є фразеологізми, першим структурним елементом яких є дієслово. До цієї групи належать всі 724 ДФО з компонентом на позначення неживої природи англійської мови та 360 українських виразів (90,57 % українських ДФО). У межах вказаного граматико-структурного розряду виокремлено дві групи фразеологізмів: ДФО, першим структурним елементом яких є дієслово (2.1.2.1.1), ДФО, першим структурним елементом яких є сполучник (2.1.2.1.2) та ДФО, першим структурним елементом яких є частка (2.1.2.1.2).

2.1.2.1.1.1. Найчисленніша підгрупа **V + N / NP** налічує 355 англійських фразеологізмів (49,04 % ДФО) та 198 українських ФО, що складає 49,12 % українських дієслівних фразеологізмів. Видається логічним, що ця група є численною, оскільки такі фразеологізми досить компактні структурно та легко відтворюються в мовленні. Прикладами цих ФО можуть слугувати такі вирази: англ. *to burn* (V) *the earth* (NP) ‘іхати на повній швидкості’, *to get* (V) *all the marbles* (NP) ‘отримати всі нагороди’, укр. *братися* (V) *кригою* (N) ‘ставати байдужим, холодним’, *гребти* (V) *золото лопатою* (NP) ‘швидко багатіти’.

Вказана структурна модель може розширюватися за рахунок інших іменників чи іменникових фраз, які поєднуються з попереднім іменником за допомогою прийменників, наприклад: англ. *to have* (V) *leaden socks in one's boots* (NP) 'бути лінивим'. В англійській мові такі структури є більш розлогими через наявність прийменників, спричинену відсутністю флексій наприклад: англ. *to heap* (V) *coals of fire on someone's head* (NP) 'докоряти комусь'.

2.1.2.1.1.2. Другою за продуктивністю структурною групою в обох аналізованих мовах є **V + Prep. + N / NP**, яка нараховує 248 висловів англійської мови (34,26 % ДФО) та 135 українських фразеологізмів (33,49 % ДФО). Аналізована структурна модель актуалізує вживання дієслова з непрямым додатком, що притаманно обома досліджуваним мовам. Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати: англ. *to reach* (V) *for* (Prep.) *the moon* (NP) 'мати амбіційні плани', укр. *втонтати* (V) *в* (Prep.) *багно* (N) 'зганьбити когось'.

Структурна модель **V + Prep. + N / NP** може поширюватися додатковими сполученнями прийменників та іменників / іменникових фраз, наприклад: англ. *to live* (V) *off* (Prep.) *the fat of the land* (NP) 'жити, використовуючи значні ресурси'. Як і в попередній моделі, в англійській мові такі структури є більш розлогими через відсутність флексій і можуть налічувати до восьми компонентів, наприклад: англ. *to put* (V) *in* (Prep.) *hope of the moon shone in the water* (NP) 'марно сподіватися'.

2.1.2.1.1.3. Особливість структурної моделі **V + (N / NP) + V / VP**, до якої належать 22 англійські вирази, що складає 3,04 % ДФО, та 4 українських фразеологізми (1 % ДФО) полягає в тому, що у складі вказаних фразеологізмів є дві дієслівні групи, де друга виражає мету виконання дії, вираженої першою групою. Базовою моделлю названої групи є **V / VP + V / VP**. Наприклад: англ. *to be allowed* (V) *to gather dust* (VP) 'бути повністю забутим', укр. *питу* (V) *на дно* (NP) *раків ловити* (VP) 'утопитися'. Досить поширене вживання складного додатка (Complex Object) в англійській мові могло б пояснити існування структурної моделі **V + N + V / VP**. Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати такі вислови: англ. *to have* (V) *a mountain* (V) *to climb* 'мусити виконати важке

завдання', *to let* (V) *the earth* (NP) *build the dike* (VP) 'регулювати витрати відповідно до заробітків'.

2.1.2.1.1.4. Структурна модель **V + Adj. + (Prep. + N)** є ізоморфною та нараховує 7 англійських ФО (0,97 % ДФО) та 6 українських виразів (1,49 % ДФО). Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати: англ. *to be* (V) *crystal-clear* (Adj.) 'бути дуже чистим', *to be* (V) *thick* (Adj.) *on*(Prep.) *the ground* (NP) 'бути численним', укр. *вийти* (V) *сухим* (Adj.) *з* (Prep.) *води* (N) 'уникати покарання'

2.1.2.1.1.5. Базова структурна модель **V + N / NP** може мати у складі однорідні компоненти, які поєднуються сполучниками, утворюючи структурну модель **V + N / NP + Conj. + N / NP + (Conj. + NP)**. Аналізована підгрупа налічує 8 англійських фразеологізмів (1,1 % ДФО) та 4 вирази української мови (1 %), наприклад: англ. *to move* (V) *heaven* (N) *and* (Conj.) *earth* (N) 'зробити все можливе', укр. *ділити* (V) *хліб* (N) *і* (Conj.) *сіль* (N) 'бути у дружніх стосунках'. Відносна непродуктивність цієї підгрупи може бути зумовлена досить розлогою структурою, але в першу чергу – вживанням однорідних компонентів, з'єднаних сполучником, що загалом не досить поширено у фразеологізмах.

Виокремлено два фразеологізми англійської мови, однорідні елементи яких поширені іменниками та прийменниками, наприклад: англ. *to carry* (V) *fire in one hand* (NP) *and* (Conj.) *water in the other* (NP) 'говорити одне, а вчиняти по-іншому'. В українській мові виокремлено фразеологізм, що має три однорідні елементи, поєднані сполучниками: укр. *пройти* (V) *Крим* (N) *і* (Conj.) *Рим* (N) *і* (Conj.) *мідні труби* (NP) 'зазнати різних випробувань'.

2.1.2.1.1.6. Структурна модель **V + Prep. + N + Conj. + N** має у складі однорідні компоненти, поєднані сполучником 'and' в англійській мові, а також сполучниками 'і' або 'та' в українській мові. На відміну від попередньої моделі, яка ілюструє вживання дієслова з прямим додатком у реченні, ця структурна модель демонструє вживання дієслова та непрямого додатка. Виявлено 14 англійських ДФО (1,93 %) та 6 українських фразеологізмів

(1,49 %) такого типу. Наприклад: англ. *to go* (V) *through* (Prep.) *fire* (N) *and* (Conj.) *water* (N) ‘витримати всі випробування’, укр. *висісти* (V) *між* (Prep.) *небом* (N) *і* (Conj.) *землею* (N) ‘перебувати в невизначеному становищі’.

2.1.2.1.1.7. Структурна модель **V + (N / NP) + Part. / Part.P** вирізняється від інших груп тим, що має у складі дієприкметник чи дієприслівник. Базовою для цієї підгрупи є модель **V + Part.** Наприклад: англ. *to get* (V) *steamed up* (Part. P) ‘розсердитися, бути знервованим’. Проте більшість фразеологізмів аналізованої групи (8 з 9 ДФО) мають розлогішу структуру, що включає іменник. Прикладами таких ФО можуть слугувати вислови: англ. *to hit* (V) *no stone* (NP) *untuned* (Part.) ‘1) шукати повсюди, 2) використати всі способи задля досягнення цілей’, укр. *лізти* (V) *у воду* (NP) *не знаючи броду* (Part. P) ‘робити щось без попереднього обмірковування, зважання’.

2.1.2.1.1.8. Ізоморфна група **V + Conj. + Clause**, особливістю якої є наявність у складі підрядного речення, поєданого сполучником із головним дієсловом, налічує 8 ФО англійської мови (1,1 % англійських ДФО) та лише один вираз української мови (0,25 % українських ДФО). Наприклад: англ. *to think* (V) *that* (Conj.) *the moon is made of green cheese* (Clause) ‘вірити будь-чому’, укр. *пливти* (V), *куди* (Conj.) *вода несе* (Clause) ‘пасивно підкорятися обставинам’.

2.1.2.1.1.9. Найменш продуктивна ізоморфна модель аналізованих мов – **V + (Prep.) + Adv.** Вона вирізняється з-поміж інших тим, що у її складі наявний прислівник. Підгрупа налічує 3 англійських ДФО (0,41 % загальної кількості англійських дієслівних фразеологізмів) та 1 український вираз (0,25 % загальної кількості українських дієслівних фразеологізмів). Базовою моделлю аналізованої групи є **V + Adv.** Наприклад: англ. *to go* (V) *sky-high* (Adv.) ‘підніматися дуже високо’, укр. *дати* (V) *на-гора* (Adv.) ‘піднімати на поверхню (з шахти)’.

2.1.2.1.1.10. Поряд із тим, що існують ізоморфні структурні моделі аналізованих фразеологізмів, матеріал дослідження дає підстави для виокремлення аноморфних моделей, типових лише для однієї мови з повною їх

відсутністю в іншій. До них, зокрема, належить модель **V + Prep.**, яка є нехарактерною для української мови, оскільки на відміну від англійської в українській мові комбінація дієслова та прийменника не набуває нового значення. До вказаної групи належать 32 фразових дієслова, які належать до сталих виразів, оскільки їхнє значення не є сумарним значенням дієслова та прийменника. Наприклад: англ. *to land* (V) *in* (Prep.) ‘1) приземлятися, 2) опинятися десь (у якомусь місці, в’язниці тощо)’.

2.1.2.1.1.11. На відміну від структурної моделі 3.2.1.1.3, яка також складається з двох дієслівних груп, модель **V / VP + Conj. + V / VP** має у складі сполучник, який поєднує дієслівні групи.. Аналізована підгрупа є англійською аломорфною та менш продуктивною порівняно з попередньою (13 виразів, що складає 1,8 % ДФО). Наприклад: англ. *to pick up your marbles* (VP) *and* (Conj.) *go home* (VP) ‘припиняти роботу після невдачі’.

2.1.2.1.1.12. Ще одна досить непродуктивна аломорфна модель англійської мови, яка налічує 9 фразеологізмів (1,28 % ДФО) – це **V + Clause**. Вказана група вирізняється наявністю у складі ФО підрядного речення. Наприклад: англ. *to wish*(V) *the ground would swallow one up* (Clause) ‘бажати зникнути через сором’. Нечисленність фразеологізмів аналізованої групи можна було б пояснити досить розлогою структурою, яка ускладнює відтворення в мовленні подібних виразів. Відсутність цієї моделі в українській мові пояснюється облігаторністю вживання сполучника в аналогічних конструкціях.

2.1.2.1.1.13. Найрозлогіша структурна модель ДФО **VP + Prep.+ Adv. / AdvP + Prep. + Clause** є аломорфною моделлю англійської мови, яка налічує 3 фразеологізми (0,41 % ДФО). Ілюстрацією таких ФО може слугувати: англ. *to see* (V) *as* (Prep.) *far through a millstone* (Adv.P) *as* (Conj.) *he that picked it* (Clause) ‘все дуже чітко розуміти (іронічно)’.

2.1.2.1.1.14. Особливістю структурної моделі **V + Pron. + Prep. + NP** є наявність в її структурі займенника, який займає друге місце у вислові. У результаті аналізу емпіричного матеріалу виокремлено один такий

фразеологізм, що складає 0,14 % англійських ДФО. Наприклад: англ. *to work* (V) *oneself* (Pron.) *into* (Prep.) *he ground* (NP) ‘виснажити себе важкою роботою’. Відсутність аналогічної моделі в українській мові може, зокрема, пояснити синтетичністю створення зворотніх дієслів, тоді як в англійській мові зворотність виражається окремим компонентом.

2.1.2.1.1.15. Структурна модель 3.2.1.1.7, представлена колігацією **V + (N / NP) + Part. / Part.P**, може поширюватися однорідними компонентами, які поєднуються сполучником, утворюючи групу **V + N / NP + Part.P + Conj. + Part.** У результаті аналізу емпіричного матеріалу було виокремлено один такий фразеологізм: англ. *to have* (V) *sth* (N) *hung up* (Part.P) *and* (Conj.) *salted* ‘знати все про щось’.

2.1.2.1.1.16. Існують також аломорфні моделі української мови. Наприклад, базова структурна модель **V + N / NP** може розширюватися за допомогою сполучника, утворюючи іншу, компаративну, модель **V / VP + Conj. + NP**. Серед аналізованого матеріалу виявлено 8 таких українських фразеологізмів (2,01 % ДФО). Прикладами таких ФО може слугувати: укр. *битися* (V) *як* (Conj.) *риба об лід* (NP) ‘1) жити у складних умовах, 2) намагатися зробити непосильне’.

2.1.2.1.1.17. Аломорфна структурна модель української мови **V + Prep. + Pron. + N** має однакові компоненти зі структурною моделлю 2.1.2.1.14, однак відрізняється їх позиційністю: в українському фразеологізмі, який належить до аналізованої групи, прийменник займає препозицію щодо займенника: укр. *мати* (V) *під* (Prep.) *собою* (Pron.) *грунт* (N) ‘бути обумовленим чимось, пояснюватися’.

2.1.2.2.2 Дієслівні ФО, першим структурним елементом яких є сполучник

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що структурні моделі ФО, першим структурним елементом яких є сполучник, притаманні лише українській мові. Це може бути зумовлено тим, що граматичні правила англійської мови чітко регламентують порядок слів, не дозволяючи

сполучникам займати препозицію щодо дієслів. Позиційність компонентів українських словосполучень відносно вільна, що дозволяє існування перелічених нижче структурних моделей.

2.1.2.1.2.1. Найпродуктивнішою аломорфною моделлю української мови є підгрупа **Conj. + V / VP**, до якої належать 33 українських вирази, що складає 9,18 % ДФО української мови. Наприклад: укр. *ніби* (Conj.) *закам'яніти* (V) ‘стати нерухомим, заціпеніти’, *ніби* (Conj.) *води в рот набрати* (VP) ‘мовчати’.

2.1.2.1.2.2. Інша унікальна група, представлена на матеріалі української мови – це структурна модель **Conj. + (N) + Prep. + NP**, у якій дієслово повністю відсутнє. Можливо, дієслово в подібних фразах було настільки унікальним для вислову та передбачуваним, що з часом почали опускати, адже носії мови легко його відтворювали подумки. Прикладами таких фразеологізмів є: укр. *ні* (Conj.) *за* (Prep.) *холодну воду* (NP) ‘нічого не робити’, *ані* (Conj.) *парі* (N) *з* (Prep.) *вуст* (N) ‘зовсім мовчати’.

2.1.2.2.3 Дієслівні ФО, першим структурним елементом яких є частка

Найменш продуктивною аломорфною групою є ДФО, першим структурним елементом яких є частка, представлена єдиним виразом: укр. *аж* (Particle) *у* (Prep.) *землю* (N) *вкинути* (V) ‘дуже розхвилюватися’. Частки не виконують синтаксичних чи семантичних функцій, а використовуються для підсилення певного значення. Справедливим видається твердження Л. І. Дідун про те, що частка «аж», поєднуючись із компонентами вислову, «сприяє творенню семантики інтенсивності фразеологізмів» [67, с. 9]. Це могло б пояснити відносну непродуктивність групи, оскільки більшість фразеологізмів мають експресивне значення, яке не потребує підсилення.

Квантитативні особливості структурних моделей ДФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах представлені в Таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Структурні моделі ДФО з компонентом на позначення неживої природи
в англійській та українській мовах**

Підгрупа	Структурні моделі	Англ. мова	Укр. мова
2.1.2.1.1	ДФО, першим структурним елементом яких є дієслово	724 (100 %)	365 (90,57 %)
2.1.2.1.1.1	V + N / NP	355 (49,04 %)	198 (49,12 %)
2.1.2.1.1.2	V + Prep. + N / NP	244 (34,26 %)	135 (33,49 %)
2.1.2.1.1.3	V + (N / NP) + V / VP	22 (3,04 %)	4 (1 %)
2.1.2.1.1.4	V + Adj. + (Prep. + N)	7 (0,97 %)	6 (1,49 %)
2.1.2.1.1.5	V + N / NP + Conj. + N / NP + (Conj. + NP)	8 (1,1 %)	4 (1 %)
2.1.2.1.1.6	V + Prep. + N + Conj. + N	5 (0,69 %)	66 (1,49 %)
2.1.2.1.1.7	V + (N / NP) + Part. / Part.P	9 (1,24 %)	1 (0,25%)
2.1.2.1.1.8	V + Conj. + Clause	8 (1,1 %)	1 (0,25 %)
2.1.2.1.1.9	V + Adv.	3 (0,41 %)	1 (0,25 %)
2.1.2.1.1.10	V + Prep.	32 (4,42 %)	—
2.1.2.1.1.11	V / VP + Conj. + V / VP	13 (1,8 %)	—
2.1.2.1.1.12	V + Clause	9 (1,24 %)	—
2.1.2.1.1.13	VP + Prep. + Adv. / Adv.P + Prep. + Clause	3 (0,41 %)	—
2.1.2.1.1.14	V + Pron. + Prep. + N	1 (0,14%)	—
2.1.2.1.1.15	V + N / NP + Part.P + Conj. + Part.	1 (0,14%)	—
2.1.2.1.1.16	V + Conj. + NP	—	8 (1,98 %)
2.1.2.1.1.17	V + Prep. + Pron. + N	—	1 (0,25%)
2.1.2.1.2	ДФО, першим структурним елементом яких є сполучник	—	37 (9,18 %)
2.1.2.1.2.1	Conj. + V / VP	—	33 (8,18 %)
2.1.2.1.2.2	Conj. (+ Prep.) + NP	—	4 (1 %)
2.1.2.1.3	ДФО, першим структурним елементом яких є частка	—	1 (0,25 %)
Разом		724 (100%)	403 (100%)

Таблиця демонструє продуктивність кожної виокремленої моделі в досліджуваних мовах. У результаті аналізу виокремлено 15 структурних підгруп англійської мови та 13 структурних підгруп української мови, 9 з яких є ізоморфними. Найпродуктивнішими моделями в обох аналізованих мовах є досить компактні структури: двокомпонентна (дієслово та іменник чи іменникова фраза, що слугує прямим додатком) та трикомпонентна (дієслово,

прийменник та іменник чи іменникова фраза, що слугує непрямим додатком). Значно менш продуктивними є ізоморфні структурні моделі, які поширюють зазначені вище підгрупи, маючи у складі однорідні компоненти, поєднані сполучниками. В українській мові процесуальне значення може виражатися імпліцитно, тобто без дієслова у складі структурної моделі, але представники лінгвospільноти однозначно інтерпретують та декодують імпліковане значення. Для англійської мови більш характерне вживання фразеологізмів з підрядними реченнями у складі: у результаті аналізу виявлено двадцять англійських та лише один український вислів, які мають у складі залежні елементи, виражені реченнями. Можливо, це свідчить про більшу схильність англійськомовної спільноти деталізувати інформацію, яка не притаманна українцям. Різниця досить суттєва (20 проти 1), однак для з'ясування можливих причин такого контрасту, матеріал дослідження видається надто обмеженим. Існування аломорфних структурних моделей, характерних лише одній з аналізованих мов можна пояснити їх різноструктурністю та відмінностями у граматичних правилах. Так, наприклад, граматичні правила української мови не дозволяють існування структурних моделей 2.1.2.1.1.12 та 2.1.2.1.1.13, у яких дієслово та залежне підрядне речення поєднуються безсполучниково. Структурна модель 2.1.2.1.1.14 актуалізує правила утворення зворотних дієслів в англійській мові за допомогою зворотного займенника, в українській мові зворотність дієслова може вказуватися за допомогою синтетичного способу творення. Синтетичність англійської мови може вважатися причиною відсутності в ній структурних моделей ДФО, першим структурним елементом яких є сполучник, притаманних українській мові, оскільки граматичні правила не допускають препозиційність сполучника щодо дієслова чи дієслівної групи.

2.1.2.2 Структура субстантивних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Услід за М. Ф. Алефіренком вважаємо, що субстантивні фразеологізми – це «...фразами з узагальнено-предметною семантикою, об'єктивованою в

граматичних категоріях роду, числа й відмінка. У реченні субстантивні фрази виконують синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка» [7, с. 46].

За результатами дослідження було виокремлено 296 англійських виразів (20,49 % аналізованих ФО англійської мови) та 73 українські фразеологізми (11,03 % всіх аналізованих ФО української мови). Проведений аналіз субстантивних фразеологічних одиниць (далі СФО) дозволяє стверджувати, що всі фразеологізми вказаного граматико-структурного розряду представлені іменниковими групами, що можуть поширюватися додатковими елементами. Оскільки найменування предметів переважно виконується іменниками, видається логічним, що саме іменники та іменникові групи переважають серед СФО з компонентом на позначення неживої природи, які також переважно є іменниками.

2.1.2.2.1. Найпродуктивнішою моделлю в англійській та українській мовах є **NP**, тобто іменник у поєднанні з принаймні ще одним елементом з атрибутивним значенням. До цієї структурної моделі належать 264 ФО англійської мови (89,19 % від усіх англійських СФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові) та 71 фразеологізм української мови (97,26 % СФО з компонентом на позначення неживої природи в українській мові). Оскільки іменникова фраза передбачає цілу низку структурно-граматичних конфігурацій її потенційних складників, ця група зазнає подальшого розподілу на такі підгрупи: Noun + Noun, Adj. + N, Noun + Noun + Noun, Noun + Prep + Noun, Numeral + Noun.

1) Найпродуктивнішою структурною моделлю англійських фразеологізмів в межах цієї групи є модель **Noun + Noun**. До цієї підгрупи належать 65 ФО англійської мови (21,74 % СФО) та 3 фразеологізми української мови (4,1 % СФО). Іменники в українських фразеологічних одиницях аналізованої структурної моделі вжито у називному та родовому відмінках, де головний елемент стоїть перед другорядним іменником: укр. *камінь* (N) *спотикання* (N) ‘велика перешкода’, *пуп* (N) *землі* (N) ‘основа всього’.

В англійській мові ця група численніша, що зумовлено тим, що конверсія є типовим і набагато більш частотним явищем в англійській мові, ніж в українській, тому премодифікація іменника іншим іменником автоматично надає останньому атрибутивного значення. Наприклад: англ. *a silver* (NP) *lining* (N) ‘маленька надія у важкій ситуації’. Зустрічаються фразеологізми англійської мови, де іменник вживається в присвійному відмінку, наприклад: англ. *fool's* (N) *gold* (N) ‘щось гарне, але нецінне’.

Існує також підгрупа з 4 фразеологізмів англійської мови, які мають трикомпонентну структуру **Noun + Noun + Noun**, що становить 1,35 % від усіх СФО з компонентом на позначення неживої природи рівня словосполучення. Наприклад: англ. *Tom* (N) *Tiddler's* (N) *ground* (N) ‘місце легкого заробітку’.

2) Найпродуктивнішою моделлю українських СФО є модель **Adj. + N**, до якої належать 44 ФО української мови (60,27 % СФО) та 42 фразеологізми англійської мови (14,05 % англійських СФО).

Для цієї моделі характерний атрибутивний зв'язок між його компонентами. Найчастіше прикметник стоїть перед іменником, наприклад: укр. *гришна* (Adj.) *вода* (N) ‘горілка’, англ. *a wooden* (Adj.) *nickel* (N) ‘щось підробне та нічого не варте’.

Структурна відмінність між аналізованими мовами в межах цієї моделі полягає в тому, що в українській мові існують фразеологізми, де прикметник займає постпозицію щодо іменника: укр. *земля* (N) *обітована* (Adj.) ‘багатий край, розкішне місце’.

Модифікацією цієї моделі можна вважати фразеологізми англійської мови, де перед іменником стоять два прикметника: англ. *bright* (Adj.) *particular* (Adj.) *star* (N) ‘щось дуже далеке та недосяжне’.

У результаті аналізу було виявлено два фразеологізми англійської мови (0,67 % СФО), у яких і іменник, і прикметник виконують атрибутивну функцію щодо іменника, наприклад: англ. *little* (Adj.) *tin* (N) *god* (N) ‘бундючна людина’.

3) Другою за продуктивністю групою СФО рівня словосполучення в обох аналізованих мовах є структурна модель **N / NP + Prep. + N / NP**, яка налічує

122 СФО англійської мови (40,67 %) та 23 українських фразеологізми (31,51 %). Наприклад: англ. *the dirty end* (NP) *of* (Prep.) *the stick* (NP) ‘важка чи неприємна частина’, укр. *камінь* (N) *на* (Prep.) *шлї* (N) ‘обтяжливі турботи, тягар’, *буря* (N) *у* (Prep.) *склянці води* (NP) ‘суперечки через незначні питання’.

Вищу продуктивність такої моделі в англійській мові в порівнянні з українською (122 одиниць англійської мови 40,67 % проти 23 висловів української мови 31,51 %) можна пояснити аналітичністю англійської мови, де через відсутність флексій прийменники відіграють важливу роль у встановленні відношень між словами. Іншими словами, прийменники в англійській мові виступають зв’язними елементами, за допомогою яких можуть бути побудовані досить розлогі ФО. На матеріалі дослідження найдовшою структурою цього типу виявився семикомпонентний фразеологізм: англ. *the pot* (NP) *of* (Prep.) *gold* (N) *at* (Prep.) *the end* (NP) *of* (Prep.) *the rainbow* (NP) ‘щось бажане, але недосяжне’.

4) Аломорфною підгрупою англійської мови в межах цієї групи є структурна модель **Part. + N**: англ. *a rolling* (Part.) *stone* (N) ‘мандрівник, неспокійна людина’, *forbidden* (Part.) *ground* (N) ‘заборонена тема для обговорення’.

До цієї підгрупи належить 21 ФО (7 % СФО). Вказана структура може розширюватися додатковими елементами, наприклад прикметником: англ. *happy* (Adj.) *hunting* (Part.) *ground* (N) ‘місце, де людині щастить’.

5) Найменш численною підгрупою вказаної моделі є словосполучення числівника та іменника, наприклад: англ. *seventh* (Num.) *wave* (N) ‘надзвичайна подія’.

2.1.2.2.2. Структурна модель **N / NP + Conj. + N / NP** є найменш продуктивною з ізоморфних структурних моделей СФО рівня словосполучення аналізованих мов. На відміну від попередньої групи аналізована структурна модель має у складі однорідні елементи, що з’єднані сполучником *and* в англійській мові та сполучником *і* в українській мові. Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати такі вислови: англ. *blood* (N) *and* (Conj.) *iron* (N) ‘військова

сила' (як протиставлення дипломатії), укр. *молочні ріки* (NP) *i* (Conj.) *киселеві береги* (NP) 'заможне життя'.

2.1.2.2.3. Поряд із тим, що існують ізоморфні структурні моделі аналізованих фразеологізмів, емпіричний матеріал дає підстави для виокремлення аломорфних моделей, які зовсім не актуалізуються в іншій. Це, наприклад, модель англійської мови **N / NP + Part. + Prep. + N / NP**, що має у складі дієприкметник, розташований у постпозиції до іменника, відносно якого він виконує атрибутивну функцію. Така модель налічує 5 ФО (1,69 % від англійських субстантивних фразеологізмів рівня словосполучення з компонентом на позначення неживої природи). Ілюстрацією таких фразеологізмів може слугувати: англ. *days(N) marked (Part.) by (Prep.) a white stone (NP)* 'особливо вдалі дні'.

2.1.2.2.4. Компаративна структурна модель **N + Prep. + Adj. + Prep. + N / NP** також є аломорфною групою англійських фразеологізмів, представлена образними порівняннями, що мають у своєму складі об'єкт порівняння; основу порівняння, виражену прикметником; сполучники та еталон порівняння, який актуалізується іменником. Аналізована група налічує 4 вирази (1,35 % СФО), наприклад: англ.: *heart (N) as (Prep.) great (Adj.) as (Prep.) a peat (NP)* 'серце, переповнене горем чи смутком'.

2.1.2.2.5. Ще однією малопродуктивною групою англійських СФО є структурна модель **N + Clause**, яка налічує 4 фразеологічні вирази (1,34 % СФО). Значна кількість компонентів може ускладнювати дослівне відтворення фразеологізму в мовленні, що, можливо, зумовлює невелику кількість ФО аналізованої структурної моделі. Наприклад: англ. *the rock (NP) your hopes will wreck on (Clause)* 'непереборні труднощі'.

2.1.2.2.6. Малопродуктивною є структурна модель **NP + V / VP**, яка налічує 3 фразеологізми (1,01 % СФО). Особливістю аналізованої структурної моделі є те, що в її складі є дієслово, яке уточнює іменник. Оскільки атрибутивна функція не є типовою для особових форм дієслів в англійській

мові, це могло б пояснити нечисленність вказаної групи СФО, наприклад: англ. *a large mountain* (NP) *to climb* (V) ‘важка робота, що чекає попереду’.

Кількісний розподіл СФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах представлений у Таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Структурні моделі СФО з компонентом неживої природи
в англійській та українській мовах**

Підгрупа	Структурна модель	Англ. мова	Укр. мова
2.1.2.2.1	NP	264 (89,19 %)	71 (97,26 %)
2.1.2.2.2	N / NP + Conj. + N / NP	16 (5,41 %)	2 (2,74 %)
2.1.2.2.3	N / NP + Part. + Prep. + N/NP	5 (1,69 %)	—
2.1.2.2.4	N + Prep.+ Adj. + Prep. + N / NP	4 (1,35 %)	—
2.1.2.2.5	N + Clause	4 (1,35 %)	—
2.1.2.2.6	NP + V / VP	3 (1,01 %)	—
Разом		296 (100 %)	73 (100 %)

Горизонтальне прочитання таблиці демонструє продуктивність кожної структурної моделі в досліджуваних мовах; вертикальне прочитання вказує на аналізовані мови та загальну кількість досліджуваних одиниць. Як видно з таблиці, лише дві структурні моделі є ізоморфними для двох досліджуваних мов, в той час як 4 моделі характерні тільки для англійської мови. Переважна більшість СФО мають у складі іменник та один чи два структурних елементи, представлені здебільшого прикметниками та іменниками, які виконують атрибутивну функцію щодо іменника. Значно менш продуктивною є структурна модель, яка поєднує однорідні іменникові групи за допомогою сполучника. Не всі моделі СФО, виявлено на матеріалі англійської мови, проявилися в українській мові. Така ситуація є частково закономірною через різноструктурність та специфіку функціонування слів у межах словосполучень досліджуваних мов. Наприклад вживання інфінітива в атрибутивній функції є досить поширеним явищем в англійській мові, що зумовлює наявність моделі 2.1.2.2.5. Аноморфність структурної моделі 2.1.2.2.6 може бути додатковим аргументом на користь того, що, як і у випадку використання ДФО, представники англійської мовної спільноти більш схильні до вживання фразеологізмів, які мають у складі підрядне речення.

2.1.2.3 Структура ад'єктивних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

За твердженням М. Ф. Алефіренка «... ад'єктивними називають фраземи, яким притаманне категорійне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів» [7, с. 46]. Ад'єктивні ФО (далі АФО) характеризують об'єкти, вказуючи на певні риси, наявні в об'єкта, чи приписані йому, послуговуючись певними образами, що зрозумілі носіям мови. І.І. Коломієць та В. В. Розгон зазначають, що фразеологізми з атрибутивною та предикативною функціями «... не тільки називають, а й дають предмету яскраву оцінку, виділяючи найхарактерніші ознаки, властивості, риси тощо через суб'єктивно-модальну позицію мовця, досить часто маніфестуючи наявність багатих синонімічних відношень» [7, с. 61].

Залежно від їхнього значення та структури, подібні ФО можна поділити на компаративні (2.1.2.3.1) та некомпаративні (2.1.2.3.2).

2.1.2.3.1 Структура ад'єктивних компаративних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Компаративні АФО порівнюють об'єкт із певним еталоном, що є мірилом важливої для мовця ознаки. Оскільки людина постійно і протягом дуже тривалого періоду часу взаємодіє з навколишнім світом, видається логічним, що з плином часу предмети неживої природи стали прототипними носіями певних ознак, які корелюють з їхніми фізичними властивостями, перетворившись таким чином на еталони численних порівнянь.

Переважно компаративні АФО мають має у складі службові слова. Необхідно зазначити, що мовознавці-англісти та мовознавці-україністи по-різному категоризують службові слова, які є еквівалентними в досліджуваних мовах. Так, українські лінгвісти відносять слова *як*, *ніби*, *мов* та інші до сполучників, натомість англійські науковці визначають службові слова *as*, *so*, *like*, що вживаються в аналогічних компаративних конструкціях, як прийменники. Наприклад, в українських ФО *як порох в оці* 'дуже

набридлиий’, *ніби свинцем налитий* ‘дуже важкий’ лексеми як та *ніби* потрактовують як сполучники, тоді як в англійських фразеологізмах на кшталт *dry as a sun-struck bone* ‘дуже сухий’, *black as a thundercloud* ‘дуже чорний’, *packed like sardines in a tin* ‘переповнений людьми’ лексема-маркер порівняння *as* визначають як прийменник. Однак компаративність у фразеологізмах не завжди є маркованою: у результаті аналізу емпіричного матеріалу виявлено фразеологізми, що не містять у структурі прийменника, проте їх семантика передбачає порівняння. До таких ФО відносимо фразеологізми, що мають у складі прислівник *enough* ‘досить’, оскільки вони імплікують порівняння, наприклад: англ. *strong enough to carry coal* ‘дуже сильний (запах з рота)’ [такий сильний, як людина, яка володіє достатньою силою, щоб носити вугілля].

Відповідно до початкового елемента конструкції аналізовані одиниці можна групувати на АФО, першим структурним елементом яких є прикметник (2.1.2.3.1.1); АФО, першим структурним елементом яких є прийменник (2.1.2.3.1.2); АФО, першим структурним елементом яких є сполучник (2.1.2.3.1.3) та АФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник (2.1.2.3.1.4).

2.1.2.3.1.1 Ад’єктивні компаративні ФО, першим структурним елементом яких є прикметник

Найчисленнішими ад’єктивними компаративними фразеологізмами з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові є АФО, першим структурним елементом яких є прикметник. Ця структурна модель налічує 175 виразів англійської мови, що складає 81,4 % аналізованих АФО та 3 українських АФО (12 % вказаних висловів).

2.1.2.3.1.1.1. Найпродуктивнішою структурною моделлю англійської мови є **Adj. + Prep. + N / NP**, до якої належать 173 АФО (80,46 % ад’єктивних компаративних ФО рівня словосполучення з компонентом на позначення неживої природи). Прикладами таких фразеологізмів є: англ. *ancient* (Adj.)

as (Prep.) *the hills* (NP) 'дуже старий', *pure* (Adj.) *as* (Prep.) *the driven snow* (NP) 'невинний, незаплямований'.

Оскільки наявні всі елементи порівняння, а саме: основа порівняння виражена прикметником, сполучник та еталон порівняння, який актуалізується іменником, що є яскравим та типовим представником потрібної ознаки, аналізована модель є компактною, інформативною та легко відтворюваною у мовленні. Цілком закономірно, що ця група ад'єктивних компаративних ФО є найчисленнішою в англійській мові.

Подекуди еталон порівняння потребує уточнення, що зумовлює розширення компактної структурної моделі прийменниковими фразами: англ. *deep* (Adj.) *as* (Prep.) *the bay of Biscay* (NP) 'дуже глибокий'.

Досить значний об'єм вислову утруднює запам'ятовування та відтворення у мовленні, що могло б пояснити непродуктивність поширених висловів.

2.1.2.3.1.1.2. Ще одна структурна модель, яка не має формальних ознак компаративності, але імпліцитно актуалізує порівняння – це структурна модель **Adj. + Adv. + VP + (Clause)**, що налічує два вислови, у структурі яких відсутні прийменники, а еталон порівняння виражений дієслівним словосполученням. Наприклад: англ. *cold* (Adj.) *enough* (Adv.) *to frizzle a yan* (VP) *which will stand still in a pond in the coldest weather* (Clause) 'надзвичайно холодний'.

2.1.2.3.1.1.3. Аломорфна структурна модель української мови **Adj. + (Prep.) + N + Adj. + (Prep.) + N** не має у складі сполучників, однак система синтетичного творення порівняльної форми прикметника дає змогу виражати компаративне значення. До складу аналізованої підгрупи входять 3 вирази (12 % українських ад'єктивних компаративних ФО). Наприклад: укр. *тихийший* (Adj.) *води* (N), *нижчий* (Adj.) *трави* (N) 'дуже скромний, непомітний', *тихіший* (Adj.) *за* (Prep.) *воду* (N), *нижчий* (Adj.) *за* (Prep.) *траву* (N) 'дуже скромний'.

2.1.2.3.1.2 Структура ад'єктивних компаративних ФО, першим структурним елементом яких є прийменник

Результати аналізу дозволяють виокремити групу компаративних АФО англійської мови, першим структурним елементом яких є прийменник. Аломорфність названої групи можна було б пояснити різними підходами до визначення частиномовної належності структурних елементів, які формально вказують на порівняння.

2.1.2.3.1.2.1. Найпродуктивнішою моделлю цієї групи є структурна модель **Prep. + N / NP** нараховує 12 англійських ФО, що становить 5,58 % ад'єктивних компаративних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи: англ. *like* (Prep.) *gold* (N) 'дуже цінний', *like* (Prep.) *a feather on a hill* (NP) 'мінливий'.

Фразеологізми зазначеної групи вирізняються тим, що не мають експліцитно вираженої основи порівняння. Проте імпліцитно виражена ключова ознака не може спровокувати різночитання, адже є добре відомою носіям мови, будучи єдиною можливою в цьому контексті. Додатково велику роль у недвозначності ФО міг відіграти факт частої відтворюваності фразеологізму, який, можливо, першочергово експлікував ключову ознаку, проте регулярність відтворення ФО уможливила економію мовних засобів шляхом її опущення.

2.1.2.3.1.2.2. Виявлено 10 фразеологізмів (4,65% аналізованих ФО англійської мови), що належать до структурної моделі **Prep. + N / NP + (Prep.) + Clause**, у складі якої є підрядне речення. Наприклад: англ. *like* (Prep.) *the anchor* (N) *that is always at sea and never learns to swim* (Clause) 'про людину, яка не набуває нових знань, хоча має досвід', *as* (Prep.) *honest a man* (NP) *as* (Prep.) *ever the sun shone on* (Conj.) 'дуже чесний'. Підрядні речення деталізують ознаку, закодовану в іменнику чи іменниковій фразі та сприяють розумінню значення виразу.

2.1.2.3.1.2.3. Структурна модель англійської мови **Prep. + Adj. + Prep. + N / NP**, до якої належать 7 фразеологізмів (3,25 % ад'єктивних

компаративних ФО), дещо подібна до попередньої підгрупи, проте в аналізованій моделі наявна основа порівняння, експліцитно виражена прикметником. Наприклад: англ. *as* (Prep.) *white* (Adj.) *as* (Prep.) *snow* (N) ‘дуже білий’, *as* (Prep.) *true* (Adj.) *as* (Prep.) *the dial to the sun* (NP) ‘дуже правдивий’.

Оскільки граматичні правила англійської мови дозволяють вживання як одного прийменника (*as*), так і парних (*as... as*) у компаративних конструкціях, не впливаючи на зміст виразу, можна припустити, що низька продуктивність цієї моделі (3,25 % цієї моделі порівняно з 80,46 % структурної моделі 2.1.2.3.1.1.1 з факультативним подвоєнням прийменника) зумовлена тим, що більшість фразеологізмів функціонують лише з одним сполучником, що є виявом тенденції до економії мовних засобів. Подекуди словникові статті вказують можливе вживання обох варіантів, тому, оскільки вживання першого сполучника є факультативним, такі фразеологізми включені до моделі 2.1.2.3.1.1.1, до якої були включені лише ті фразеологізми, у яких словникова стаття фіксувала обов’язковість вживання парних прийменників *as... as*.

2.1.2.3.1.2.4. Еталон порівняння в компаративних АФО може виражатися за допомогою однорідних елементів, поєднаних сполучниками, розширюючи структурну модель 2.2.3.1.2.3. Єдиним таким фразеологізмом є: англ. *as* (Prep.) *different* (Adj.) *as* (Prep.) *chalk* (N) *and* (Conj.) *cheese* (N) ‘зовсім не схожі’. Така структурна модель є семантично мотивованою, адже однорідні члени речення зумовлені значенням головного слова *different*, яке в контексті компаративності передбачає наявність принаймні двох елементів.

2.1.2.3.1.2.5. Виявлено фразеологізм англійської мови, у якому однорідні компоненти поєднані сполучником. На відміну від попередньої моделі вказаний вислів не має основи порівняння, а еталони виражені іменниковими групами: англ. *like* (Prep.) *the sun on the hilltop* (NP), *but* (Conj.) *a thistle on the hearth* (NP) ‘веселий на роботі, роздратований вдома’.

2.1.2.3.1.3 Структура ад'єктивних компаративних ФО, першим структурним елементом яких є сполучник

АФО, першим структурним елементом яких є сполучник, є найчисленнішими в українській мові. Аналізована група налічує 22 фразеологізми, що складає 88 % ад'єктивних компаративних ФО української мови.

2.1.2.1.3.1. Структурна модель **Conj. + N / NP**, яка нараховує 7 виразів (28%) є найкомпактнішою з українських моделей. Ця модель подібна до англійської підгрупи 2.1.2.3.1.2.1, у складі якої наявні прийменник та іменник чи іменникова група. Фразеологізми аналізованої групи також не мають експліцитно вираженої основи порівняння, однак зрозумілі адресатам. Наприклад: укр. *як (Conj.) хмара (N)* 'дуже сумний, похмурий', *як (Conj.) три краплі води (NP)* 'дуже схожі'.

2.1.2.3.1.3.2. Значно менш продуктивною є структурна модель **Conj. + Prep. + N / NP**, яка відрізняється від попередньої наявністю у складі прийменника. Ілюстрацією таких ФО може слугувати: укр. *як (Conj.) за (Prep.) кам'яною горою (NP)* 'позбавлений турбот'.

Особливістю аналізованих АФО є те, що основа порівняння є імпліцитною, а еталон порівняння виражений повністю усім фразеологізмом, де прототипом виступає, як правило, стан людини у певному місці: [почувати себе так безпечно, як відчувають тебе за кам'яною горою]. Ця підгрупа нараховує 3 вирази (12 % ад'єктивних компаративних ФО). Еталон порівняння таких фразеологізмів виражений комбінацією іменника з прийменником, що має адвербіальне значення місця.

2.1.2.3.1.3.4. Структурна модель **Conj. + (Prep.) + (N / NP) + Part.** є найпродуктивнішою моделлю української мови, яка нараховує 12 виразів (48 % АФО). Особливістю аналізованих фразеологізмів є те, що в них еталон порівняння виражений дієприкметником. Базовою моделлю цієї підгрупи є **Conj. + Part.**, наприклад: укр. *мов (Conj.) закам'янілий (Part.)* 'непорушний'.

Еталон порівняння може містити іменникові словосполучення, що уточнюють дієприкметник, наприклад: укр. *мов* (Conj.) *холодною водою* (NP) *облитий* (Part.) 'пригнічений, приголомшений'.

Найчисленнішою підгрупою аналізованої моделі є структурна модель **Conj. + Prep. + N / NP + Part.**, у якій еталон порівняння виражений дієприкметником та прийменниковим словосполученням, що має адвербіальне значення: укр. *як* (Conj.) *до* (Prep.) *землі* (N) *прибитий* (Part.) 'дуже зажурений, мовчазний'.

2.1.2.3.1.4 Структура ад'єктивних компаративних ФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник

АФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник були виявлені лише на матеріалі англійської мови. До складу групи входять 9 виразів, що становить 4,18 % ад'єктивних компаративних ФО, які подібні до структурної моделі 2.1.2.3.1.1.1, але замість прикметника основу порівняння актуалізує дієприкметник.

2.1.2.3.1.4.1. Найпродуктивнішою моделлю вказаної групи є **Part. + Prep. + N / NP**, яка налічує 7 висловів (3,25 % ад'єктивних компаративних ФО). Реалізація цієї структурної моделі може бути проілюстрована такими фразеологізмами: англ. *crooked* (Part.) *as* (Prep.) *a rainbow* (NP) 'згорблений, звивистий', *left out there* (Part.P) *like* (Prep.) *Venus on a rock-bun* (NP) 'надзвичайно ізольований'.

2.1.2.3.1.4.2. Аналізована вище підгрупа може поширюватися сполучником та прикметником, утворюючи структурну модель **Part. + Conj. + Adj. + Prep. + NP**, єдиним фразеологізмом якої є: англ. *ragged* (Part.) *and* (Conj.) *dirty* (Part.) *like* (Prep.) *a Leith carter's pony* (NP) 'дуже брудний, занедбаний'.

Кількісний розподіл ад'єктивних компаративних ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах представлений у Таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Структурні моделі ад'єктивних компаративних ФО з компонентом
на позначення неживої природи в англійській та українській мовах**

Підгрупа	Структурна модель	Англ. мова	Укр. мова
2.1.2.3.1.1	ФО, першим структурним елементом яких є прикметник	175 (81,4 %)	3 (12 %)
2.1.2.3.1.1.1	Adj. + Prep.+ N / NP	173 (80,46 %)	—
2.1.2.3.1.1.2	Adj. + Adv. + VP + (Clause)	2 (0,9 %)	—
2.1.2.3.1.1.3	Adj. + (Prep.) + N + Adj. + (Prep.) + N	—	3 (12 %)
2.1.2.3.1.2	ФО, першим структурним елементом яких є прийменник	31 (14,42 %)	—
2.1.2.3.1.2.1	Prep.+ N / NP	12 (5,58 %)	—
2.1.2.3.1.2.2	Prep. + NP. + (Prep.) + Clause	10 (4,65 %)	—
2.1.2.3.1.2.3	Prep. + Adj. + Prep. + N / NP	7 (3,25 %)	—
2.1.2.3.1.2.4	Prep. + Adj. + Prep. + N + Conj. + N	1 (0,47 %)	—
2.1.2.3.1.2.5	Prep.+ N + Prep.+ N + Conj. + N + Prep.+ N / NP	1 (0,47 %)	—
2.1.2.3.1.3	ФО, першим структурним елементом яких є сполучник	—	22 (88 %)
2.1.2.3.1.3.1	Conj. + N / NP	—	7 (28%)
2.1.2.3.1.3.2	Conj. + Prep. + N / NP	—	3 (12 %)
2.1.2.3.1.3.3	Conj. + (Prep.) + (N / NP) + Part.	—	12 (48 %)
2.1.2.3.1.4	ФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник	9 (4,18 %)	—
2.1.2.3.1.4.1	Part. + Prep. + N / NP	7 (3,25 %)	—
2.1.2.3.1.4.2	Part. + Prep. + (Adv.) + Prep. + N / NP	2 (0,93 %)	—
Разом		215 (100 %)	25 (100 %)

Як видно з таблиці у результаті проведеного аналізу було виокремлено 9 структурних моделей компаративних АФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові та 4 структурні групи АФО з компонентом на позначення неживої природи в українській мові, жодна з яких не є ізоморфною. Вказані розбіжності можна було б пояснити відмінністю у категоризації засобів формального маркування компаративності: в українській мові службові слова, які виступають складовими частинами порівняльних зворотів, трактують як сполучники, а в англійській мові – як прийменники.

Кількісно, дібраний матеріал з англійської мови переважає більш, ніж у 9 разів, що дозволяє констатувати значно вищу продуктивність компаративних АТО з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові в

порівнянні з українською, що могло б пояснити значну різноманітність англійських структурних моделей. Фразеологізми англійської мови можуть мати першим компонентом структури прикметник, дієприкметник та прийменник. В українській мові найчисленніші структурні моделі мають у препозиції сполучник.

В англійській мові переважна більшість фразеологізмів (89,3 % аналізованих ад'єктивних компаративних фразеологізмів) експліцитно актуалізують ознаку, що є основою порівняння. Натомість для української мови характерніше виражати основу порівняння імпліцитно: у 88% ад'єктивних компаративних фразеологізмів української мови ознака не вказується, але з легкістю розкодовується адресатом.

Головною причиною відсутності в українській мові структурних моделей з початковим прикметником, , однак функціонуючих у мовленні, може виступати лексикографічна традиція не включати численні українські вислови на кшталт укр. *твердий, як камінь*; *білий, як сніг* до домену фразеології попри усталеність колокації компонентів та високу частотність їх відтворювання. Так, наприклад використання системи Google в пошуку словосполучення *твердий, як камінь* саме у такому формулюванні видає більше, ніж 1600 випадків; *білий, як сніг* – більше 30000 випадків; *холодний, як лід* – більше 38000. Можливою причиною не включення у словники подібних виразів є недостатнє переосмислення значення виразу, адже лексеми, що позначають основу та еталон порівняння, зберігають своє первісне значення. Англійські лінгвісти, однак, досить широко трактують поняття фразеологічної одиниці, включаючи до словників аналогічні вирази на зразок англ. *black as coal* ‘дуже чорний’ (дослівно ‘чорний, як вугілля’). Зважаючи на досить велику кількість таких усталених порівнянь в українській мові, факт невключення їх до фразеологічних словників може бути однією з головних причин великої кількісної різниці в дібраному емпіричному матеріалі двох мов в абсолютних величинах.

Крім того, існують власне мовні відмінності, які можна було б пояснити особливостями порядку слів в аналізованих мовах та їхньою

різноструктурністю, наприклад позиційність дієприкметників. В англійській мові дієприкметник переважно займає препозицію щодо інших структурних елементів, натомість в українських структурних моделях дієприкметник знаходиться в постпозиції, що зумовлює наявність моделі 2.1.2.3.1.3.3. В українській мові можливе вираження компаративності за допомогою прийменників та повністю синтетичного способу творення вищого ступеню порівняння, реалізоване структурною моделлю 2.1.2.3.1.1.2, що не є типовим для англійської мови.

2.1.2.3.2 Структура ад'єктивних некомпаративних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Ад'єктивні некомпаративні фразеологізми актуалізують певну ознаку об'єкта, лише вказуючи на неї, не порівнюючи з певним еталоном, якому притаманна ця ознака. Однак образ, представлений такою ФО, є культурно обумовленим та красномовним щодо лінгвокультурологічних особливостей мови. У результаті аналізу було виокремлено АФО, першим структурним елементом яких є прийменник (2.1.2.3.2.1), АФО, першим структурним елементом яких є дієслово (2.1.2.3.2.2), АФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник (2.1.2.3.2.3), АФО, першим структурним елементом яких є іменник чи іменникова група (2.1.2.3.2.4) та АФО, першим структурним елементом яких є частка (2.1.2.3.2.5).

2.1.2.3.2.1 Структура ад'єктивних некомпаративних ФО, першим структурним елементом яких є прийменник

Найпродуктивнішими ад'єктивними некомпаративними фразеологізмами англійської мови є ФО, першим структурним елементом яких є прийменник, представлені структурною моделлю **Prep. + N / NP**. Ця структурна модель містить іменник, а також можливі елементи, які його уточнюють, найчастіше прикметник чи числівник. Аналізована група налічує 40 виразів англійської мови, що становить 40,41 % аналізованих ад'єктивних некомпаративних ФО та 2 українські фразеологізми (6,25 %). Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати

такі вирази: англ. *over* (Prep.) *the moon* (NP) ‘дуже щасливий’, укр. *на* (Prep.) *сьомому небі* (NP) ‘задоволений, радісний’.

Аналітичність англійської мови є причиною більш активного використання прийменників необхідних для встановлення зв'язку між словами, ніж в українській мові, де це відбувається на рівні флексій. Це могло б пояснити функціонування розлогіших словосполучень вказаної моделі, наприклад: англ. *on* (Prep.) *the sunny side of the hedge* (NP) ‘процвітаючий’.

Більшість фразеологізмів цієї групи характеризують якийсь об'єкт за адвербіальною ознакою, а саме – обставиною місця, яка опосередковано вказує на характеристику об'єкта, експлікуючи типове місце перебування об'єктів з такими характерними рисами. Можна припустити, що представники англійської лінгвоспільноти, метафорично переосмислюючи ситуацію, мають схильність приписувати певні ознаки об'єктам, відповідно до місця їх перебування чи функціонування. Таким чином вираз англ. *on the beach* (дослівно ‘на пляжі’) набуває значення ‘безробітний (спочатку лише про моряків)’[безробітний, тому може дозволити собі перебувати на пляжі], а словосполучення англ. *in salt* (дослівно ‘у солі’) має значення ‘відкладений на потім’, оскільки сіль має властивість уповільнювати псування продуктів [лежить у солі, щоб не псувався, тому що відкладений на потім]. Переважно у таких фразеологізмів місце є причиною певної ознаки, що актуалізується виразом. Наприклад: англ. *in heaven* ‘дуже щасливий’ (дослівно ‘на небесах’[відчуття щастя є наслідком перебування у раю]) відтворює уявлення представників лінгвоспільноти про почуття людей у раю, а вислів англ. *on the rocks* ‘зруйнований’ (дослівно ‘на скелях’ [руйнування є наслідком потрапляння на скелі]) відображає вплив мореплавства на формування вторинної номінації вказаного словосполучення.

2.1.2.3.2 Структура ад'єктивних некомпаративних ФО, першим структурним елементом яких є дієслово

Найпродуктивніші українські некомпаративні АФО – це ФО, першим структурним елементом яких є дієслово. До цієї групи належать 16 українських

фразеологізмів – 50% всіх ад’єктивних некомпаративних ФО української мови та 12 англійських виразів (12,12 % аналізованих ад’єктивних ФО). Така відсоткова перевага українських висловів АФО, першим структурним елементом яких є дієслово може вказувати на схильність представників української лінгвоспільноти актуалізувати певну ознаку людини відповідно до його діяльності, оскільки поведінка та спосіб виконання дії важливі для характеристики позначуваної особи.

Як уже зазначалося в підпункті, присвяченому ад’єктивним компаративним фразеологізмам, дієслівні словосполучення можуть характеризувати об’єкт, імпліцитно вказуючи на певну ознаку.

2.1.2.3.2.2.1. Структурна модель **VP** представлена дієслівною фразою, яка конкретизує якусь ознаку, зрозумілу адресату. Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати: англ. *has all his/her marbles* ‘кмітливий’, *draws too much water for me* ‘набагато впливовіший, переважаючий’, *can make neither moss nor sand of* ‘ні до чого не придатний’, *couldn’t cook hot water for a barber* ‘зовсім поганий (про кухаря)’, укр. *пахне землею* ‘старий, близький до смерті’, *криги серед / посеред зими не випросиш* ‘дуже скупий’, *зорі з неба не хапає* ‘не дуже талановитий’. У результаті аналізу емпіричного матеріалу було виокремлено 16 висловів української мови (50 %) та 10 фразеологізмів англійської мови (10,10 %). Така значна кількісна перевага українських некомпаративних АФО з дієслівним компонентом над англійськими може вказувати на те, що українці мають схильність приписувати певні ознаки об’єктам відповідно до їхніх дій чи стану, на відміну від носіїв англійської мови, на матеріалі якої зафіксовано значно більше АФО з прикметниками (див. підрозділ 2.1.2.3.1).

2.1.2.3.2.2.2. У межах вказаної групи виокремлено аломорфну структурну модель **VP + VP**, яка представлена дієслівною групою та інфінітивом. Наприклад: англ. *carries his coals by Richmond (VP) to sell at Barnard Castle (VP)* ‘той, хто говорить непрямо, незрозуміло’.

2.1.2.3.2.3 Структура ад'єктивних некомпаративних ФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник

ФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник, є черговою ізоморфною структурною групою, особливістю якої є обов'язкова наявність у складі дієприкметника. Вказана група налічує 22 англійських фразеологізми (22,22 % ад'єктивних некомпаративних ФО) та 2 українських вирази (6,25 % ад'єктивних некомпаративних ФО).

2.1.2.3.2.3.1. Структурна модель **Part. + Prep. + (Part.)+ N / NP + (Conj. + NP)** є найпродуктивнішою серед підгруп ФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник. Можливо, це пояснюється тим, що словосполучення з двох або трьох повнозначних та одного службового слів є досить компактним та не надто розлогим, тому легко відтворюється у мовленні. До структурної моделі належать 20 англійських виразів та 2 українські фразеологізми (20,20 % та 6,25 % некомпаративних АФО відповідно). Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати такі вирази: англ. *engraved (Part.) in (Prep.) stone (N)* 'зафіксований, непорушний', *burnt (Part.) with (Prep.) the same iron (NP)* 'винні в однаковій мірі, в одному злочині', укр. *виведений (Part.) на (Prep.) чисту воду (NP)* 'той, чию підступність викрили'. Структурна модель може розширюватися за рахунок однорідних елементів, поєднаних сполучником, або безсполучноково: англ. *caught (Part.) between (Prep.) a rock (NP) and (Conj.) a hard place (NP)* 'обираючий між двома однаково поганими варіантами', *taken (Part.) down (Prep.), dusted (Part.) and (Conj.) put (Part.) back (Prep.) on (Prep.) the shelf (NP)* 'згаданий на певний час і знову забутий'.

2.1.2.3.2.3.2. Найкомпактнішою структурною моделлю вказаної групи є **Part. + Prep.**, єдиним представником якої є фразеологізм: англ. *spaced (Part.) out (Prep.)* 'нереалістичний, відірваний від життя'.

2.1.2.3.2.3.3 У результаті аналізу було виявлено один фразеологізм англійської мови, що відповідає подвоєній моделі 2.2.1.3.2.3.1: англ. *missed (Part.) by (Prep.) the water (N) but (Conj.) caught (Part.) by (Prep.) the widdy (NP)* 'той, що врятувався від утоплення, але був повішений'.

2.1.2.3.2.4 Структура ад'єктивних некомпаративних ФО, першим структурним елементом яких є прикметник

Група ад'єктивних некомпаративних ФО, першим структурним елементом яких є прикметник є досить непродуктивною, налічуючи 17 англійських фразеологізмів (17,17 %) та 5 українських ФО (15,63 %), на противагу ад'єктивним компаративним ФО, переважна більшість яких належала до подібної групи.

2.1.2.3.2.4.1. Структурна модель **Adj. + VP** – це єдина ізоморфна структура вказаної групи, яка є більш характерною для української мови: у результаті аналізу виокремлено 5 українських висловів (15,63 % ад'єктивних некомпаративних ФО) та лише 1 вираз англійської мови (1,01 %). Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати такі ідіоми: англ. *able (Adj.) to talk under water (VP)* ‘дуже балакучий’, укр. *готовий(Adj.) провалитися крізь землю (VP)* ‘зняковілий, присоромлений’.

2.1.2.3.2.4.2. Найпродуктивнішою підгрупою англійських фразеологізмів серед АФО з першим прикметником є **Adj. + N / NP**, яка складається з 12 виразів (12,12 % ад'єктивних некомпаративних ФО). Базовою моделлю є **Adj. + N / NP**, наприклад: англ. *worth (Adj.) one's salt (NP)* ‘вартий (грошей чи зусиль)’.

2.1.2.3.2.4.3. У результаті аналізу було виявлено два антонімічних фразеологізми структурної моделі **Adj. + Prep. + N + Part.**, що мають у складі дієприкметник у постпозиції до інших структурних елементів, зокрема до позначуваного іменника. Таке розташування не є типовим в англійській мові, що могло б пояснити непродуктивність вказаної моделі. Наприклад: англ. *thick (Adj.) on (Prep.) the ground (NP) existing (Part.)* ‘існуючий у великій кількості’.

2.1.2.3.2.4.4. Структурна модель **Adj. + Conj. + Adj.** є аломорфною підгрупою англійської мови, представлена єдиним ад'єктивним некомпаративним фразеологізмом з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові, хоча подібна структура досить продуктивна в

англійській мові поза межами матеріалу дослідження: англ. *down* (Adj.) *and* (Conj.) *dirty* (Adj.) ‘неприємний, нестриманий’.

2.1.2.3.2.5 Структура ад’єктивних некомпаративних ФО, першим структурним елементом яких є іменник чи іменникова група

Аналізована група охоплює фразеологізми, які представлені іменниковими групами, що можуть включати прикметник, прислівник та службові частини мови. В англійській та українській мовах іменник може виконувати атрибутивну функцію щодо іншого іменника, проте вказане значення більш характерне для лексем, а не для іменникових словосполучень, що мають у складі прийменники чи сполучники. Це може пояснювати досить низьку продуктивність цієї групи, до якої належать 8 англійських ФО (8,08 %) та 3 вирази української мови (9,37 % ад’єктивних некомпаративних ФО).

2.1.2.3.2.5.1. Структурна модель **NP**, до якої належать 4 вислови англійської мови (4,04 % ад’єктивних некомпаративних ФО) та 3 українські фразеологізми (9,37 %), представлена іменниковим словосполученням, компонентом яких є прикметник: укр. *чистісінької води* ‘справжній’, англ. *steam age* ‘застарілий’. Система відмінків української мови уможливорює функціонування безсполучникового словосполучення, що складається з двох іменників: *хмара хмарою* ‘сумний, похмурий’. Аналітичність англійської мови є причиною більш активного використання прийменників необхідних для встановлення зв’язку між словами, наприклад: англ. *force of a steam hammer* ‘надзвичайно руйнівний’. Вказані фразеологізми виражають певну ознаку імпліцитно, однак вона розкодовується адресатом, оскільки звичність та частотність вживання сприяють розумінню значення виразу.

2.1.2.3.2.5.2. Найменш продуктивною структурною моделлю аналізованої групи є **NP + Adv.**, яка представлена єдиним фразеологізмом: англ.: *half-seas* (N) *over* (Adv.) ‘п’яний’. Можна припустити, що непродуктивність вказаної моделі пояснюється нетиповістю вираження атрибутивного значення прислівниками.

2.1.2.3.2.5.3. У результаті аналізу емпіричного матеріалу було виокремлено структурну модель **N / NP + Conj. + N / NP**, яка має у структурі принаймні два іменники, поєднані сполучником. Наприклад: англ. *milk* (N) *and* (Conj.) *water* (N) ‘слабкий, без смаку’.

2.1.2.3.2.6 Структура некомпаративних АФО, першим структурним елементом яких є частка

Найменш продуктивними некомпаративними АФО з компонентом на позначення неживої природи українській мові є АФО, першим структурним елементом яких є частка. Аналізована група є аломорфною, включаючи 4 вирази української мови (12,5 % українських некомпаративних АФО, які належить до структурної моделі **Particle + VP**, представлену фразеологізмами на кшталт: укр. *хоч* (Particle) *водою розливай* (VP) ‘дуже дружні’.

Цій групі притаманно надавати характеристику об’єкту імпліцитно, не використовуючи прикметник чи дієприкметник. Для англійської мови не характерне вживання прямого чи непрямого додатка у препозиції до дієслова, що є особливістю саме цього структурного типу і може пояснювати аломорфність вказаної моделі.

Структурні моделі ад’єктивних некомпаративних ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, а також їх відсоткове співвідношення, представлені у Таблиці 2.5:

Таблиця 2.5

Структурні моделі ад’єктивних некомпаративних ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Підгрупа	Структурна модель	Англ. мова	Укр. мова
2.1.2.3.2.1	АФО, першим структурним елементом яких є прийменник	40 (40,41 %)	2 (6,25 %)
2.1.2.3.2.2	АФО, першим структурним елементом яких є дієслово	12 (12,12%)	16 (50 %)
2.1.2.3.2.2.1	VP	10 (10,10 %)	16 (50 %)
2.1.2.3.2.2.2	VP + VP	2 (2,02 %)	—
2.1.2.3.2.3	АФО, першим структурним елементом яких є дієприкметник	22 (22,22 %)	2 (6,25 %)
2.1.2.3.2.3.1	Part. + Prep. + (Part.)+ N / NP + (Conj. + NP)	20 (20,20 %)	2 (6,25 %)

Продовження таблиці 2.5

2.1.2.3.2.3.2	Part. + Prep.	1 (1,01 %)	–
2.1.2.3.2.3.3	Part. + Prep. + N + Conj. + Part. + Prep. + N	1 (1,01 %)	–
2.1.2.3.2.4	АФО, першим структурним елементом яких є прикметник	17 (17,17 %)	5 (15,63 %)
2.1.2.3.2.4.1	Adj. + VP	1 (1,01 %)	5 (15,63 %)
2.1.2.3.2.4.2	Adj. + N / NP	12 (12,12 %)	–
2.1.2.3.2.4.3	Adj. + Prep. + N + Part.	3 (3,03 %)	–
2.2.1.3.2.4.4	Adj. + Conj. + Adj.	1 (1,01 %)	–
2.1.2.3.2.5	АФО, першим структурним елементом яких є іменник чи іменникова група	8 (8,08 %)	3 (9,37 %)
2.1.2.3.2.5.1	NP	4 (4,04 %)	3 (9,37 %)
2.1.2.3.2.5.2	N / NP + (NP) + Conj. + N / NP	3 (3,03 %)	–
2.1.2.3.2.5.3	NP + Adv.	1 (1,01 %)	–
2.1.2.3.2.6	АФО, першим структурним елементом яких є частка		4 (12,5 %)
Разом		99 (100 %)	32 (100 %)

У результаті проведеного аналізу виявлено 13 структурних моделей некомпаративних АФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові, а також 6 структурних моделей аналізованих АФО в українській мові, 5 з яких є ізоморфними. Кількісно, дібраний матеріал з англійської мови переважає більш, ніж у 3 рази, що дозволяє говорити про значно вищу продуктивність ад'єктивних некомпаративних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові у порівнянні з українською, у той час як компаративні АФО англійської мови у понад вісім разів кількісно переважають українські вирази. Найпродуктивніша структурна модель англійської мови представлена прийменниковим словосполученням, яке складається з прийменника, іменника чи іменникової групи. В українській мові ад'єктивне некомпаративне значення найчастіше виражається завдяки дієслівним словосполученням (20 ФО, що становить 62,5 % від ад'єктивних некомпаративних ФО української мови). Це може свідчити про лінгвокультурні відмінності носіїв аналізованих мов: англійці схильні приписувати предметам властивості відповідно до їхнього місця перебування, у той час як українці

переважно використовують ФО з компонентом на позначення неживої природи для характеристики людей відповідно до їх поведінки. Як у випадку українських ад'єктивних компаративних ФО, переважна більшість українських ад'єктивних некомпаративних виразів (78,12 % усіх вказаних ФО) актуалізують ознаку позначуваного об'єкта імпліцитно, у той час як 39,39% англійських ФО експліцитно актуалізують ознаку за допомогою прикметника чи дієприкметника. Нерівномірність представлення моделей у досліджуваних мовах можна пояснити обмеженим матеріалом дослідження, проте є й мовні причини, як то аломорфність структурної моделі в українській мові з часткою у препозиції (2.1.2.3.2.6), що можна пояснити гнучкістю граматичних правил української мови, які допускають постпозицію дієслова до залежних елементів.

2.1.2.4 Структура адвербіальних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

За твердженням М. Ф. Алефіренка адвербіальні фразеологізми – це «фраземи кількісно- або якісно-обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю морфологічних парадигм і виконують у реченні функції обставин» [7, с. 62].

У результаті аналізу емпіричного матеріалу фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, було встановлено, що адвербіальні ФО (далі Адв.ФО) – це єдиний граматичний розряд, у якому українські фразеологізми кількісно переважають англійські вислови. Це можна було б пояснити тим, що українські фразеологічні словники часто подають подібні вирази без дієслова, а ряд дієслів, що можуть вживатися з такими словосполученнями, зазначаються як можливі колокації, що не входять до складу ФО. Наприклад: укр. *як риба у воді* може використовуватися з такими дієсловами, як *почуватися, поводитися*; укр. *як камінь у воду* – *пропасти, зникнути* та інші. Натомість англійські словники зазначають синонімічні дієслова, що можуть вживатися з подібними виразами як складову фразеологізму. Було виокремлено такі групи Адв.ФО, як Адв.ФО, першим

структурним елементом яких є іменник (2.1.2.4.1); Адв.ФО, першим структурним елементом яких є іменник (2.1.2.4.2); Адв.ФО, першим структурним елементом яких є прислівник (2.1.2.4.3); Адв.ФО, першим структурним елементом яких є сполучник (2.1.2.4.4) та Адв.ФО, першим структурним елементом яких є частка.

2.1.2.4.1 Структура адverbіальних ФО, першим структурним елементом яких є прийменник

Найчисленнішими в обох досліджуваних мовах серед адverbіальних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи є ФО, першим структурним елементом яких є прийменник. Аналізована група нараховує 90 англійських виразів (95,75 % Адв.ФО англійської мови) та 46 словосполучень української мови (37,1% Адв.ФО).

2.1.2.4.1.1. Базова структурна модель **Prep. + N / NP** є найпродуктивнішою в обох аналізованих мовах: до вказаної моделі належать 69 англійських фразеологізмів (73,4 % Адв.ФО англійської мови) і 38 українських висловів (30,64 % українських Адв.ФО). Як і серед вже проаналізованих граматико-структурних розрядів, найчисленнішими є досить компактні моделі, які налічують два чи три структурних елементи, та є достатньо інформативними для інтерпретації значення використаного вислову адресатом повідомлення. Прикладами подібних ФО є: англ. *beyond* (Prep.) *the stars* (NP) ‘недосяжно’, укр. *до* (Prep.) *глибокого снігу* (NP) ‘до зими, до морозів’.

Як і некомпаративні АФО англійської мови, аналізовані Адв.ФО (50 виразів 71,43 % аналізованої групи) англійської мови переважно мають адverbіальне значення місця, яке метафорично переосмислюється, набуваючи нового значення, наприклад: англ. *in low water* ‘скруті, у хворобі’ (дослівно ‘у низькій воді (під час відпливу)’ [скрута – метафорично переосмислена несприятлива ситуація, викликана мілиною]), *to the skies* ‘1) дуже високо, 2) з ентузіазмом’ (дослівно ‘до небес’ [ентузіазм – метафорично переосмислене відчуття радості, викликане наближенням до неба / раю]), *in the mainstream* ‘поділяючи думку більшості’ (дослівно ‘в головному потоці’ [підтримка

більшості – метафорично переосмислена сильна позиція завдяки близькості до життєдайної води])). Отже, як і у випадку ад’єктивних фразеологізмів, у більшості адвербіальних фразеологізмів місце, виражене компонентом на позначення неживої природи, вказує на причину вербалізованої виразом ознаки. Це може підтверджувати схильність представників англійської мовної спільноти характеризувати об’єкти відповідно до їх місцезнаходження.

Продуктивність базової структурної моделі **Prep. + N / NP** можна пояснити ще й тим, що адвербіальне значення в обох аналізованих мовах досить часто актуалізується прийменниковими вільними словосполученнями, які з плином часу виказують тенденцію до переосмислення та фіксації у мовленні як сталі вирази. Погоджуємося зі твердженням Ю. О. Божко про те, що загальне значення ФО, які складаються з прийменника та іменника, в окремих випадках не пов’язане зі значенням словосполучень, від якого утворилося, оскільки жоден із компонентів не зберіг свого первісного значення [39, с. 57-58].

2.1.2.4.1.2. Попередня структурна модель може модифікуватися однорідними елементами, утворюючи колігацію **Prep. + N / NP + Conj. + N / NP**. Наприклад: англ. *between* (Prep.) *the devil* (NP) *and* (Conj.) *the deep blue sea* (NP) ‘між двома однаково поганими варіантами’, укр. *в* (Prep.) *вогонь* (N) *і* (Conj.) *воду* (N) ‘на будь-який самовідданий вчинок (іти, бути готовим)’.

Як уже зазначалося, структурні моделі з однорідними компонентами є не надто численними, зокрема аналізована підгрупа нараховує 9 англійських висловів (9,58 % адвербіальних ФО англійської мови) та лише один український фразеологізм (0,81 % аналізованих ФО).

2.1.2.4.1.3. Структурна модель **Prep. + N / NP + (Conj.) + Clause / VP** є найменш продуктивною серед ізоморфних моделей цієї групи, нараховуючи 4 англійські вислови (4,26 % Адв.ФО англійської мови) та один фразеологізм української мови (0,81 % Адв.ФО). Прикладами вказаних фразеологізмів можуть слугувати: англ. *to* (Prep.) *as much purpose as* (NP) *the geese slurr (slide) on the ice* (Conj.) ‘безрезультатно’, укр. *за* (Prep.) *царя Панька / Тимка* (NP), *як* (Conj.) *була земля тонка* (Clause) ‘дуже давно’. Відносно непродуктивність

аналізованої групи можна було б пояснити досить розлогою структурою, яка ускладнює відтворення подібних виразів.

2.1.2.4.1.4. На емпіричному матеріалі англійської мови було виокремлено структурну модель **Prep. + Clause**, яка має у складі підрядне речення. Ілюстрацією таких ФО може слугувати: англ. *as (Prep.) a duck takes to water (Clause)* 'легко, невимушено'.

2.1.2.4.1.5. Відмінність структурної моделі **Prep. + GP** від попередніх полягає в тому, що в її структурі наявний герундій, наприклад: англ. *like (Prep.) getting blood out of a stone (GP.)* 'дуже важко'. Виявлено два фразеологізми вказаної підгрупи, що становить 2,13 % аналізованих ФО англійської мови.

2.1.2.4.1.6. В українській мові можливе поєднання двох прийменникових сполучень, які утворюють структурну модель **Prep. + N / NP + Prep. + N / NP**. Наприклад: укр. *від (Prep.) зорі (N) до (Prep.) зорі (N)* 'з раннього ранку до пізнього вечора'.

2.1.2.4.2 Структура Адв.ФО, першим структурним елементом яких є іменник або іменникова фраза

Ізоморфною групою аналізованих мов є Адв.ФО, першим структурним елементом яких є іменник, до якої належать 3 англійські Адв.ФО (3,19 % адвербіальних виразів англійської мови) та 6 висловів української мови (4,84 % аналізованих ФО). Нечисленність вказаної групи можна пояснити тим, що іменники здебільшого вживають для номінації об'єктів, і адвербіальне значення їм не притаманне.

2.1.2.4.2.1. Ізоморфна структурна модель **NP**, яка налічує 1 англійський фразеологізм (0,93 %) та всі 6 українських висловів, що належать до аналізованої групи, представлена фразеологізмами: англ. *stick, stock and stone* 'повністю', укр. *залізною хваткою* '1. дуже міцно зімкнувши руки 2 надзвичайно наполегливо', *ані залізного шага* 'зовсім нічого', *громом із ясного неба* 'несподівано, раптово, зненацька'. Непродуктивність цієї структурної моделі можна пояснити також тим, що такі фрази не актуалізують ситуацію загалом і повністю, не вербалізують ядро висловлення, а тільки

«натякають» на певну властивість чи характеристику, яка має бути відома реципієнту, аби розкодувати отриману інформацію.

2.1.2.4.2.2. Структурна модель **N / NP + Adv.** є аломорфною та нараховує 2 фразеолгізми (1,61 %), наприклад: англ. *many moons* (NP) *ago* (Adv.) ‘дуже давно’.

2.1.2.4.3 Структура Адв.ФО, першим структурним елементом яких є прислівник

Існування Адв.ФО, першим структурним елементом яких є прислівник видається логічним, оскільки адвербіальне значення часто актуалізується саме прислівниками. У результаті аналізу емпіричного матеріалу було виявлено 8 виразів англійської мови (7,41 % адвербіальних ФО англійської мови) та 3 українські фразеологізми (2,42 % аналізованих ФО), які мають прислівник у препозиції. Можна було б припустити, що відносна непродуктивність вказаної групи пояснюється тим, що прислівники досить ‘прямолінійно’ характеризують певні дії, тому прислівникові словосполучення зберігають пряме значення їхніх компонентів, і лише деякі переосмислюються, набуваючи ідіоматичного значення.

2.1.2.4.3.1. Єдиною ізоморфною структурною моделлю аналізованої групи є **AdvP**, яка представлена двома фразеологізмами: англ. *all downhill from here* ‘1) постійно погіршуючись 2) дуже легко, без перешкод’; укр. *разом із сонцем* ‘рано, удосвіта’.

2.1.2.4.3.2 Попередня модель є базовою для утворення структурної моделі **Adv. + Prep. + N + Conj. + Prep. + N**, доповненої двома прийменниковими словосполученнями, поєднаними сполучником. Прикладом таких висловів може слугувати: укр. *краще* (Adv.) *з* (Prep.) *мосту* (N) *та* (Conj.) *в* (Prep.) *воду* (N) ‘у скруті’.

2.1.2.4.4 Структура Адв.ФО, першим структурним елементом яких є сполучник

Найбільш чисельною групою українських Адв.ФО з компонентом на позначення неживої природи є ФО, першим структурним елементом яких є сполучник, до якої належать 64 виразів української мови (51,61 % українських адвербіальних ФО): всі фразеологізми вказаної групи є компаративними. Як уже зазначалося в розділі, присвяченому АФО, аломорфність компаративних структурних моделей української мови може пояснюватися відмінністю підходів до визначення частиномовної належності службових слів, задіяних у побудові порівняльних конструкцій.

2.1.2.4.4.1. Структурна модель **Conj. + NP** є найкомпактнішою та найчисленнішою в аналізованій групі, налічуючи 38 (30,65 %) українських фразеологізмів. Вказані вислови є компаративними, у яких основа порівняння виражена імпліцитно. Як вже зазначалося в розділі, присвяченому ад'єктивним компаративним фразеологізмам, таке явище більш притаманне українській мові. Наприклад: укр. *як (Conj.) повітря* (N) 'дуже, надзвичайно' (потрібен)'.

Іменникові фрази можуть мати у складі кілька іменників, прикметник та прийменник, що встановлює відношення між ними: Наприклад: укр. *як (Conj.) грім з ясного неба* (NP) 'несподівано'.

2.1.2.4.2.2. Структурна модель **Conj. + Prep. + N / NP** на відміну від моделі 2.1.2.4.2.1, має у складі прийменник, який передує іменнику чи іменниковому словосполученню. Вказана підгрупа є аломорфною, проявляючись лише на матеріалі української мови, та нараховує 13 фразеологізмів (10,48 % українських Адв.ФО). Наприклад: укр. *як (Conj.) на (Prep.) льоду* (N) 'невпевнено', *як (Conj.) на (Prep.) камінну гору* (NP) 'повністю' (сподіватися).

2.1.2.4.4.3. Досить продуктивними в українській мові (12 виразів, що складає 9,67 % українських Адв.ФО) є компаративні фразеологізми, які актуалізують адвербіальне значення за допомогою дієслівних словосполучень, утворюючи структурну модель **Conj. + VP**. Такі вислови мають значення способу дії, актуалізоване завдяки певній дії, що виступає еталоном

актуалізованої ознаки. В українській мові дієслівне словосполучення може виражати не лише процесуальне й атрибутивне, а й адverbіальне значення. Ілюстрацією таких ФО може слугувати такий вираз: укр. *як* (Conj.) *плюнути на воду* (VP) ‘дуже легко’.

Як в інших компаративних моделях української мови, зокрема у підгрупах 2.1.2.3.1.3.1, 2.1.2.3.1.3.2, основа порівняння імплікується та розкодовується носієм мови, а не актуалізується у виразі. Оскільки фразеологізми характеризують спосіб виконання дії, а не саму дію, вони категоризовані як адverbіальні, а не дієслівні.

2.1.2.4.4.4. Малопродуктивною є структурна модель української мови **Conj. + Prep. + N + Part.**, яка відрізняється від моделі 2.1.2.4.4.2 наявністю у складі дієприкметника, що передує іменнику. Виявлено один фразеологізм: англ. *як* (Conj.) *у* (Prep.) *землю* (N) *укопаний* (Part.) ‘непорушно, застигши на місці’.

2.1.2.4.5 Структура адverbіальних ФО, першим структурним елементом яких є частка

Аломорфна група, притаманна лише українській мові – Адв.ФО, першим структурним елементом яких є частка, нараховує 5 (4,03 % українських Адв.ФО). Як уже зазначалося у пункті 2.1.2.3, частки посилюють значення виразів, які у випадку фразеологізмів переважно цього не потребують.

2.1.2.4.5.1. Структурна модель **Particle + Prep. + N** представлена двома висловами, що складає 1,61 % Адв.ФО української мови. Наприклад: укр. *хоч* (Particle) *під* (Prep.) *землею* (N) ‘де завгодно’.

2.1.2.4.5.2. Зазначена вище структурна модель також може поширюватися однорідними компонентами, які поєднані сполучником, утворюючи структурну модель **Particle + Prep + N + Conj. + Prep. + N**. Наприклад: укр. *хоч* (Particle) *з* (Prep.) *гори* (N) *та* (Conj.) *в* (Prep.) *воду* (N) ‘у скруті’.

2.1.2.4.5.3. Найменш продуктивною є структурна модель **Particle + VP**, представлена єдиним висловом: укр. *аж* (Particle) *зорі побачити* (VP) ‘у великій кількості’.

Відмінністю цього фразеологізму від виразів структурної моделі 2.1.2.4.4.3, що також мають у складі дієслівні словосполучення полягає в тому, що аналізований вираз не є компаративним. Для української мови в межах адвербіального граматико-структурного розряду більш притаманне використання дієслівних фраз з компаративною семантикою, ніж вживання у комбінації з часткою, яка має підсилювальне значення.

Кількісний розподіл Адв.ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах представлений у Таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**Структурні моделі адвербіальних ФО з компонентом на позначення
неживої природи в англійській та українській мовах**

Підгрупа	Структурні моделі	Англ. мова	Укр. мова
2.1.2.4.1	Адв.ФО, першим структурним елементом яких є прийменник	90 (95,75 %)	46 (37,1 %)
2.1.2.4.1.1	Prep. + N / NP	70 (74,46 %)	44 (35,48 %)
2.1.2.4.1.2	Prep. + N / NP + Conj. + N / NP	9 (9,58 %)	1 (0,81 %)
2.1.2.4.1.3	Prep. + N / NP + (Conj) + Clause / VP	4 (4,26 %)	1 (0,81 %)
2.1.2.4.1.4	Prep. + Clause	5 (5,32 %)	—
2.1.2.4.1.5	Prep. + GP	2 (2,13 %)	—
2.1.2.4.1.6	Prep. + N / NP + Prep. + N / NP	—	6 (4,84 %)
2.1.2.4.2	Адв.ФО, першим структурним елементом яких є іменник	3 (3,19 %)	6 (4,84 %)
2.1.2.4.2.1	NP	1 (1,06 %)	6 (4,84 %)
2.1.2.4.2.2	N / NP + Adv.	2 (2,13 %)	—
2.1.2.4.3	Адв.ФО, першим структурним елементом яких є прислівник	1 (1,06 %)	3 (2,42 %)
2.1.2.4.3.1	AdvP	1 (1,06 %)	1 (0,81 %)
2.1.2.4.3.2	Adv. + Prep. + N + Conj. + Prep. + N	—	2 (1,61 %)
2.1.2.4.4	Адв.ФО, першим структурним елементом яких є сполучник	—	64 (51,61 %)
2.1.2.4.4.1	Conj. + N / NP	—	38 (30,65 %)
2.1.2.4.4.2	Conj. + Prep. + N / NP	—	13 (10,48 %)
2.2.1.4.4.3	Conj. + VP	—	12 (9,67 %)
2.1.2.4.4.4	Conj. + Prep. + N + Part.	—	1 (0,81 %)
2.1.2.4.5	Адв.ФО, першим структурним елементом яких є частка	—	5 (4,03 %)
2.1.2.4.5.1	Particle + Prep. + N	—	2 (1,61 %)

Продовження таблиці 2.6

2.1.2.4.5.2	Particle + Prep + N + Conj. + Prep. + N	–	2 (1,61 %)
2.1.2.4.5.3	Particle + VP	–	1 (0,81 %)
Разом		94 (100 %)	124 (100 %)

Горизонтальне прочитання таблиці демонструє продуктивність кожної структурної моделі в досліджуваних мовах, вертикальне прочитання вказує на аналізовані мови та загальну кількість дібраних прикладів. У результаті аналізу виявлено 8 структурних моделей англійської мови та 14 структурних моделей української мови, 5 з яких є ізоморфними. Українські адverbіальні фразеологізми дещо численніші ніж англійські, що може вказувати як на більш поширену практику вираження адverbіальних відношень за допомогою ФО, так і на різні підходи до укладання фразеологічних словників у аналізованих мовах. Як уже зазначалося, українські словники фіксують деякі вислови як адverbіальні, вказуючи дієслова не як частину фразеологізму, а як можливі варіанти вживання, трактуючи їх як вільні слова. Натомість англійські лексикографи вказують дієслова як частину виразу, фіксуючи подекуди декілька варіантів одного фразеологізму, або подаючи варіанти у межах однієї словникової статті.

Найпродуктивніша структурна модель обох аналізованих мов є ізоморфною, що може свідчити про спільні підходи до актуалізації адverbіального значення. Лише три фразеологізми англійської мови та три українські вирази, які мають адverbіальне значення, містять у своєму складі прислівники. Вказане явище можна було б пояснити тим, що аналізовані фразеологізми є результатом набуття адverbіального, вторинного значення внаслідок обов'язкового для фразеологізмів переосмислення; таким чином, вживання прислівників у їхньому прямому, непереосмисленому значенні є несприятливими для процесу фразеологізації. В українській мові більшість адverbіальних фразеологізмів представлена компаративними висловами, що може свідчити про схильність українців до образного мислення, порівнюючи певні ситуації з їхніми еталонами, добре відомими носіям мови. Компаративні фразеологізми англійської мови становлять 19,15 % усіх адverbіальних

висловів, при чому в 59,57 % виразів компонент на позначення неживої природи вказує на місце, яке є причиною вербалізованої ознаки. Проведений аналіз Адв.ФО також засвідчує більшу схильність представників англійськомовної спільноти використовувати фразеологізми, які мають у складі підрядне речення: виявлено 9 виразів англійської мови (9,58 % Адв.ФО) та лише один український фразеологізм (0,81 % Адв.ФО).

Існування певних аломорфних груп аналізованих мов пояснюється їх різноструктурністю. Наприклад, відсутність в українській мові такого граматичного явища, як герундій обумовлює відсутність відповідної структурної моделі (2.1.2.4.1.5). Крім цього, англійські граматичні правила не допускають препозицію сполучників та частки щодо дієслова, яка можлива в українській мові, що зумовлює наявність моделей 2.1.2.4.4.3 та 2.1.2.4.5.3.

2.1.2.5 Структура вигуківих фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Найменш продуктивною групою аналізованих фразеологізмів рівня словосполучення є інтер'єктивні або вигуківі. На думку М. Ф. Алефіренко «До інтер'єктивних належать фраземи, які виражають різноманітні почуття. На відміну від інших ФО, вони не можуть виконувати номінативної функції, основу їх смислової структури становлять немотивовані конотативні семи» [7, с. 67].

У результаті аналізу емпіричного матеріалу було виявлено 17 (1,17 %) фразеологізмів англійської мови та 5 (0,76 %) ФО української мови. Всі вони є словосполученнями, компоненти яких можуть утворювати вільні словосполучення, Ф. Амека називає такі вислови «вигуківі фрази» [231, с. 111].

Виокремлено 4 структурні моделі вигуківих фразеологізмів англійської мови (далі – ВФО) та 3 моделі української мови, жодна з яких не є ізоморфною.

2.1.2.5.1 ВФО, першим структурним елементом яких є іменник чи іменникова фраза

Переважає більшість аналізованих вигуківих фразеологізмів належать до групи ВФО, першим структурним елементом яких є іменник чи іменникова

фразеологізм, яка нараховує 12 англійських виразів (70,59 % вигуківих ФО англійської мови) та 4 українські фразеологізми (80 %). Іменникові фрази є структурними моделями більшості граматико-структурних розрядів, зокрема субстантивних, ад'єктивних та адвербіальних фразеологізмів. Тому існування вигуківих структурних моделей, що мають у структурі іменники в черговий раз є свідченням широкої категорійної семантики іменника.

2.1.2.5.1.1. Базова структурна модель **NP**, яка притаманна лише англійській мові, є найпродуктивнішою, оскільки нараховує 10 висловів (58,82 % ВФО англійської мови). Наприклад: англ. *good heavens*, вигук, який актуалізує здивування, *my heavens*, що вживається для вираження здивування, роздратування чи злості. Це підтверджує твердження О. В. Трофімової, про те, що вигуківі фразеологізми в англійській мові «...як правило, є полівалентними, тобто виражають декілька різних емоцій» [159, с. 202]. Можна припустити, що існування подібних фраз зумовлене віруваннями людей, які у неочікуваних ситуаціях зверталися до 'вищих сил' за допомогою.

До вказаної структурної моделі належать також словосполучення іменників, пов'язані між собою прийменниками. Прикладами таких фразеологізмів можуть слугувати: англ. *the dust before the broom!* вигук-прохання дати дорогу, *Land o' Goshen!* – вигук, що позначає роздратування чи здивування.

2.1.2.5.1.2. Базова структурна модель **NP** може поширюватися прислівником, який знаходиться в постпозиції до іменника, утворюючи підгрупу англійської мови **N + Adv.** У результаті аналізу було виявлено 2 таких вислови (11,77 % вигуківих ФО), наприклад: англ. *snow (N) again (Adv.)* 'прохання щось повторити'.

2.1.2.5.1.3. Аломорфна модель української мови це **N + Pron. + Prep. + N**, яка відрізняється від інших наявністю у структурі займенника, є найпродуктивнішою в українській мові, налічуючи 3 ФО, що становить 60 % українських вигуківих виразів. Ілюстрацією таких ФО може слугувати: укр. *сіль (N) тобі (Pron.) в (Prep.) оці (N)* 'застереження від зурочення'.

2.1.2.5.1.4. Структурна модель **N + Conj. + N** представлена розширеним варіантом підгрупи 3.2.5.1.1, у якій два іменника поєднуються сполучником. До неї належить лише один український вислів (20 % українських вигуківих ФО): укр. *хліб (N) та (Conj.) сіль (N)*! ‘привітання людей, що їдять’

2.1.2.5.2 ВФО, першим структурним елементом яких є прийменник

Другою за продуктивністю групою вигуківих фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах є ВФО, першим структурним елементом яких є прийменник. Було виявлено 4 англійських вирази (23,53% вигуківих фразеологізмів) та лише один український фразеологізм (20 % українських вигуківих ФО).

2.1.2.5.2.1. Усі виявлені ФО англійської мови, що мають у препозиції прийменник, представляють структурну модель **Prep. + NP**. Наприклад: англ. *in (Prep.) heaven's name (NP)* ‘вираз, що актуалізує благання’.

2.1.2.5.2.2. Український фразеологізм вказаної групи належить до структурної моделі **Prep. + N + Conj. + Prep. + N**, яка поєднує сполучником два прийменникові словосполучення: укр. *з (Prep.) роси (N) та (Conj.) з (Prep.) води (N)* ‘побажання удачі та благополуччя’.

2.1.2.5.3 ВФО, першим структурним елементом яких є прислівник

Вказані фразеологізми представлені лише одним виразом англійської мови, що становить 5,88% від усіх англійських вигуківих фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи. Це вислів: англ. *easy (Adv.) over (Prep.) the stones (NP)*! ‘стерезись, обережно’. Можна припустити, що непродуктивність вказаної групи зумовлена тим, що переважна більшість висловів такої структури зберігають номінативну функцію та використовуються як адвербіальні фразеологізми чи вільні словосполучення, натомість аналізований вираз міг перетворитися у вигук через постійне вживання в якості побажання та застереження.

Кількісний розподіл вигуківих ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах проілюстрований у Таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Структурні моделі вигуківих ФО з компонентом на позначення
неживої природи в англійській та українській мовах**

Підгрупа	Структурна модель	Англ. мова	Укр. мова
2.1.2.5.1	ФО, першим структурним елементом яких є іменник чи іменникова фраза	12 (70,59 %)	4 (80 %)
2.1.2.5.1.1	NP	10 (58,82 %)	–
2.1.2.5.1.2	N + Adv.	2 (11,77 %)	–
2.1.2.5.1.3	N + Pron. + Prep. + N / NP	–	3 (60 %)
2.1.2.5.1.4	N + Conj. + N	–	1 (20 %)
2.1.2.5.2	ФО, першим структурним елементом яких є прийменник	4 (23,53 %)	1 (20 %)
2.1.2.5.2.1	Prep. + NP	4 (23,53 %)	–
2.1.2.5.2.2	Prep. + N + Conj. + Prep. + N	–	1 (20 %)
2.1.2.5.3	ФО, першим структурним елементом яких є прислівник	1 (5,88 %)	–
Разом		17 (100 %)	5 (100 %)

Отже, вигуківі фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах є найменш продуктивною групою серед ФО рівня словосполучення, що обумовлено відсутністю номінативної функції вигуків, через що їх вживання досить обмежене. Мовець може використовувати вигуки для вираження почуттів, але зазвичай далі ці почуття ‘розшифровуються’ за допомогою номінативних одиниць.

У результаті аналізу емпіричного матеріалу не виявлено жодної ізоморфної групи аналізованих мов, однак обмежений емпіричний матеріал не дає змоги зробити висновки щодо закономірності функціонування ВФО. Усі компоненти вигуківих фразеологізмів можуть вживатися як окремі слова, так і в складі вільних словосполучень, вони набувають інтер’єктивного значення за певних обставин, виражаючи стан мовця чи його емоції. Це дозволяє стверджувати, що вигуківі фразеологізми є вторинними вигуками, тобто походять від номінативних одиниць, які мають власне значення [231, с. 111].

Квантитативні особливості граматико-структурних розрядів ФО рівня словосполучення з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах проілюстровані в Таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Граматико-структурні розряди ФО рівня словосполучення з
компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській
мовах**

Підгрупа	Граматико-структурні розряди	Англ. мова	Укр. мова
1	Дієслівні	724 (50,1 %)	403 (60,87 %)
2	Субстантивні	296 (20,49 %)	73 (11,03 %)
3	Ад'єктивні	314 (21,73 %)	57 (8,61 %)
3.1	Ад'єктивні компаративні	215 (14,88 %)	25 (3,78 %)
3.2	Ад'єктивні некомпаративні	99 (6,85 %)	32 (4,83 %)
4	Адвербіальні	94 (6,51 %)	124 (18,73 %)
5	Вигуківі	17 (1,17 %)	5 (0,76 %)
Разом		1445 (100 %)	662 (100 %)

Як видно з таблиці, англійські фразеологізми більше ніж вдвічі переважають українські фразеологізми рівня словосполучення. Дієслівні фразеологізми є найпродуктивнішим граматико-структурним розрядом в обох аналізованих мовах, значно переважаючи інші розряди, що може свідчити про важливість дій та діяльності для представників цих лінгвоспільнот. Саме такий статистичний розподіл підтверджує тези науковців про те, що дієслово є семантичним ядром висловлювання, яке створює послідовно залежні між собою слова [19; 46], то ж актуалізація дії видається важливою, а, відтак, і частотною. Ад'єктивні фразеологізми англійської мови значно численніші порівняно з українськими, однак компаративні ад'єктивні ФО англійської мови переважають над некомпаративними, складаючи 68,47 % всіх ад'єктивних висловів. Натомість в українській мові численніші некомпаративні фразеологізми рівня словосполучення з компонентом на позначення неживої природи, складаючи 56,14 %.

Значна розбіжність спостерігається в абсолютній та відносній величині щодо СФО та Адв.ФО в аналізованих мовах. Виокремлено 296 англійських СФО (20,49 % всіх аналізованих ФО) та лише 73 українських фразеологізмів (11,11 %), що можна було б пояснити а) більшою схильністю представників англійської лінгвоспільноти залучати найменування об'єктів та явищ неживої природи, до творення засобів вторинної номінації; б) більшою кількістю лексем

на позначення неживої природи в англійській мові в порівнянні з українською. Натомість адвербіальні фразеологізми української мови значно переважають англійські ФО, що може пояснюватися різними принципами укладання фразеологічних словників.

Вигуківі фразеологізми, які не мають номінативної функції, а лише відображають певні емоції мовця, є найменш численною групою досліджуваних фразеологізмів, оскільки для комунікації мовці здебільшого послуговуються номінативними одиницям, які зрозумілі адресату, а не висловами, що виказують емоції, які інколи можна трактувати по-різному в залежності від ситуації, яка спровокувала певну емоцію.

2.2 Структура синтаксичних фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Поряд із лексичними фразеологізмами рівня словосполучення існують також синтаксичні фразеологізми, які мають структуру речення. Всіх за Л. Г. Скрипник відносимо до синтаксичних фразеологізмів (стійких фраз за термінологією дослідниці) комунікативні та номінативні одиниці, які, у свою чергу, можуть мати замкнену та незамкнену структуру [189, с. 80–81]. Прикладами таких одиниць можуть слугувати: англ. *the branch of the willow breaks not from the snow* ‘краще підкоритися сильному натиску, ніж постраждати від нього’, укр. *туман налягає на очі* ‘хтось втрачає здатність бачити (через втому, хвилювання)’. Проте вони не є найпродуктивнішою групою, оскільки для відтворення фразеологізму, що має розлогу структуру потрібно більше часу та зусиль, тому ФО рівня словосполучення видаються більш економними та легшими для запам’ятовування. Проте помітною є значна різниця у відсотковому співвідношенні даних фразеологізмів на матеріалі дослідження: в англійській мові це 504 (24,8 %), а в українській мові лише 130 (16,52 %). Насамперед це може бути зумовлено тим, що українські лексикографи включають у фразеологічні словники, на матеріалі яких здійснено вибірку, лише незмінні компоненти фразеологізованих речень, які в мовленні доповнюються змінними компонентами у вигляді слів та вільних

словосполучень [187, с. 103], залишаючи прислів'я поза доменом фразеології. Натомість англійська лексикографічна традиція допускає включення прислів'їв з певною позначкою у словниковій статті фразеологічних словників.

Відповідно до кількості граматичних основ у реченні емпіричний матеріал можна поділити на прості та складні речення. У результаті аналізу виявлено, що всі українські фразеологізми рівня речення з компонентом на позначення неживої природи є простими реченнями, натомість англійські фразеологізми можуть бути як простими, так і складними реченнями.

2.2.1 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, що мають структуру простого речення

Прості речення, які мають у складі одну граматичну основу, можуть бути односкладними (2.2.1.1) та двоскладними.

Найчисленніша група фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи рівня речення в обох аналізованих мовах – це прості двоскладні речення. Наприклад: англ. *blood is thicker than water* ‘родинні відносини важливіші за всі інші’, англ. *clean water often comes out of a mucky spout* ‘хороші діти можуть народитися у поганих батьків’, укр. *взяла вода* ‘хтось втопився’, *сльози градом ллють з очей* ‘хтось плаче’.

Незважаючи на те, що більшість англійських фразеологізмів рівня речення функціонують у незмінному вигляді, українські ФО, зафіксовані у словниках, у мовленні доповнюються варіативними компонентами на позначення особи, наприклад укр. *(у когось) ґрунт повзе під ногами* ‘чийсь становище стає непевне, загрозливе’, *як (хтось комусь) камінь на душу навернув* ‘комусь стало важко через чийсь дії’. Англійській мові також притаманні подібні речення, однак вони досить непродуктивні (виявлено три вирази, що складає 1 % від усіх простих двоскладних речень). Наприклад: англ. *someone's star is rising* ‘хтось стає успішним’. Це може свідчити про те, що представники англійської лінгвоспільноти менш схильні переходити на особистості порівняно з представниками української лінгвоспільноти.

У структурі окремих англійських ФО спостерігається інверсія, що є відхиленням від звичного порядку слів у реченні: англ. *from a pure spring, pure water flows* ‘хороші вчинки є результатом хорошого характеру’.

В обох аналізованих мовах було виявлено еліптичні речення, де опущений підмет чи присудок, або й обидва головні члени речення, але вони легко реконструюються зі структури речення: укр. *ціна – мідний гриш* ‘нічого не вартий’, *земля пухом* ‘усталена форма прощання з небіжчиком’, англ. *nothing new under the sun* ‘те, що трапляється, вже траплялося раніше’, *after black clouds, clear weather* ‘після сварки приходить примирення’. Вказані речення є досить непродуктивними і становлять 2,68 % в англійській мові та 4,72 % в українській мові. Це може пояснюватися тим, що для успішної комунікації мовець подає інформацію максимально точно, виключаючи можливість неправильної інтерпретації, тому вживає всі необхідні структурні елементи речення.

Кількісне співвідношення двоскладних та односкладних речень представлено в Таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Види простих речення ФО з компонентом на позначення неживої
природи в англійській та українській мовах**

Підгрупа	Види речень	Англ. мова	Укр. мова
1	Двоскладні	299 (88, 2 %)	106 (81,54 %)
2	Односкладні	40 (11, 8 %)	24 (18,46 %)
Разом		339 (100 %)	130 (100 %)

Як показують дані таблиці у відносних величинах, продуктивність реченнєвих ФО в обох мовах приблизно однакова, з невеликою перевагою англійських двоскладних речень-ФО та українських односкладних. Порівнюючи види речень між собою в обидвох мовах, очевидним є те, що двоскладні реченнєві ФО майже в п'ять разів переважають аналогічні їм односкладні. Таку ситуацію можна пояснити зокрема тим, що в односкладних реченнях-ФО опускається підмет, який здебільшого вказує на виконавця дії. З метою успішної комунікації, ця синтаксична позиція мала б бути заповненою, що й підтверджується матеріалом дослідження. Отже, оскільки найповніше

інформація передається у реченнях, які мають експліковану групу підмета та присудка, що вказують на дію та її виконавця, видається закономірним, що більшість аналізованих фразеологізмів представлена двоскладними реченнями.

2.2.1.1 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, які мають структуру односкладного речення

Односкладні речення характерні для обох аналізованих мов, однак кількісно вони значно поступаються двоскладовим реченням. Як вказує О. Є. Бондаренко, особливістю односкладних речень є те, що їхньою «семантико-значиннєвою домінантою є дія, але не особа, як у двоскладних конструкціях» [40, с. 64]. Проведений аналіз підтверджує це твердження, оскільки всі виявлені односкладні речення-ФО з компонентом на позначення неживої природи є дієслівними реченнями, однак їхні типи в досліджуваних мовах відрізняються. Проаналізований емпіричний матеріал дає змогу виокремити такі види односкладних речень: означено-особові (2.2.1.1.1), узагальнено-особові (2.2.1.1.2), безособові (2.2.1.1.3), інфінітивні (2.2.1.1.4) та неозначено-особові (2.2.1.1.5).

2.2.1.1.1. Найпродуктивнішою ізоморфною групою фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи аналізованих мов, що мають структуру односкладного речення є **означено-особові** речення. Такі речення представляють дію, яка має виконуватися відомою особою, а саме адресатом. Ця група є найбільш продуктивною в англійській мові, налічуючи 20 ФО англійської мови (50 % односкладних англійських речень) та другою за продуктивністю в українській мові (5 виразів, що складає 20,83 % односкладних речень української мови). Наприклад: англ. *Don't take any wooden nickels!* 'обережно, не дай себе обдурити', *Go and jump in the lake!* 'йди геть', *Watch my dust* 'дивись, який я швидкий', укр. *хай каменем ляже* 'побажання лиха'.

2.2.1.1.2. Найпродуктивнішим аломорфним типом аналізованих односкладних речень в англійській мові є **узагальнено-особові** речення, що могло б бути пояснено тим, що такий тип речень є характерним для прислів'їв,

які стосуються будь-кого, усіх. Усі речення вказаної групи представлені реченнями у наказовому способі, наприклад: англ. *wade the water at shallowest* ‘справляйся з труднощами найлегшим способом’, *let another's shipwreck be your sea-mark* ‘вчись на помилках інших’.

Виявлено, що 9 з 20 речень (45 % узагальнено-особових речень) вживаються в заперечній формі, наприклад: англ. *Don't throw the baby out with the bathwater* ‘не позбувайся корисного з непотрібним’, *Don't pour water on a drowned mouse* ‘не виконуй непотрібну роботу’. Це може бути свідченням того, що англійське суспільство закріплює бажані моделі поведінки у фразеологічних одиницях, вказуючи на бажану лінію поведінки шляхом експлікації заборон та застережень. Такі ФО слугують своєрідним дидактичним прийомом, спрямованим на формування особистості, яку схвалює суспільство.

2.2.1.1.3. В українській мові найпродуктивнішим типом односкладних речень є безособові, які позначають певну дію чи стан. Наприклад: укр. *в голові туманиться* ‘хтось втрачає ясність думки’, *як води в рот наливо* ‘нічого сказати’, *не залишилося каменя на камені* ‘щось зникло повністю та назавжди’.

Аломорфність цієї моделі можна було б пояснити тим, що граматичні правила англійської мови передбачають обов'язкову наявність підмета в реченні, окрім наказового способу. Відповідником українських безособових речень в англійській мові завжди буде двоскладне речення в активному чи пасивному стані, що й зумовлює відсутність цієї моделі на матеріалі англійської мови

2.2.1.1.4. **Інфінітивні** речення є малопродуктивними серед фразеологічних одиниць з компонентом на позначення неживої природи. Виявлено лише два українські фразеологізми (8,33 % односкладних речень української мови). Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати: укр. *щоб мені крізь землю провалитися* ‘запевнення в правдивості сказаного’, *щоб тобі провалитися* ‘висловлення бажання, щоб хтось зникнув’.

2.2.1.1.5. Найменш продуктивні серед аналізованих односкладних речень – це **неозначено-особові** речення, представлені єдиним фразеологізмом: укр. *як*

линули холодною водою (з льодом) ‘хтось дуже вражений’. Зазначена група є аломорфною, оскільки, відповідно до граматичних правил англійської мови, дія, виконавець якої невідомий, передається за допомогою пасивного стану, де наявні підмет і присудок, тому еквіваленти таких речень належать до двоскладних.

Кількісний розподіл типів односкладних речень продемонстрований у Таблиці 2.10

Таблиця 2.10

**Типи односкладних речень серед ФО з компонентом на позначення
неживої природи в англійській та українській мовах**

Підгрупа	Типи речень	Англ. мова	Укр. мова
2. 2.1.1.1	Означено-особові	20 (50 %)	5 (20,83 %)
2.2.1.1.2	Узагальнено-особові	20 (50 %)	—
2.2.1.1.3	Безособові	—	16 (66,67 %)
2.2.1.1.4	Інфінітивні	—	2 (8,33 %)
2.2.1.1.5	Неозначено-особові	—	1 (4,17 %)
Разом		40 (100 %)	24 (100 %)

Як видно з таблиці, у результаті аналізу виявлено два типи односкладних речень англійської мови та чотири типи української мови, один з яких є ізоморфними. Існування аломорфних типів української мови можна було б пояснити відмінністю граматичних правил будови речень в англійській мові, у якій більш вживані двоскладні речення, адже стандартне англійське речення має мати підмет та присудок, окрім наказових, які мають у складі лише присудок. Оскільки наказове речення адресується або конкретній особі (означено-особове речення), або суспільству загалом (узагальнено-особове речення), видається закономірним, що саме такими типами односкладових речень представлені англійські односкладні речення-ФО з компонентом на позначення неживої природи. Крім того, для англійської мови звичним є вживання пасивного стану у випадку, коли виконавець дії не відомий або не важливий. Відсутність узагальнено-особових речень з компонентом на позначення неживої природи в українській мові може пояснюватися традицією укладання фразеологічних словників, які не включають прислів'я в домен фразеології.

2.2.2 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, які мають структуру складного речення

Складні речення мають принаймні дві граматичні основи, що можуть поєднуватися за допомогою сполучників, сполучних слів та безсполучниково.

На матеріалі дослідження виокремлено складносурядні (2.2.2.1), складнопідрядні (2.2.2.2), безсполучникові речення (2.2.2.3), а також багатокomпонентні складні речення, що мають у складі підрядні речення, поєнані сурядним та підрядним зв'язком (2.2.2.4).

2.2.2.1 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, що мають структуру складнопідрядного речення

Підрядні речення вирізняються тим, що, будучи залежними від головного речення, виконують граматичну функцію певного його члена. Залежно від цієї функції з-поміж них виділяють підметові, присудкові, додаткові, означальні і обставинні. Останні три актуалізуються в матеріалі дослідження. Останні три актуалізуються в матеріалі дослідження: обставинні (2.2.2.1.1), означальні (2.2.2.1.2) та додаткові (2.2.2.1.3).

2.2.2.1.1 Обставинні підрядні речення-ФО з компонентом на позначення неживої природи

Обставинні складнопідрядні речення охоплюють залежні підрядні речення, які мають адвербіальне значення. У результаті аналізу емпіричного матеріалу було виокремлено сім видів обставинних складнопідрядних речень.

2.2.2.1.1.1. Обставинні складнопідрядні речення **часу**, що є найпродуктивнішими у вказаній групі підрядних речень, позначають момент чи період, у який виконується певна дія. На матеріалі англійської мови виокремлено 28 таких речень, що становить 35,44 % обставинних складнопідрядних речень. Наприклад: англ. *A man never appreciates ashes till he slips on the ice* 'найнеобхідніші речі часто не цінують', *When the sun is highest he casts the least shadow* 'людина, що займає високе становище не повинна принижувати підлеглих', *Make hay while the sun shines* 'якщо є можливість, потрібно її використовувати'.

2.2.2.1.1.2. Другим за продуктивністю типом обставинних речень є обставинні складнопідрядні речення **умови**, наприклад: англ. *Unless the clay is well pounded, no pitcher can be made* ‘без дисципліни навчання неможливе’, *If the sky falls we shall catch larks* ‘вживається як відповідь людині, яка висловлює необґрунтовані припущення’, *The moon is a moon whether it shines or not* ‘вживається як коментар щодо тимчасових змін у поведінці людини’.

2.2.2.1.1.3. Обставинні складнопідрядні речення **порівняння** представлені такими фразеологізмами як: англ. *Catch no more fish than you can salt* ‘не набирай більше обов’язків, ніж ти знатний виконати’, *As the touchstone tries gold, so gold tries the hearts of men* ‘гроші проявляють найгірші якості людини’. У результаті аналізу виявлено, що 4 з 12 фразеологізмів вказаної групи є еліптичними реченнями, наприклад: англ. *Nearest the well, furthest from water* ‘іноді ті, хто може легко щось зробити, нічого не робить’.

2.2.2.1.1.4. Дещо менш продуктивними є обставинні складнопідрядні речення **місця**, що приєднуються до головного речення за допомогою сполучника ‘where’. Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати: англ. *where the water is shallow no vessel will ride* ‘спочатку має випасти нагода, а тоді потрібно докладати зусилля для досягнення результату’, *Cross the stream where it is shallowest* ‘вирішуй проблеми найпростішим способом’.

2.2.2.1.1.5. До найменш продуктивних груп належать, зокрема, обставинні складнопідрядні речення **поступки**. Виявлено два ФО, що складає 2,94 % обставинних підрядних речень. Наприклад: англ.: *A diamond is valuable, though it lies on a midden* ‘погані умови життя не знецінюють чесноти людини’, *Although it rains, throw not away thy watering pot* ‘не варто нехтувати тим, що зараз не є необхідним, але може знадобитися потім’.

2.2.2.1.1.6. Нечисленними серед фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи є обставинні речення **способу дії**. Наприклад: англ. *So act in the valley that you need not fear those on the hill* ‘впливова людина не має влади над тим, хто правий’.

2.2.2.1.1.7. Обставинні складнопідрядні речення **причини** можуть бути проілюстровані таким ФО, як: англ. *Over many irons in the fire, some may cool!* ‘через те, що людина займається багатьма справами одночасно, деякі не отримують достатньої уваги’.

Кількісний розподіл ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові, що мають структуру обставинного речення представлений у Таблиці 2.11:

Таблиця 2.11

Види обставинних речень з компонентом на позначення неживої природи

Підгрупа	Види обставинних речень	Англ. мова	Укр. мова
2.2.2.1.1.1	Обставинні речення часу	28 (35,44 %)	—
2.2.2.1.1.2	Обставинні речення умови	25 (31,65 %)	—
2.2.2.1.1.3	Обставинні речення порівняння	12 (15,19 %)	—
2.2.2.1.1.4	Обставинні речення місця	8 (10,13 %)	—
2.2.2.1.1.5	Обставинні речення поступки	2 (2,53 %)	—
2.2.2.1.1.6	Обставинні речення способу дії	2 (2,53 %)	—
2.2.2.1.1.7	Обставинні речення причини	2 (2,53 %)	—
Разом		79 (100 %)	—

У результаті аналізу виявлено, що найпродуктивніші види обставинних речень з компонентом на позначення неживої природи є обставинні речення часу. Це можна було б пояснити тим, що сонце, місяць зірки та вода часто використовувалися для визначення часу, тому вказані лексичні одиниці досить часто вживані у аналізованих реченнях у прямому значенні чи переосмислено для створення певного образу, який вказує на час виконання дії. Досить продуктивними є також обставинні речення умови, які здебільшого актуалізують правила поведінки, як дидактичний матеріал, що вказує на бажані моделі виховання, використовуючи ситуації чи предмети, добре відомі пересічним людям. Оскільки об’єкти неживої природи оточують людей постійно, вони закономірно присутні у повчальних висловах, адже їхні функції та властивості добре відомі та зрозумілі адресатам.

Малопродуктивними є обставинні речення поступки, способу дії та причини, що, можливо, пояснюється відсутністю у представників англійської

лінгвостільності асоціацій найменувань неживої природи з певними поступками чи способом дії.

2.2.2.1.2 Означальні підрядні речення з компонентом на позначення неживої природи

Означальні речення виконують атрибутивну функцію щодо певного слова у головному реченні, що може виражатися іменником чи займенником. Наприклад: англ. *Crosses are ladders that lead to heaven* ‘проблеми можуть зробити людину кращою’, *It’s the pebble in the hoof that hurts* ‘нагальні проблеми вимагають більше уваги, ніж гіпотетичні’. Означальні підрядні речення можуть переривати головне речення, наприклад: англ. *Let him that is cold blow the coal* ‘дай виконувати роботу тому, хто отримує найбільше вигоди’, *They who put plow into new land must look to have it hawk on a stone now and then* ‘нові партнери чи діяльність можуть спричинити нові проблеми’. Аналізований вид складнопідрядних речень є другим за продуктивністю, налічуючи 52 фразеологізми, що складає 39,7 % усіх складнопідрядних речень.

2.2.2.1.3 Додаткові підрядні речення з компонентом на позначення неживої природи

Найменш продуктивними серед ФО з компонентом на позначення неживої природи є додаткові складнопідрядні речення, що виконують функцію додатка стосовно дієслова, ужитого в головному реченні. У результаті аналізу виявлено 10 вказаних речень, що становить 7,63 % складнопідрядних речень, які можуть приєднуватися до головного речення за допомогою а) сполучників, наприклад: англ. *Don’t stick your hand in boiling water to see if it’s hot* ‘не обов’язково перевіряти все власноруч’, б) сполучних займенників, наприклад: англ. *All rivers do what they can for the sea* ‘для досягнення результату важливі всі зусилля’, та в) безсполучниковим способом: англ. *Every mother thinks it is on her own child the sun rises* ‘батьки упереджено оцінюють своїх дітей’.

Квантитативні особливості ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові, що мають структуру складнопідрядного речення представлені у Таблиці 2.12:

Таблиця 2.12

Види складнопідрядних речень з компонентом на позначення неживої природи

Підгрупа	Види складнопідрядних речень	Англ. мова	Укр. мова
2.2.2.1.1	Обставинні складнопідрядні речення	79 (56,03 %)	—
2.2.2.1.2	Означальні складнопідрядні речення	52 (36,88 %)	—
2.2.2.1.3	Додаткові складнопідрядні речення	10 (7,09 %)	—
Разом		141 (100 %)	—

Горизонтальне прочитання таблиці демонструє види складнопідрядних речень, а вертикальне показує розподіл досліджуваних одиниць у кожній з мов, а також їх загальну кількість. Найпродуктивнішим видом аналізованих речень є обставинні складнопідрядні речення, що можна було б пояснити їхньою різноманітністю, оскільки обставинні речення можуть виражати різні категорійні значення, залежно від відношення між головним та підрядним реченнями: умови, місця, часу, причини, поступки, способу дії та ін. Означальні підрядні речення, які характеризують певний об'єкт, метафорично переосмислюючи ситуацію, містять назви об'єктів неживої природи, добре відомі та зрозумілі адресату, тому описана ситуація чи надана характеристика об'єкта зрозуміла та доступна для сприймання.

2.2.2.2 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої природи, що мають структуру складносурядного речення

Складносурядні речення-ФО поєднують незалежні частини, які могли б вживатися як прості двоскладові речення. Це може пояснювати непродуктивність вказаних ФО, адже в результаті аналізу було виявлено лише 19 аналізованих виразів, що становить 11,52 % складних речень та 3,77 % ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові рівня речення. Виокремлені складносурядні речення-ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах поділяються на складносурядні речення з протиставним сполучником (2.2.2.1), складносурядні речення з єднальним сполучником (2.2.2.2) та складносурядні речення з розділовими сполучником (2.2.2.3).

2.2.2.2.1. Найпродуктивнішою групою є складносурядні речення з **протиставними сполучниками** з компонентом на позначення неживої природи. В англійській мові їхні частини протиставляються за допомогою сполучників ‘*or*’ та ‘*but*’, наприклад: англ. *The tide never goes out so far but it always comes in again* ‘фортуна мінлива’, *You can lead a horse to water but you can’t make him drink* ‘навіть сприятливі обставини не змусять деяких людей діяти так, як вони не хочуть’. У межах аналізованої групи також було виокремлено один еліптичний вираз: англ.: *No land without stones, or meat without bones* ‘все має свої недоліки’.

2.2.2.2.2. Значно менш продуктивними є **складносурядні речення з єднальним сполучником**, частини яких поєднані сполучником ‘*and*’, наприклад: англ. *Fools lose the water and wise men catch the fish* ‘розумні користуються доботою дурнів’. Виокремлено один фразеологізм вказаної групи, що має еліптичну структуру: англ. *The river passed and God forgotten!* ‘коли неприємності чи небезпека минає, люди перестають молитися’.

2.2.2.2.3. Єдиним складносурядним ФО з компонентом на позначення неживої природи, який має у складі **розділовий сполучник**, є вираз, що складається з трьох частин, дві з яких поєднані розділовими сполучниками, а третя поєднується з іншими безсполучниково: англ. *Whether the pitcher strikes the stone or the stone the pitcher, it is bad for the pitcher* ‘не важливо, хто правий у сварці, страждає найслабший’.

Кількісне співвідношення різних типів складносурядних речень продемонстровано в Таблиці 2.13:

Таблиця 2.13

**Види складносурядних речень з компонентом на позначення неживої
природи в англійській та українській мовах**

Підгрупа	Види складносурядних речень	Англ. мова	Укр. мова
2.2.2.2.1	Складносурядні речення з єднальним сполучником	8 (66,67 %)	—
2.2.2.2.2	Складносурядні речення з протиставним сполучником	3 (25 %)	—
2.2.2.2.3	Складносурядні речення з розділовими сполучниками	1 (8,33 %)	—
Разом		12 (100 %)	—

Як видно з таблиці, серед складносурядних речень найпродуктивнішими є складносурядні речення з протиставним сполучником, які побудовані з використанням антитези для актуалізації певного досвіду людства, норм поведінки чи моралі, та виступають як певний дидактичний засіб, що вказує на прийнятні моделі поведінки. Проаналізований емпіричний матеріал підтверджує думку науковців, що композиційною особливістю структури прислів'їв є певне протиставлення, використання антонімічних пар [111;167].

Дещо менш продуктивними є складносурядні речення з єднальним сполучником, які поєднують незалежні двоскладні речення в одне, що можна було б пояснити альтернативною можливістю вживання компонентів складносурядних речень окремо як два простих речення.

**2.2.2.3 Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення неживої
природи, що мають структуру безсполучникового речення**

Безсполучникові речення не мають у структурі сполучників, а їхні частини поєднані розділовими знаками та інтонацією в мовленні. Ілюстрацією таких ФО можуть слугувати наступні речення: англ.: *Come on in, the water's fine!* 'вперед, роби щось'. Прикладом еліптичного речення аналізованої групи є: англ. *Today gold, tomorrow dust* 'життя швидкоплинне', у якому відсутність сполучника забезпечує однакову кількість складів в обох частинах речення, надаючи їм певну ритмічність та сприяє запам'ятовуванню.

2.2.2.4 Багатокомпонентні сурядно-підрядні речення з компонентом на позначення неживої природи

Найменш продуктивним видом складних речень з компонентом на позначення неживої природи в англійській мові є багатокомпонентні сурядно-підрядні речення. Проаналізувавши емпіричний матеріал з п'яти речень вказаної групи було виявлено, що три з них (60 %) складаються з двох сурядних компонентів, кожен з яких має підрядне означальне речення, наприклад: англ.: *The water that a cow drinks turns to milk; the water that a viper drinks turns to poison* 'різні люди реагують по-різному на однаковий вплив'. Два інших речення складаються з трьох предикативних частин, дві з яких поєднані сурядним зв'язком, а третя є підрядною до однієї з них. Ілюстрацією таких ФО може слугувати англ.: *Throw a stone in a pack of dogs, and the one that's hit will holler* 'спровокуй ситуацію і тоді виявиш, кого шукав'. Аналізовані ФО є значними за обсягом, що ускладнює їх відтворення в мовленні, це може бути поясненням непродуктивності вказаної групи речень.

Квантитативні особливості складних речень за видом зв'язку між їхніми предикативними частинами продемонстровано в Таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Види складних речень за видом зв'язку між предикативними частинами

Підгрупа	Види речень	Англ. мова	Укр. мова
1	Складнопідрядні	141 (85,46 %)	—
2	Складносурядні	12 (7,27 %)	—
3	Безсполучникові	7 (4,24 %)	
4	Багатокомпонентні речення з сурядністю та підрядністю	5 (3,03 %)	—
Разом		165 (100 %)	—

Найчисленнішим видом складних речень із компонентом на позначення неживої природи є складнопідрядні речення, залежні частини яких уточнюють інформацію, подану в головному, демонструють причинно-наслідкові зв'язки, вказують на закономірності. Переважно такі речення – прислів'я, які відображають важливі для суспільства звичаї, норми поведінки не прямо, а на основі метафоричного переносу. Об'єкти неживої природи з покон віків

оточували людей, значно впливаючи на їхнє життя, тому відображення землі, води, неба, сонця, моря та інших об'єктів у прислів'ях видається закономірним.

Кількісне співвідношення ФО рівня речення в українській та в англійській мовах представлено в Таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Види ФО рівня речення за кількістю граматичних основ в українській та в англійській мовах

Підгрупа	Види речень	Англ. мова	Укр. мова
1	Прості	339 (67,26 %)	130 (100 %)
2	Складні	165 (32,74 %)	—
Разом		504 (100 %)	130 (100 %)

Оскільки складні речення мають розгалужену та досить об'ємну структуру, це може утруднювати їх вживання в мовленні, тому кількісна перевага простих речень видається логічною. Вони мають у складі граматичну основу, крім того, можуть містити другорядні члени речення, що уможливорює передачу значної та релевантної інформації без необхідності створення надто складних структур: як формально, так і когнітивно.

Узагальнюючи проведений аналіз фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, можна стверджувати, що вказані ідіоми є одиницями різних рівнів: лексичного та синтаксичного, чиє кількісне співвідношення представлено в Таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

Мовні рівні актуалізації фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

Підгрупа	Мовні рівні	Англ. мова	Укр. мова
1	Лексичні фразеологізми	1526 (77,17 %)	662 (83,58 %)
1.1	Фразеологізми-композиції	81 (3,99 %)	—
1.2	Фразеологізми рівня словосполучення	1445 (71,18 %)	662 (83,58 %)
2	Синтаксичні фразеологізми	504 (24,83 %)	130 (16,42 %)
Разом		2030 (100 %)	792 (100 %)

Вертикальне прочитання таблиці показує розподіл досліджуваних одиниць в кожній із мов, а також їх абсолютну та відносну кількість; горизонтально —

типологію аналізованих ФО за рівнем їх вираження в мовах зі статистичними показниками.

Найпродуктивнішим рівнем ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах є рівень словосполучення, що видається логічним, оскільки такі фразеологізми є досить компактними та легко відтворюваними в мовленні, що сприяє їх частотному вживанню. Досить невисока продуктивність фразеологізмів рівня речення може пояснюватися тим, що більшість з них мають синоніми, виражені словосполученням або навіть одним словом, (наприклад синонімом фразеологізму укр. *нехай пливе за водою* є слово 'забудь'), вживання яких економить час та зусилля. Аломорфність лексичних ФО-комполітів, представлених лише на матеріалі англійської мови, може пояснюватися лексикографічною традицією, за якої лексеми не включено до домену української фразеології.

Висновки до розділу 2

Фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах відповідно до їхньої структури можуть бути одиницями різного рівня. Ізоморфні рівні для обох аналізованих мов – це лексичні ФО, а саме фразеологізми-комполіти і ФО рівня словосполучення та синтаксичні ФО рівня речення, аломорфним рівнем англійської мови є лексичний рівень, представлений складними словами. В обох аналізованих мовах найпродуктивнішими є фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи рівня словосполучення. Їх кількість складає 1445 одиниць в англійській мові (71,11 % аналізованих англійських фразеологізмів) та 657 одиниць в українській мові (83,48 % відповідно).

1. Закономірною є досить низька продуктивність лексем в межах ФО (3,99 %), адже сам статус фразеологізму передбачає обов'язкове поєднання слів, що суттєво зменшує кількість саме лексичних одиниць, здатних фразеологізуватися. Відповідно, лише комполіти – лексеми за статусом – у випадку метафоризації чи метонімізації та за умови закріплення в мовленнєвій практиці в переосмисленому значенні можуть претендувати на статус ФО.

Найпродуктивнішою в межах субстантивних композитів є сполучуваність двох іменників, за якої іменник у препозиції виконує атрибутивну функцію щодо другого іменника. Здебільшого компонент на позначення неживої природи у складі субстантивних фразеологізмів позначає місце виконання дії чи розташування об'єкта. У складі ад'єктивних ФО-лексем компоненти на позначення неживої природи можуть позначати матеріал, у який нібито перетворилися частини тіла чи органи позначуваної особи, а також актуалізувати предмет чи речовину, яка містить певний «об'єм» ознаки, позначеної прикметником у постпозиції.

2. Найпродуктивнішим граматико-структурним розрядом фразеологізмів рівня словосполучення в англійській та українській мовах є дієслівні фразеологізми. Існування аломорфних структурних моделей зумовлені власне лінгвістичними причинами, що допускають певні граматичні явища в одній мові, блокуючи їх в іншій. Так, модель 2.2.1.1.1.10 зумовлена існуванням фразових дієслів в англійській мові; модель 2.2.1.1.1.14 представляє аналітичний спосіб творення зворотних дієслів в англійській мові; аломорфність моделі 2.2.1.1.1.12 пояснюємо факультативністю вживання сполучника у структурних моделях ДФО, що мають у складі підрядне речення; неможливість постпозиції дієслова щодо залежного від нього додатка в англійській мові зумовлює аломорфність структурної моделі 2.2.1.1.2.1. Відсутність системи відмінків в англійській мові компенсується вживанням прийменників, а відтак, є причиною залучення більшої кількості структурних елементів у межах структурних моделей ДФО та формування розлогих виразів в англійській мові.

3. Субстантивні фразеологізми є третім за продуктивністю граматико-структурним розрядом в обох аналізованих мовах. Проте в англійській мові СФО значно переважають українські вирази за кількісним складом їхніх елементів та розмаїттям структурних моделей. Переважна більшість субстантивних фразеологізмів представлена іменниковими групами, до складу яких входять здебільшого іменники та прикметники. Як і в дієслівних ФО,

аломорфність виокремлених структурних моделей у межах СФО зумовлена лінгвістичними чинниками. Виконання інфінітивом атрибутивної функції щодо іменника зумовлює існування аломорфної англійської структурної моделі 2.2.1.2.6, у той час як українським СФО не притаманно залучати дієслова до субстантивних виразів.

4. Ад'єктивні ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах поділяються на компаративні (2.2.1.3.1) та некомпаративні (2.2.1.3.2) залежно від структури та семантики. Цей граматико-структурний розряд має найменшу кількість ізоморфних структурних моделей, що частково зумовлено відмінностями у визначенні частиномовної приналежності службових слів, які формально вказують на компаративність виразів.

4.1. В англійській мові кількісно переважають компаративні вирази, натомість в українській мові превалюють некомпаративні, які лише вказують на певну ознаку об'єкта, не порівнюючи його з еталонним носієм цієї ознаки. Аналогічно до ДФО та СФО аломорфність виокремлених структурних моделей цієї групи фразеологізмів зумовлена різноструктурністю мов. Синтетичність української мови уможливорює існування висловів, у яких компаративність відображається лише ступенем порівняння прикметників (структурна модель 2.2.1.3.1.1.3); модель 2.2.1.3.2.6 демонструє вживання дієслова у постпозиції до залежних елементів, що неможливо в англійській мові.

4.2. Некомпаративні АФО демонструють лінгвокультурологічні відмінності носіїв аналізованих мов: українцям більш притаманно характеризувати людей відповідно до їхньої поведінки та вчинків, а предметів – відповідно до їхнього функціонування (моделі 2.2.1.3.2.2.1 та 2.2.1.3.2.4.1), натомість англійці схильні характеризувати об'єкти відповідно до їх місця перебування (модель 2.2.1.3.2.1).

4.3. Семантика виразу також може впливати на його структуру: зокрема модель 2.2.1.3.1.2.4, яка поєднує однорідні структурні елементи, що актуалізують протилежні за властивостями об'єкти, зумовлюється необхідністю

наявності щонайменше двох складників, передбачених значенням компонента *different* ‘різні’.

5. Найпродуктивніші структурні моделі адвербіальних фразеологізмів обох аналізованих мов є ізоморфними, що може свідчити про спільні підходи їхніх носіїв до висловлення адвербіального значення. Оскільки ФО формуються внаслідок переосмислення вільних словосполучень, компоненти яких здебільшого втрачають своє пряме значення, можна припустити, що адвербіальне значення прислівників також досить рідко зберігається у межах фразеологізмів, сприяючи досить низькій частотності використання прислівників в адвербіальних виразах обох аналізованих мов.

Як і некомпаративним атрибутивним ФО англійської мови, англійським адвербіальним фразеологізмам властиво актуалізувати певну ознаку через комбінацію прийменника та іменника, який позначає неживу природу, вказуючи на місце, що є визначальним для розуміння значення всього виразу.

Значні відмінності структурних моделей можна частково пояснити різноструктурністю аналізованих мов, наприклад модель розглядуваних ФО англійської мови 2.2.1.4.1.5 зумовлена наявністю в ній герундія, якого немає в українській мові. Крім того, аналітичність англійської мови значно регламентує порядок слів у реченнях та словосполученнях, не допускаючи препозицію сполучників та часток щодо дієслів, можливу в українській мові, що проілюстровано структурними моделями 2.2.1.4.4.3 і 2.2.1.4.5.3. Аноморфність компаративних структурних моделей Адв.ФО, як і в інших граматико-структурних розрядах, зумовлена відмінністю частиномовної приналежності службових слів, які формально вказують на компаративність.

6. Найменш продуктивними в обох аналізованих мовах є ВФО, що не виконують жодних номінативних функцій, а лише експресивну, висловлюючи ставлення до певної події чи об'єкта. Найчастотнішим елементом структури вигуківих фразеологізмів є іменник, що додатково засвідчує варіативність його функціонування.

7. Речення займають проміжну позицію за кількістю між словосполученнями та лексемами (504 фразеологізми англійської мови, що складає 24,8 % аналізованих ФО та 130 фразеологізмів української мови, що складає 16,52 % аналізованих ФО), тому що з одного боку – це завжди поєднання слів, що збільшує шанси на фразеологізацію у порівнянні з лексемою, але з іншого боку – це досить ємні утворення і структурно, і семантично, які вимагають більш складних когнітивних процесів, що знижує їх шанси на стабілізацію в мові та відтворюваність. Структурно англійські речення різноманітніші, що могло б пояснюватися ширшим розумінням домену фразеології англійськими лексикографами. Українські речення-ФО представлені тільки простими реченнями; в англійській мові прості речення значно переважають складні речення, що може пояснюватися великим обсягом останніх, не дуже сприятливим для відтворення в мовленні. Аломорфність найчисленнішої групи українських односкладних речень, представленої безособовими реченнями, можна пояснити обов'язковою наявністю в англійській мові (формального) підмета.

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях автора [85; 86; 87; 88; 89; 92–97; 324].

РОЗДІЛ 3

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Фразеологізми існують у кожній мові. Носії мов використовують їх у готовому вигляді, спонтанно, не задумуючись над характеристиками їхнього фігуративного значення, образами, які в них фігурують, чи особливостями їхнього походження. Проте зв'язок між фразеологізмом і його значенням може вказувати певний колективний життєвий досвід, який у випадку фразеологізмів з образами – елементами неживої природи – є багато в чому універсальним, втім з культурно зумовленими особливостями. Фразеологізми порушують принцип композиційності, відповідно до якого значення цілого дорівнює сумі значень його складових елементів. Це переосмислені вирази, що несуть в собі історію, спадщину, культуру та звичаї своїх носіїв. Особливістю і значущістю контрастивного дослідження фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи є те, що джерело запозичення образів (нежива природа) первісно було універсально й ціннісно рівнозначним, а не культурно зумовленим, як, скажімо, могло б бути у випадку аналізу аналогічних виразів з компонентом на позначення кінних перегонів чи гри в гольф / крікет / сквош, чи монархії і т.д. Саме універсальність, рівнозначна цінність і первісна культурна «необумовленість» джерела запозичення образів є промовистим доказом своєрідності світосприйняття двома лінгвоспільнотами у випадку виокремлених аломорфних рис.

У пропонованому розділі ФО класифікуються відповідно до віднесення компонента на позначення неживої природи до певної тематичної рубрики в залежності від приналежності референта до певної оболонки землі, твердої (літосфера) / водної (гідросфера) / та газоподібної (атмосфера). До останньої оболонки додано також поняття «Космос», до якого включені компоненти *сонце, місяць і зірка*, оскільки наївний світогляд зараховує вказані об'єкти до

концепту НЕБО, який в уявленні пересічних людей може співвідноситися з поняттям «Атмосфера». До того ж, верхні межі атмосфери землі точно не визначені, тобто чіткого кордону між атмосферою і космосом провести неможливо [21].

Загальна кількість фразеологізмів, зафіксованих у результаті квантитативного аналізу в цьому розділі, не збігається з кількістю, вказаній у Розділі 2, оскільки деякі ФО містять два компоненти на позначення неживої природи, наприклад: англ. *the pot of gold at the end of the rainbow* ‘щось цінне, але недосяжне’ (компоненти *gold* ‘золото’ і *rainbow* ‘райдуга’), укр. *діставати з дна морського* ‘робити що-небудь неймовірне; досягати чогось, ніби неможливого’ (компоненти *дно* та *море*). Таким чином, через те, що сума експлікованих у фразеологізмах компонентів на позначення неживої природи перевищує кількість дібраних фразеологізмів, один фразеологізм може фігурувати в декількох тематичних групах.

Питанню угруповання лексем у певні тематичні групи присвячені роботи таких науковців як М. Ф. Алефіренко [7–9], Н. Ф. Грозан [61], М. Е. Дубова [72], О. О. Картамишев [110], Ж. В. Краснобаєва-Чорна [120, 123], П. В. Мацьків [144; 145], Ю. Ф. Прадід [177, 178], Т. В. Тоненчук [206; 313; 314], В. В. Хмара [216], О. В. Шкуран [225] та інші. Проте, як зазначають В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко, «термінологія, як і форми (ідеографічні угруповання) систематизації фразеологічних одиниць, ще неусталені» [210, с. 39]. У сучасному мовознавстві використовують терміни *значеннєве поле*, *лексико-фразеологічне тематичне поле*, *понятійне поле*, *семантичне поле*, *семантична група*, *семантико-тематична група*, *фразеосемантична група*, *фразеотематична група* та інші. Взявши за основу структуру ідеографічного групування, запропоновану Ю. Ф. Прадідом: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле → архіполе [178, с. 40], компоненти на позначення неживої природи були згруповані у тематичні групи (далі ТГ), що входять до ідеографічної групи «Нежива природа». Під ТГ розуміємо «ряд слів,

що об'єднуються спільністю родових значень, тобто слова, які називають різновиди одного і того ж ряду предметів» [55, с. 55]. У межах ідеографічної групи «Нежива природа» виокремлено три ТГ: «Літосфера» (3.1), «Гідросфера» (3.2) і «Атмосфера та космос» (3.3).

У межах ТГ фразеологізми згруповані відповідно до вербалізації певного концепту чи концептів, які були встановлені в результаті аналізу словникових дефініцій цих фразеологізмів, та які є свідченням лінгвокультурних тотожностей чи відмінностей носіїв двох аналізованих мов, особливостей однаковості чи своєрідності їхнього світосприйняття. У пропонованому дослідженні під концептом розуміємо «оперативну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [128, с. 90]. З Д. Попова та Й. А. Стернін вважають, що «концепт як ментальна одиниця може бути описаний через аналіз засобів його мовної об'єктивізації» [175, с. 46]. Також дослідники вказують, що «Сукупність мовних засобів, об'єктивуючих (вербалізуючих, репрезентуючих, озовнішнюючих) концепт в певний період розвитку суспільства визначається нами як номінативне поле концепта» [175, с. 47]. Дослідники вважають, що концепт складається з трьох базових структурних компонентів: образа, інформаційної складової та інтерпретаційного поля, яке, у свою чергу, має оцінну, енциклопедичну, утилітарну, регулятивну, соціально-культурну та пареміологічну зони [175, с. 75–79]. Фразеологізми здебільшого презентують образну та оцінну складові концепту.

3.1 Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Літосфера»

За визначенням Енциклопедії сучасної України, «літосфера – це верхня оболонка Землі... Верхня межа літосфери обмежується атмосферою та гідросферою, нижня є нечіткою і визначається різким зменшенням в'язкості порід і зміною швидкості поширення сейсмічних хвиль» [75]. Отже, до цієї ТГ увійшли фразеологізми, компонент на позначення неживої природи яких вказує

на референти, що перебувають у земній корі й частині верхньої мантиї Землі і є осадовими, виверженими й метаморфічними породами. ТГ «Літосфера» є кількісно найбільшою групою аналізованих ФО, включаючи 1152 ФО англійської мови (54 компоненти англійської мови) та 435 українських виразів (35 компонентів в українській мові). У межах цієї ТГ фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи вербалізують 39 концептів в англійській мові і 31 концепт в українській мові (29 з них є ізоморфними для двох досліджуваних мов), найбільш значущими серед яких є *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *ПРАГМАТИЗМ*, *ЗЛОВМИСНИЦТВО*, *СКРУТА*, *СМЕРТЬ*, *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*, *ЦІННІСТЬ* і *ВАЖКА ПРАЦЯ*.

3.1.1. У результаті аналізу емпіричного матеріалу було встановлено, що концепт *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* вербалізований найбільшою кількістю фразеологізмів англійської мови (276 ФО). В українській мові виявлено лише 46 ФО, що характеризують людину таким способом. Ці фразеологізми дають негативну оцінку діям / ставленню / вибору людини, експлікуючи її риси характеру та особливості поведінки. Наприклад, англ.: *flat-earther* 'людина, яка відмовляється визнавати докази', *earth-shaker* 'людина, чи подія, що спричинила руйнівні наслідки', *a slime ball* 'неприємний чоловік', *to soil one's hands* '«забруднити руки», роблячи щось сороміцьке чи незаконне' *to go over the hill* 'втікти з в'язниці', *to make a mountain out of a molehill* 'безглуздо перебільшувати дрібниці', *stick-in-the-mud* 'непрогресивна людина, яка відмовляється сприймати зміни у світі', *to talk gold but pay copper* 'не виконувати обіцянки', *to come after with salt and spoons* 'приходити запізно з допомогою' *to have feet of clay* 'мати недолік, який знецінює інші позитивні риси характеру' *wild as a mountain lion* 'дуже дикий', *volcanic personality* 'дуже запальний', *a clay pigeon* 'людина, яку легко обдурити', *clay-brained* 'дурний', укр. *пуститися берега* 'занедбуючи себе, порушувати загальноприйнятні норми суспільної поведінки; розбещуватися', *як та порошок в оці* 'дуже набридливий, надокучливий', *відриватися від землі* 'втрачати зв'язок з

реальністю', *пуп землі* 'людина, яка вважає себе центром усього, найважливішою серед усіх'.

Так, у межах вербалізації концепту *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* в англійській мові об'єктивуються такі риси, як впертість, непродуманість, нехтування закону, нерозсудливість, нецивілізованість, нестриманість та недалекість. В українській мові, натомість, актуалізується розпущеність, набридливість, відсутність прагматичності та зазнавання.

3.1.2. Оскільки суша – це безпосереднє місце життєдіяльності людини, де вона задовольняє переважну більшість своїх потреб, ФО з компонентом на позначення неживої природи-суходолу закономірно вербалізує концепт *ПРАГМАТИЗМ*. Наприклад, англ.: *down to earth* 'дуже реалістичний і практичний', *to have feet on the ground* 'бути практичним та розсудливим', *have sand in your craw* 'мати мужність, «стержень»', *to cut the first turf* 'починати справу', *to get the lead out of one's feet* 'взятися за якусь роботу', укр. *пристати на ґрунт* 'поселитися десь постійно, займатися землеробством', *держатися свого берега* 'не братися не за свої справи; знати свою справу і займатися нею', *вухом землі приймати* 'бути насторожі, напоготові', *входити в береги* 'повертатися до свого нормального стану, ходу, перебігу', *з піску мотузки сучить* 'спритний, умілий, практичний', *кувати залізо, поки гаряче* 'не марнувати даремно часу, поспішати користатись сприятливими обставинами'. В обидвох мовах – це фразеологізми, які вказують на практичну діяльність людини, націлену на отримання конкретних результатів, або особливості характеру людини, які сприяють успішній реалізації такої діяльності.

3.1.3. Третьою за кількісним станом є група висловів, що вербалізують концепт *ЗЛОВМИСНИЦТВО*. І хоча зловмисництво також можна вважати проявом неправильної поведінки, відмінністю цих виразів від фразеологізмів описаної вище групи (3.1.1) є те, що вони передбачають інтенцію референта, позначеного фразеологізмом, завдати комусь шкоду. Наприклад: англ. *a land-shark* 'людина, яка користується працею моряків на березі (зазвичай обдурюючи)', *to drive someone over the hill* 'розлютити когось, довести до

сказу', *to maroon so on an island* 'позбавити когось чогось необхідного, покинути в скруті одного (як пірата покидали на острові одного)', *to dust someone off* 'побити когось', *to sling mud* 'зводити наклеп', *to cut the ground from under someone's feet* 'позбавляти людину підтримки, опори в житті', *raise a dust* 'спричиняти труднощі, викликати сум'яття', *to raise sand* 'заплутувати справу', *to drag through the mire* 'залучити до якоїсь справи, що засуджується суспільством', укр. *змішати з землею* '1) жорстоко розправитися з ким-небудь, знищити когось. 2) принизити, зганьбити кого-небудь, заплямувати чиюсь гідність', *копати безодню* 'підступно, таємно готувати кому-небудь неприємність, нещастя', *протирати з пісочком* 'суворо критикувати, лаяти кого-небудь', *затоптати в болото* '1) принижувати чию-небудь гідність, знеславлювати когось, ганьбити. 2) компрометувати, дискредитувати що-небудь', *сипати солі (сіль) на рану* 'викликати тяжкі спомини, нагадуючи кому-небудь про те, що хвилює; завдавати душевного болю', *вибити ґрунт з-під ніг* 'позбавляти кого-небудь упевненості, підтримки, опори в чому-небудь', *пускати в очі пилуку* 'вводити в оману кого-небудь'. Так, у межах вербалізації концепту *ЗЛОВМИСНИЦТВО* в англійській мові об'єктивуються дії, викликані такими рисами, як корисливість, байдужість, жорстокість, бажання створювати проблеми. В українській мові теж імплікується жорстокість і байдужість, проте мають місце також підступність, зверхність і бажання дискредитації когось. У двох зіставляваних мовах *ЗЛОВМИСНИЦТВО* на матеріалі дослідження переважно передбачає контакт із земною поверхнею або дрібними твердими частинками (пилука/пісок), осілими на ній.

3.1.4. Концепт *СКРУТА* вербалізується численними фразеологізмами в обох мовах, вказуючи на певні несприятливі обставини, неприємні для людини, наприклад: англ. *go down the hill* 'швидко занепадати', *dust and ashes* 'сильне розчарування', *to set up shop on Goodwin Sands* 'потрапити в корабельну аварію', *to lose ground* 'втрачати позиції, відставати від когось', *to get your feet muddy* 'потрапити в халепу', *hell on earth* 'неприємна ситуація', *grit in the oil* 'значна перешкода у роботі', укр. *повиснути між небом і землею* '1) перебувати

в невизначеному, непевному становищі'; 2) залишатися без підтримки, не зустрічати відповіді, співчуття; 3) залишатися нерозв'язаним, нез'ясованим, нездійсненим', *засівати землю слізьми* 'переживати нестатки, злидні, горе', *земля тікає з-під ніг* '1) хто-небудь втрачає рівновагу, падає; 2) хто-небудь втрачає свої позиції, зазнає краху', *земля хитається під ногами* 'чиєсь становище стало ненадійним, непевним', 'зовсім безвихідне становище', *грунт повзе під ногами* 'чиєсь становище стало ненадійним, непевним', *земля горить під ногами* має значення 'для кого-небудь становище стає критичним, безвихідним', *хоч землю їж* 'зовсім безвихідне становище', *хоч з гори та в воду* 'дуже скрутне або безвихідне становище', *на краю прірви* 'під загрозою загибелі, краху', *хоч з землі викопай* 'дістати де завгодно'. В обидвох мовах *СКРУТА* асоціюється з рухом земної поверхні – землі / піску / ґрунту, – тобто з нестабільністю основи, а в українській мові – додатково з рухом вниз, наближенням до земної поверхні

3.1.5. Найбільше фразеологізмів української мови в межах ТГ «Літосфера» вербалізують концепт *СМЕРТЬ*. Традиція захоронення тіла є спільною для носіїв двох аналізованих мов, тому асоціація смерті з землею є закономірною, проте в українській мові фразеологізми з компонентом на позначення землі, які актуалізують концепт *СМЕРТЬ*, є більш частотними і більш орієнтованими на процес поховання. Прикладом таких виразів можуть слугувати: англ. *six feet of earth make all men equal* 'смерть зрівнює всіх людей', *doctors' mistakes are covered with earth* 'помилки лікарів вкриті землею (ціна помилки лікаря – чиєсь життя)', *earth's the best shelter* 'лише смерть дає повний спокій і втіху', *to kiss the ground* 'бути вбитим', *to wipe off the face of the earth* 'повністю знищити', *to level sth to the ground* 'зрівняти з землею, знищити', *cold as clay* 'неживий', укр. *віддавати тіло землі* 'хоронити когось', *засипати землею* 'похоронити', *насипати землі на груди* 'здійснити похоронний обряд', *живцем у землю вложити* 'погубити кого-небудь', *закопати живим у землю* 'прискорити, спричинити чиюсь смерть', *змести з лиця землі* 'знищити, розгромити', *із сирого землею повинчатися* 'померти', *зійти в землю* 'померти', *лежати в землі*

‘бути похованим’, *в сирій землі гнити* ‘померти’, *сира земля (до себе) прибрала* ‘хтось помер’, *зрошувати кров'ю землю* ‘бути пораненим або вбитим у боротьбі за кого-, що-небудь’, *падати в прах* ‘знищуватися’, *кидатися в безодню* ‘переставати жити; гинути’ *піти на дно раків ловити* ‘утопитися’. Проаналізувавши ФО зі значенням смерті в обох мовах, очевидним є дещо різне потрактування концепту *СМЕРТЬ* у двох лінгвокультурах. На матеріалі обидвох мов смерть універсально пов'язується з припиненням існування когочого-небудь, проте ФО англійської мови з компонентом ТГ «Літосфера» додатково трактують смерть як «встановлення істини», яка може вказати на помилки (соціальна нерівність при житті, позначена ФО *six feet of earth make all men equal* ‘смерть зрівнює всіх людей’), так і приховати їх (помилки лікарів, позначені ФО *doctors' mistakes are covered with earth* ‘помилки лікарів вкриті землею (ціна помилки лікаря – чиєсь життя)’, тоді як аналогічні українські ФО виказують асоціації носіїв мови зі смертю лише в плані місця перебування мертвого тіла, що підтверджується функціонуванням українських ФО з компонентом «земля» як ритуальних висловів, пов'язаних із похованням та прощанням із небіжчиком: укр. *нехай йому земля легка, нехай земля буде пухкенькою, земля пером*, у яких вказуються бажані фізичні властивості місця перебування померлого. Спільним для двох мов є те, що *СМЕРТЬ* переважно пов'язується з поверхнею землі, а точніше – перебуванням під цією поверхнею.

3.1.6. Оскільки діяльність людини здебільшого спрямована на досягнення певного результату, видається логічним, що у процесі аналізу було виокремлено концепт *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*. На перший погляд вербалізація концепту *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* є змістовно дотичною до *ПРАГМАТИЗМУ*, проте відмінність полягає в тому, що ФО, які виражають прагматизм переважно вказують на початок, або процес якоїсь діяльності, тоді як *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* передбачає завершення певної роботи. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *to get down to bedrock* ‘дістатися до суті’, *to wring water from a flint* ‘зробити неймовірне’, *to gain ground* ‘1) захопити територію, просуватися; 2) прогресувати, отримати перевагу, стати відомим’, *to land on*

both feet ‘1) вдало приземлитися (зокрема парашутом), 2) вдало закінчити складну справу’, укр. *дати на-гора* ‘1) Видобувати на поверхню з шахти (про вугілля, руду) 2) представити виконану роботу’. Отже, в обох мовах *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* насамперед пов’язують із поверхнею землі, проте в українській мові додатково актуалізується рух знизу вгору.

3.1.7. Засоби мови відображають уявлення представників певної мовної спільноти про необхідність чи важливість окремих об’єктів, явищ чи подій. У результаті аналізу було виокремлено ФО, що вербалізують концепт *ЦІННІСТЬ*, наприклад: англ. *worth one’s salt* ‘вартісний’, *like gold dust* ‘дуже цінний’, *good oil* ‘важлива інформація’, *better a diamond with a flaw than a pebble* ‘краще мати недолік, але бути чесним, ніж здаватися ідеальним, але бути фальшивим’, *the loadstone of one’s life* ‘важливий принцип життя’, *a pebble and a diamond are alike to a blind man* ‘цінність визначається тим, наскільки предмет цінується’, *cheap as chalk* ‘дуже дешевий’, укр. *на вагу золота* ‘надзвичайно значимий, цінний’, *земля обітована* ‘1) багатий, розкішний край, де панує повний достаток і злагода; 2) заповітне місце, пристанище; 3) предмет чиїх-небудь пристрасних бажань’, який має біблійне походження, *сіль землі* ‘найкращі, найвидатніші представники людства’. Оскільки абстрактне значення цінності дещо перегукується з вартістю, видається закономірним, що концепт *ЦІННІСТЬ* актуалізується за допомогою предметів, що є або були розкішшю, такі як золото, діаманти, мармур, сіль, нафта, що виказує асоціацію цінності з корисними копалинами, які можуть принести прибуток.

3.1.8. Життя людини та добробут суспільства залежать від праці особистості, тому істотним в обох мовах є концепт *ВАЖКА ПРАЦЯ*, представлений такими виразами: англ. *to cover a lot of ground* ‘1) пройти значну відстань, дослідити значну територію; 2) опрацювати значний обсяг інформації’, *have a mountain to climb* ‘мати важке завдання’, *castles are built stone by stone* ‘значний результат досягається важкою працею’, *uphill battle* ‘важке завдання’, *run yourself into the ground* ‘виснажувати себе важкою роботою’, *the small rain lays a great dust* ‘немає результату без докладених

постійних маленьких зусиль’, укр. *зрошувати потом землю* ‘важко працювати, затрачувати чимало зусиль, праці, обробляючи землю’, *зрушити гори* ‘зробити, виконати велику, навіть неможливу роботу; зробити дуже багато.’, *гору / гори труда витрудити* ‘дуже багато зробити; напрацюватися’.

3.1.9. Концепт *РАДІСТЬ / ПІДНЕСЕНІСТЬ* вербалізується ФО з компонентами на позначення суходолу переважно в українській мові. Наприклад: англ. *to feel the earth move* ‘відчувати сильну пристрасть, екстаз, сексуальне задоволення’, *the mercury is rising* ‘відчувати радість, оскільки справи покращуються’, укр. *не чути землі під собою* ‘1) під впливом радісного збудження або хвилювання бути дуже енергійним, рухливим, легким, швидким; 2) з дієсл. руху. дуже швидко, енергійно’ як *скинути гору з плечей* ‘відчути велике полегшення’, *камінь з плечей звалився* ‘у кого-небудь відпали турботи, не стало сумнівів, важких обов’язків, полегшився тяжкий душевний стан’, як *гора з плечей зсувається* ‘у кого-небудь відпадають турботи, не стало сумнівів, важких обов’язків, полегшується тяжкий душевний стан’, як *за горою* ‘позбавлений турбот’, *землі не дотикати* ‘1) з почуттям власної гідності; гордо, пишаючись; 2) дуже легко й швидко’. Якщо на матеріалі англійської мови в стані піднесеності асоціативно контакт із землею зберігається, то на матеріалі української мови він втрачається: людина відчуває радість тоді, коли не торкається земних тіл / об’єктів. Це додатково підтверджується ФО, в яких людина втрачає фізичний контакт із горою, що асоціюється в українців із певним тягарем, відсутність якого дарує полегшення.

3.1.10. Концепт *НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* вербалізується переважно англійськими виразами: *to beat over the old ground* ‘обговорювати вже вирішену тему’, *the mountain was in labour and produced a mouse* ‘незначний результат після великих очікувань’, *to coast along* ‘рухатись дуже повільно, не мати прогресу’, *to plough the sand* ‘виконувати безглузду роботу’, *write in/on the dust* ‘не залишити нічого істотного’. В українській мові цей концепт актуалізується лише двома синонімічними виразами: укр. *золоті верби ростуть* та *золоте верб’я росте* ‘виходить що-небудь пусте, неладне’. Отже, в на матеріалі

дослідження англійської мови *НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*, як і інші вищезгадані концепти, що передбачають певний негатив, також пов'язується з земною поверхнею або твердими дрібними частинками, які мають здатність осідати.

3.1.11. Концепт *ЖОРСТОКІСТЬ* актуалізується подібно в досліджуваних мовах: основними елементами ФО, які вказують на жорстокість є тверді гірські породи. Найбільше виразів демонструють уявлення про жорстоку людину як особу з каменем замість серця, однак в англійській мові використовуються різні види каміння: англ. *you can't get blood out of a stone* 'не можна отримати допомогу від жорстокої людини', *flint-hearted* 'жорстокий', *heart of marble* 'жорстокий', тоді як в українській мові використовується узагальнена назва: укр. *мати кам'яне серце* 'жорстокий'. Крім цього, для актуалізації жорстокості в англійській мові може використовуватися компонент «залізо»: англ. *to rule with a rod of iron* 'жорстоко керувати', *an iron fist in a velvet glove* 'жорстока людина, яка намагається здаватися доброю'.

3.1.12. Концепт *ОБМАН* відображає уявлення мовців про нещирість та неправдивість. Наприклад: англ. *a tale out of fruit-cake land* 'наймовірні пояснення, які більше схожі на казку', *to take a wooden nickel* 'бути обдуреним', *to shoot with a silver gun* 'купувати дичину, не вполювавши нічого', *All that glitters is not gold* 'зовнішність не завжди відповідає характеру', *to salt a book* 'підробляти документи, ніби справи у підприємства ідуть добре (з метою продажу)', укр. *всі кози в золоті* 'все здається, сприймається кращим, ніж є в дійсності'. Ізоморфною рисою обидвох мов є те, що в ФО, які актуалізують ОБМАН, референти компонентів на позначення неживої природи відносяться, у своїй переважній більшості, до корисних копалин, до того ж прибуткових.

3.1.13. Концепт *КІЛЬКІСТЬ* в обох аналізованих мовах може реалізуватися за допомогою одиниць, що позначають як велику кількість: англ. *be thick on the ground* 'бути численним', *numberless as the sands* 'бути численним', *up hill and down dale* 'повсюди, у великій кількості', укр. *як лін мулу* 'досхочу, вволю (наїстися)', *як пороху* 'дуже багато', так і малу кількість: англ. *be thin on the*

ground ‘бути нечисленним’, укр. *ні зернини, ні пилини* ‘абсолютно нічого (немає)’ та *ні цури, ні пилінки* ‘абсолютно нічого (немає)’. В обох досліджуваних мовах концепт *КІЛЬКІСТЬ* вербалізується переважно за допомогою дрібних уламкових порід / твердих частинок, здатних осідати.

3.1.14. Концепт *БАГАТСТВО*, як і концепт *ЦІННІСТЬ* здебільшого актуалізується за допомогою ФО, компоненти яких позначають щось прибуткове, наприклад: англ. *be born with a silver spoon in your mouth* ‘народитися в заможній сім’ї’, *to strike gold* ‘бути багатим’, *all the marbles* ‘велика нагорода’, *to strike oil* ‘бути успішним, знайти можливість розбагатіти’, укр. *золоте дно* ‘1) невичерпне джерело збагачення, прибутків; 2) дуже багате на що-небудь місце’, *гребти золото лопатою* ‘бути дуже багатим’. У двох аналізованих мовах багатство асоціюється з корисними копалинами, які здавна були прибутковими. Цінні метали (золото і срібло) є мірилом заможності в багатьох культурах, зокрема в англійській та українській, що відображається в зазначених ФО. Натомість, мармур і нафта не використовуються в українських висловах, незважаючи на наявність покладів цих корисних копалин на теренах України.

3.1.15. В обох аналізованих мовах концепт *ПЕРЕМІЩЕННЯ* може вербалізуватися за допомогою ФО з компонентом на позначення ТГ «Літосфера», наприклад: англ. *to run for the hills* ‘1) бігти на височину; 2) швидко від’їжджати’, *to burn the earth* ‘їхати на повній швидкості’ (дослівно палити землю), укр. *як кризь землю провалився* ‘раптово, безслідно зникнути’, *як земля прогинула* ‘раптово, безслідно зникнути’, *мов, ніби із / з-під землі вирости* ‘несподівано з’явитися’, *рвати (ногами) землю* ‘дуже швидко йти, бігти’, *місити болото* ‘йти, їхати, ходити по розмитій дорозі, по бездоріжжю’. На матеріалі англійської мови такі одиниці насамперед асоціюються зі швидкістю пересування по земній поверхні, тоді як на матеріалі української мови – з швидкістю і раптовістю.

3.1.16. Дихотомію з концептом *СМЕРТЬ* формує концепт *ЖИТТЯ*, який вербалізується значно меншою кількістю аналізованих фразеологізмів.

Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *under the sun on earth* ‘існувати’, *to be in the land of the living* ‘бути живим чи щойно прокинутися’, укр. *по землі ходити* ‘бути живим, існувати’, *монтати землю* ‘бути живим, жити’. Із наведених прикладів бачимо, що концепт *ЖИТТЯ*, виражений фразеологізмами з компонентом на позначення ТГ «Літосфера», в англійській мові пов’язується з місцем перебування людини на земній поверхні, тоді як в українській мові – додатково з виконанням певної дії (ходити), тобто з діяльністю.

3.1.17. Концепт *ВІК* може актуалізуватися такими виразами: англ. *over the hill* ‘занадто старий (для чогось)’, *ancient as the hills* ‘дуже старий’, *the vale of years* ‘поважний вік’, *the top of the hill* ‘35 років, коли половина життя вже позаду’, укр. *пісок сиплеться* ‘дуже старий’, *пахне землею* ‘старий, близький до смерті’. Так, *ВІК* в англійській мові, представлений ФО з компонентом на позначення суходолу, асоціюється з тривалістю формування гір, тоді як в українській мові – з розпадом і, в черговий раз, з місцем перебування після смерті.

3.1.18. У результаті аналізу емпіричного матеріалу було виокремлено групу ФО, що вербалізують концепт *ЧАС*. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *sands of time* ‘швидкоплинність; час, представлений у пісочному годиннику’, укр. *за царя Панька, як була земля тонка* ‘давно давно, у дуже давні часи’, *не за горами* ‘у найближчому майбутньому, незабаром, скоро’. Емпіричний матеріал свідчить про те, що англійські ФО з компонентом на позначення суходолу, вербалізуючи концепт *ЧАС*, виказують асоціації з його швидкоплинністю, тоді як українські – з віддаленістю чи близькістю в часі певної події.

3.1.19. Концепт *ХВИЛЮВАННЯ / СТРАХ* відображає внутрішній стан людини, невпевненість, занепокоєння щодо певної ситуації. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *to sit upon coals* ‘нервувати, хвилюватися’, *a cat on a hot tin roof* ‘людина, яка дуже налякала або занепокоєна’, укр. *аж у землю вкинути* ‘дуже розхвилюватися’, *як на вугіллі* ‘дуже хвилюватися’, *врости в*

землю ‘завмерти, залякнути на місці від великої несподіванки чи сильного хвилювання, страху тощо’. Перебування на гарячому вугіллі як вияв неспокою є спільним для аналізованих мов.

3.1.20. Суспільство засуджує певні риси чи вчинки, які можуть шкодити добробуту спільноти. До таких рис можна віднести концепт *НЕДАЛЕКІСТЬ*, який актуалізується такими виразами: англ. *lose (all) one's marbles* ‘здуріть’, *no more wit than a stone* ‘зовсім дурний’, *a fool may roll a stone into a well which a hundred wise men cannot pull out* ‘дурень може зробити те, що навіть розумний не зможе виправити’, укр. *мідний лоб* ‘дурний’. На відміну від українських аналізованих ФО, де *НЕДАЛЕКІСТЬ* асоціюється з мінералом, в англійській мові камінь є еталоном відсутності інтелекту, що може бути пов'язано зі старою грою, в якій переможець забирав виграні мармурові кульки, відповідно, той, хто програв, втрачав їх. Таким чином, людина, яка програла всі кульки, вважалася дурною. Спільним для двох мов є використання назв твердих гірських порід на позначення недалекості.

3.1.21. Концепт *ВІДСТАНЬ* відображає уявлення мовців про місцезнаходження людей. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *a stone's throw*, ‘коротка відстань’, *a within a stone's throw of* ‘недалеко (від)’, укр. *за сім земель* ‘дуже далеко’, *з тридев'ятої землі* ‘здалеку’. Особливістю цього концепту є те, що українці позначають велику відстань послуговуючись компонентом «земля», натомість англійці вказують на близькість, куди можна «докинути камінь».

3.1.22. Концепт *СОРОМ* позначає емоційні страждання, які проявляються певними зовнішніми ознаками, наприклад: англ. *to wish the ground would swallow you up* ‘хотіти провалитися крізь землю (через сором)’, укр. *готовий провалитися крізь землю* ‘у когось виникає бажання якомога швидше звідкись зникнути (через сором, ніяковість)’.

3.1.23. Концепт *НЕНАДІЙНІСТЬ* представлений такими ФО: англ. *rope of sand* ‘щось, що дає тільки ілюзію надійності’, *to be built on sand* ‘не мати основи’, укр. *будуватися на піску* ‘базуватися на непевній, ненадійній основі’,

колос на глиняних ногах ‘щось уявно величне, міцне, а насправді слабе, нестійке’. Асоціація ненадійності з піском є властивою обидвом лінгвокультурам, що можна пов’язати зі спільною релігією – християнством – і, відповідно, спільною священною книгою – Біблією, ремінісценції з якої (будівництво будинку на камені і на піску) можна прослідкувати в цих ФО. В обох мовах *НЕНАДІЙНІСТЬ* асоціюється з осадовими породами.

3.1.24. Концепт *ЛЮБОВ* актуалізується так: англ. *to worship the ground somebody walks on* ‘дуже любити, обожнювати’, *to worship the ground under somebody's feet* ‘дуже любити, обожнювати’, укр. *не порошині не давати сісти* ‘дуже оберегати, дбайливо доглядати’, *пилинці не давати впасти* ‘дуже оберегати, дбайливо доглядати’. З наведених прикладів бачимо, що концепт *ЛЮБОВ*, вербалізований ФО з компонентом на позначення суходолу сприймається носіями двох мов дещо по-різному. Якщо в англійській мові це почуття асоціюється з поклонінням об’єкту, настільки сильним, що виходить за межі цього об’єкту, то в українській мові воно асоціюється, в першу чергу, з опікою.

3.1.25. Поважне ставлення до когось відображає концепт *ПОШАНА*, представлений такими виразами: англ. *I will add a stone to his cairn* ‘я віддаю йому шану, належне’, *above the salt* ‘поважний, соціально значущий’, укр. *уклонятися (уклонитися) до землі* ‘низько схилятися, виражаючи пошану’. Ці вирази відображають звичаї вшанування обох народів. Англійці віддавали шану померлому, кладучи камінь на його могилу. Чим вищою була могила, тим шанованішою була людина. Іншою традицією було ставити сіль посеред столу. Людина, яку шанували більше, сиділа ближче до господаря, тобто вище солі. В українському суспільстві шану віддавали поклоном: чим нижче вклонялися, тим більше шанували людину.

3.1.26. Вживання алкогольних напоїв як атрибуту звичних дій також знаходить відображення у ФО, актуалізуючи концепт *ПИЯТИКА*, наприклад: англ. *to cut the dust* ‘випити чарку (зазвичай лікеру), *Here's mud in your eye*

‘будьмо’ (вигук на застіллі) укр. *під газком* ‘у нетверезому стані’. Можливо, газ вказує шампанське, як приклад алкогольного напою.

3.1.27. Дружні стосунки важливі для людської взаємодії та спільної праці. Концепт *ДРУЖБА* вербалізується в обох мовах за допомогою компонента «сіль», наприклад: англ. *to eat a peck of salt with one* ‘бути близько знайомим’, *to eat salt with* ‘гостювати у когось’, укр. *не один пуд солі з’їсти* ‘бути давно знайомими’, *водити хліб-сіль* ‘бути з ким-небудь у дружніх стосунках; товаришувати’.

3.1.28. Також однаково в аналізованих мовах концепт *ДОБРО* може вербалізуватися виразами, в основі яких уявлення про добру людину як про особу з золотим серцем. Наприклад: *to have a heart of gold* ‘бути дуже добрим’, укр. *золоте серце* ‘бути дуже добрим’, *серце не камінь* ‘хтось зглянеться і допоможе’.

3.1.29. Концепт *НАВЧАННЯ* вербалізується такими виразами, як: англ. *to ground somebody in something* ‘інструктувати когось з певного питання’, *chalk and talk* ‘традиційний метод навчання, де вчитель навчає лише поясненням написаного на дошці’, укр. *залізне правило* ‘непохитне правило’.

3.1.30. Концепт *ТРАНСПОРТ* дещо інакше вербалізується в англійській мові, ніж в українській за допомогою ФО з компонентом на позначення неживої природи. Англійські ФО можуть вказувати на автомобілі та кораблі, у той час як єдиний український вираз вказаної групи позначає лише автомобіль. Це може пояснюватися значним впливом мореплавства на життя англійців. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *a sardine-tin* ‘незграбний корабель’, *a gas guzzler* ‘машина, яка споживає багато палива’, укр. *залізний кінь* ‘автомобіль’. Закономірно, що в обох мовах транспорт асоціюється з металами.

3.1.31. У результаті аналізу емпіричного матеріалу були виявлені ізоморфні концепти в межах аналізованої ТГ. Найбільшою аломорфною групою є ФО, що вербалізують *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати такі вирази: англ. *speech is silver, silence is gold* ‘мовчання

цінніше за розмови’, *that stays in the valley shall never get over the hill* ‘успіх не досягається без початкового кроку’, *catch no more fish than you can salt* ‘не бери більше зобов’язань, ніж зможеш виконати’, *people who live in glass houses shouldn't throw stones* ‘не критикуй інших за вади, які маєш сам’. Аломорфність цієї групи можна було б пояснити тим, що українські фразеографи не включають у домен фразеології прислів’я та приказки, переважна частина яких вказують на бажані та доречні моделі поведінки.

3.1.32. У випадках, коли семантичного переосмислення набув не компонент на позначення неживої природи, а якийсь інший, вжитий у межах фразеологізму, розглядувані ФО об’єктивізують концепт *СЕРЕДОВИЩЕ*. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *sugar-plum land* ‘земля, вкрита тонким шаром вапняку’, *white land* ‘земля, на якій заборонена забудова’ (місця, де не можна будувати позначаються білим кольором на мапах міста), *virgin soil* ‘необроблена раніше земля’, *neck of land* ‘вузьке місце (перешийок)’, *foot of hill* ‘підніжжя гори’, *breast of a hill* ‘верхні пагорби’, *from coast to coast* ‘повсюди’.

3.1.33. Концепт *НАДІЙНІСТЬ* вербалізується в англійській мові переважно асоціацією з каменем, який є символом незмінності та непорушності.. Наприклад: англ. *be carved in stone* ‘бути зафіксованим та незмінним’, *steady as a rock* ‘незмінний’, *face like adamant* ‘непохитний’, *dateless as a lapstone* ‘вічний’, *neither sugar nor salt* ‘ні цукор, ні сіль, не розтану (про бажання пройти під дощем)’, *hard as cobblestone* ‘дуже твердий’.

3.1.34. Об’єкти неживої природи можуть виступати еталоном певних кольорів, наприклад: англ. *pale as marble* ‘дуже блідий’ (дослівно – блідий, як мармур), *blue as a whetstone* ‘блакитний’ (дослівно – блакитний, як базальт), *yellow as gold* ‘жовтий’ (дослівно – жовтий, як золото), *flint-grey* ‘сірий’ (дослівно – сірий, як кремінь), *salt-and-pepper* ‘біло-сірий, з сивиною (про волосся)’. Аломорфність цієї групи також можна пояснити лексикографічними традиціями. Як зазначено в Розділі 2, компаративні вирази на кшталт *білий, як сніг* не включені у фразеологічні словники української мови.

3.1.35. Концепт *ХОЛОД* актуалізується в англійській мові за допомогою порівнянь, еталоном яких виступають тверді породи – каміння та метали, наприклад: англ. *cold as lead* ‘дуже холодний’, *cold as iron* ‘дуже холодний’, *cold as a stone* ‘дуже холодний’, *cold as marble* ‘дуже холодний’.

3.1.36. Камінь також є еталоном відсутності певної характеристики, виступаючи як позначення «нульової ознаки» у фразеологізмах, які вербалізують концепт *ФІЗИЧНА НЕДОСКОНАЛИСТЬ*. Наприклад: *deaf as (a) stone* ‘зовсім глухий’, *dumb as (a) stone* ‘зовсім німий’, *blind as a stone wall* ‘зовсім сліпий’. Використання образу каменю для вираження відсутності певної здатності є, очевидно, мотивоване тим, що на відміну від більшості елементів неживої природи (земля, вода, болото, пісок і т.д.), всередині каменю не можуть існувати живі організми.

3.1.37. Концепт *ІЖА* вербалізується такими ФО: англ. *mountain oysters* ‘яловичі чи баранячі яєчка’, *murder on the mountain* ‘пудинг у формі купки манної каші з джемом зверху’, *Thousand Island dressing* ‘заправка до салату зі шматочками зелені, які нагадують островки’.

3.1.38. Концепт *ПРОФЕСІЇ* представлений двома фразеологізмами: англ. *son of the soil* ‘хлібороб, людина, яка займається землеробством’, *soiled dove* ‘проститутка’, які, подібно до концепту *ВАЖКА ПРАЦЯ*, асоціюються з верхнім прошарком земної поверхні.

3.1.1.39. Концепт *ТВАРИНА* також налічує два фразеологізми аналізованої групи: англ. *ship of the desert* ‘верблюд’, *(rocky) mountain canary* ‘віслюк’ за принципом використання найменування середовища їхнього перебування.

3.1.1.40. На відміну від англійської мови, українські фразеологізми можуть актуалізувати концепт *ІНТЕНСИВНІСТЬ*, наприклад: укр. *аж курява встає* ‘у великій мірі, дуже, надто’, *як бугай у болоті* ‘дуже голосно, сильно (гуде)’, *як пісок на вилах* ‘уживається для повного заперечення змісту слів держатися, триматися’.

3.1.1.41. Особливістю дібраного матеріалу з української мови є побажання лиха іншому, – вербалізація концепту *ПРОКЛІН*. Ілюстрацією таких виразів

можуть слугувати: укр. *нехай прахом ляже* ‘вживається як прокляття і виражає крайнє незадоволення чим-небудь, бажання позбутися чогось, відійти від чого-небудь’, *щоб побила руда глина* ‘уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь нещастя, всього недоброго’, *бодай завело в безодню* ‘уживається як лайка, прокляття кому-небудь’, *щоб тебе понесло по нетрях та по болотах* ‘вживається як прокляття виражає обурення, незадоволення чиймись вчинками, діями’. Як і у випадку вербалізації концептів *СКРУТА* і *СМЕРТЬ*, у ФО, що актуалізують *ПРОКЛІН*, використовуються елементи на позначення осадових порід, інколи з позначенням руху вниз.

3.1.42. Залишкова група представлена фразеологізмами, які актуалізують різноманітні ознаки предметів, наприклад: англ. *by a long chalk* ‘значно’, *lonely as a milestone* ‘дуже самотній’, *close as sardines in a tin* ‘дуже близько’, *to fit like lead* ‘повністю підходити (як куля у тілі)’.

Концепти, які вербалізуються за допомогою ФО з компонентом на позначення ТГ «Літосфера» в англійській та українській мовах, а також їх відсоткове співвідношення, представлені у Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Концепти, виражені ФО з компонентом на позначення неживої природи, що належить до тематичної групи «Літосфера»

№	Концепт	Англ. мова	Укр. мова
3.1.1	<i>НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА</i>	257 (22,24 %)	59 (13,56 %)
3.1.2	<i>ПРАГМАТИЗМ</i>	146 (12,63 %)	31 (7,12 %)
3.1.3	<i>ЗЛОВМИСНИЦТВО</i>	89 (7,7 %)	42 (9,65 %)
3.1.4	<i>СКРУТА</i>	81 (7 %)	62 (14,25 %)
3.1.5	<i>СМЕРТЬ</i>	17 (1,47 %)	76 (17,47 %)
3.1.6	<i>УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ</i>	64 (5,54 %)	7 (1,61 %)
3.1.7	<i>ЦІННІСТЬ</i>	34 (2,94 %)	14 (3,22 %)
3.1.8	<i>ВАЖКА ПРАЦЯ</i>	26 (2,25 %)	8 (1,84 %)
3.1.9	<i>РАДІСТЬ / ПІДНЕСЕННЯ</i>	8 (0,69 %)	25 (5,75 %)
3.1.10	<i>НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ</i>	23 (1,99 %)	2 (0,46 %)
3.1.11	<i>ЖОРСТОКІСТЬ</i>	19 (1,64 %)	5 (1,15 %)
3.1.12	<i>ОБМАН</i>	17 (1,47 %)	4 (0,92 %)
3.1.13	<i>КІЛЬКІСТЬ</i>	12 (1,04 %)	6 (1,38 %)
3.1.14	<i>БАГАТСТВО</i>	6 (0,52 %)	13 (2,99 %)

Продовження таблиці 3.1

3.1.15	<i>ПЕРЕМІЩЕННЯ</i>	3 (0,26 %)	16 (3,68 %)
3.1.16	<i>ЖИТТЯ</i>	11 (0,95 %)	2 (0,46 %)
3.1.17	<i>ВІК ЛЮДИНИ</i>	7 (0,61 %)	4 (0,92 %)
3.1.18	<i>ЧАС</i>	6 (0,52 %)	5 (1,15 %)
3.1.19	<i>ХВИЛЮВАННЯ / СТРАХ</i>	6 (0,52 %)	5 (1,15 %)
3.1.20	<i>НЕДАЛЕКІСТЬ</i>	8 (0,69 %)	2 (0,46 %)
3.1.21	<i>ВІДСТАНЬ</i>	2 (0,17 %)	4 (0,92 %)
3.1.22	<i>СОРОМ</i>	3 (0,26 %)	3 (0,69 %)
3.1.23	<i>НЕНАДІЙНІСТЬ</i>	3 (0,26 %)	3 (0,69 %)
3.1.24	<i>ЛЮБОВ</i>	4 (0,35 %)	2 (0,46 %)
3.1.25	<i>ПОШАНА</i>	3 (0,26 %)	2 (0,46 %)
3.1.26	<i>ПИЯТИКА</i>	4 (0,35 %)	2 (0,46 %)
3.1.27	<i>ДРУЖБА</i>	2 (0,17 %)	3 (0,69 %)
3.1.28	<i>ДОБРОТА</i>	2 (0,17 %)	2 (0,46 %)
3.1.29	<i>НАВЧАННЯ</i>	3 (0,26 %)	1 (0,23 %)
3.1.30	<i>ТРАНСПОРТ</i>	3 (0,26 %)	1 (0,23 %)
3.1.31	<i>ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА</i>	157 (13,59 %)	—
3.1.32	<i>СЕРЕДОВИЩЕ</i>	53 (4,58 %)	—
3.1.33	<i>НАДІЙНІСТЬ</i>	45 (3,89 %)	—
3.1.34	<i>КОЛІР</i>	13 (1,13 %)	—
3.1.35	<i>ХОЛОД</i>	5 (0,43 %)	—
3.1.36	<i>ФІЗИЧНА НЕДОСКОНАЛІСТЬ</i>	5 (0,43 %)	—
3.1.37	<i>ІЖА</i>	5 (0,43 %)	—
3.1.38	<i>ПРОФЕСІЯ ЛЮДИНИ</i>	2 (0,17 %)	—
3.1.39	<i>ТВАРИНА</i>	2 (0,17 %)	—
3.1.40	<i>ІНТЕНСИВНІСТЬ</i>	—	16 (3,68 %)
3.1.41	<i>ПРОКЛІН</i>	—	8 (1,84 %)
3.1.42	Залишкова група	10 (0,87 %)	—
Разом		1156 (100 %)	435 (100 %)

Як видно з таблиці, переважна більшість вербалізованих концептів є ізоморфними для обох досліджуваних мов, однак існують концепти, притаманні лише одній із них. Найчастіше носії обох мов використовують ФО з компонентом на позначення неживої природи ТГ «Суходіл» для актуалізації смислів, пов'язаних з негативом (*НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *СКРУТА*, *СМЕРТЬ*, *ВАЖКА ПРАЦЯ*, *СОРОМ*, *СТРАХ*, *НЕНАДІЙНІСТЬ*, *ПРОКЛІН* та ін.). Провідним образом в таких фразеологізмах виступає земля / земна поверхня, як правило з додатковим зазначенням руху вниз, чи осадкові породи.

Закономірним є те, що концепти, безпосередньо чи опосередковано пов'язані з чимсь цінним (*ВАРТІСТЬ*, *ЦІННІСТЬ*) актуалізуються шляхом використання найменувань корисних копалин, які здавна були джерелом прибутку: дорогоцінні метали чи горючі корисні копалини (переважно нафта). Цікавим спостереженням є те, що ці ж образи вербалізують концепт *ОБМАН*.

Відсутність певних концептів в одній з мов в межах матеріалу дослідження може бути зумовлено як культурними чинниками (напр. прокльон), так і металінгвальними факторами (різним потрактуванням мовознавцями критеріїв і, відповідно, статусу ФО по відношенню до компаративних зворотів чи прислів'їв в обох мовах), що стало причиною виокремлення таких аломорфних груп англійської мови як *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДНКА*, *ХОЛОД*, *НАДІЙНІСТЬ*.

Матеріал дослідження свідчить про те, що, незважаючи на те, що референти неживої природи є універсальними й первісно культурно необумовленими для двох лінгвоспільнот, одна й та ж ситуація може трактуватися по-різному в обох досліджуваних мовах, наділяючи фразеологізми зі схожим складом різним значенням. Наприклад: англ. *to burn the earth* 'їхати на повній швидкості' (дослівно «палити землю») актуалізує швидке переміщення, натомість в українській мові вираз *земля горить під ногами* має значення 'для кого-небудь становище стає критичним, безвихідним'. В українській мові вираз укр. *ховати голову в пісок* має значення 'уникати небезпеки, тікати від неї', тобто передбачає визнання проблеми та небажання боротися з труднощами. В англійській мові англ. *to bury one's head in the sand*, що дослівно відображає таку ж ситуацію, позначає і ігнорування неприємних фактів, і небажання визнавання небезпеки, тобто акцент робиться на відмову сприймати реальність адекватно. Представники англійськомовної спільноти вважають, що англ. *rope of sand* (дослівно «мотузка з піску») має негативну конотацію: 'щось, що дає тільки ілюзію надійності'. Натомість в українській мові, людина, яка укр. *з піску мотузки сучить* оцінюється позитивно: 'спритний, умілий, практичний'.

Варто зазначити, що носії англійської мови є більш «вишуканими» в плані використання найменувань об'єктів неживої природи ТГ «Літосфера» в межах ФО, – про це свідчить кількість залучених найменувань, які більш ніж в півтора рази переважають українські (54 англійських проти 35 українських). Таку ситуацію не можна пояснити тільки більш розвиненою синонімією та загалом більшою кількістю лексем в англійській мові в порівнянні з українською, адже в англійській мові в межах аналізованого матеріалу часто використовують лексеми, що мають відповідники в українській мові, проте останні не входять до складу ФО. Це зокрема стосується металів (10 компонентів англійської мови та 6 компоненти української мови) та каміння: як дорогоцінного, так і напів-, або недорогоцінного (14 компонентів англійської мови та 2 компоненти української мови). У результаті аналізу виявлені такі компоненти фразеологізмів як *tin* 'олово', *nickel* 'нікель', *mercury* 'ртуть', *loadstone* 'магніт', *ore* 'руда', *grit* 'гравій', *whinstone* 'базальт', *cobble* 'булижник', *pebble* 'галька', *chalk* 'крейда' та інші, які не представлені у фразеологізмах української мови. У фразеологізмах англійської мови використано також лексеми *adamant* 'діамант' та *diamond* 'алмаз'. Функціонування лексем *peat* і *turf*, що позначають торф, можна було б пояснити багатими покладами торфу у Великобританії та частим його використанням. Компонент *marble* – 'мармур' використовується у досить значній кількості фразеологізмів. Іншим фактором, який вплинув на формування ФО була гра, яка вже згадувалася вище. Натомість в українській мові використовуються різноманітні лексеми на позначення пилу та бруду: *порох*, *пилюка*, *порошина*, *прах*, *кур'ява*, *болото*, *бруд*, *грязь* та *багно*. Здебільшого вони актуалізують негативне ставлення до чогось, щось бридке чи набридливе.

3.2 Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Гідросфера»

«Гідросфера – сукупність усіх вод (океани, моря, ріки, озера, болота, льодовики, сніговий покрив, підземні води тощо)» [75]. Отже, до цієї ТГ увійшли фразеологізми, компонент на позначення неживої природи яких вказує

на моря і океани, крижані утворення, ріки, озера й підземні води, а також їхні складові частини.

ТГ «Гідросфера» нараховує 529 ФО англійської мови (20 компонентів англійської мови) та 226 українських виразів (15 компонентів в українській мові). У межах цієї ТГ було виокремлено 29 концептів в англійській мові і 27 концептів в українській мові (19 з яких є ізоморфними для двох досліджуваних мов). Найчисленнішими з них є *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *СКРУТА*, *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*, *ЦІННІСТЬ*, *ПАСИВНІСТЬ*, *ЗЛОВМИСНИЦТВО* і *НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*.

3.2.1. Найпродуктивнішою ізоморфною групою ФО з компонентом на позначення ТГ «Гідросфера» в аналізованих мовах є фразеологізми, які вербалізують концепт *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* (68 ФО англійської мови та 12 виразів української мови). Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *to believe water will flow uphill* ‘бути дуже легковірним’, *to change horses in midstream* ‘робити зміни у якійсь діяльності запізно, що тільки шкодить задуму’, *snow-bird* ‘бути наркозалежним’, *to be up the river* ‘бути ув’язненим’, укр. *лізти у воду, не знаючи броду* ‘робити щось поспіхом, необдуманно’, *щукку кинути у річку* ‘замість покарання, створити для кого-, чого-небудь кращі умови, ніж були’ *лити воду* ‘говорити або писати неконкретно, вести беззмістовні розмови’. Як і ФО з компонентом на позначення ТГ «Літосфера», англійські ФО значно численніші порівняно з українськими. Можна припустити, що англійці більш схильні до осуду певної поведінки порівняно з українцями. Зокрема в англійській мові засуджується протиправна поведінка, порушення закону, в українській мові критикується необдуманість та нерозсудливість.

3.2.2. Концепт *СКРУТА* відображає певну небезпеку, відчай чи бідність, наприклад: англ. *in deep water* ‘у скрутному становищі’, *between hell and high water* ‘у складному становищі’, укр. *битися як риба об лід* ‘жити в тяжких матеріальних умовах, переборюючи нестатки, злидні’, *сісти, як рак на міліні* ‘потрапити в скрутне, безвихідне або незручне становище’, *хоч з мосту та в*

воду 'безвихідь'. В англійській мові вода символізує небезпеку, недружелюбну стихію, перебування у якій несе загрозу, в українських виразах вода є місцем смерті. Лід теж сприймається дещо по-різному: в англійській мові – як джерело небезпеки, а в українській – як серйозна перепона.

3.2.3. Фразеологізми з компонентом на позначення ТГ «Гідросфера» значно частіше вербалізують концепт *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* в українській мові порівняно з ФО з компонентом на позначення ТГ «Літосфера». Очевидним є те, що вода в уявленні українців більше асоціюється з успіхом, ніж земля та інші тверді частки. Наприклад: англ. *in smooth water* 'не мати проблем, вирішивши попередні', *keep one's head above water* 'уникнути катастрофи', *on the crest of a wave* 'досягнути успіху', *to have sea legs* 'змогти пристосуватися до качки на морі', укр. *набрати шоломом води* 'здобути перемогу', *вийти сухеньким із води* '1) будучи винним, уміло уникати покарання або нарікання; залишатися непокараним або незаплямованим; 2) знаходити вихід із скрутного становища', *проламувати кригу* 'позбутися загрози чого-небудь', *зрушитися з мілини* 'вийти із скрутного становища'. В англійських фразеологізмах цієї групи здебільшого виявляється вплив мореплавства, можливість пристосуватися до життя на морі чи врятуватися у випадку корабельної аварії, в українській мові також трапляються асоціації з мореплавством, хоча у меншій мірі.

3.2.4. Концепт *ПАСИВНІСТЬ* вказує на те, що референт, позначений фразеологізмом, не докладає зусиль або перестає докладати зусилля, наприклад: англ. *to float with the stream* 'дотримуватися думки більшості', *to drift with the tide* 'пасивно погоджуватися з іншими', *to water down* 'підтримувати певне становище, не докладаючи зусиль, щоб його покращити', укр. *ждати з моря погоди* 'надіятися на що-небудь, чекати чогось, залишаючись пасивним', *ні до холодної води не братися* 'нічого не робити', *пливти за течією* 'пасивно підкорятися обставинам, нічого не роблячи для поліпшення свого становища'. Для обох мов характерно вербалізувати пасивність, використовуючи образ предмета, який несе вода за течією.

3.2.5. Концепт *ЗЛОВМИСНИЦТВО* більш проявляється на матеріалі української мови. До висловів, які актуалізують умисне заподіяння шкоди, відносимо: англ. *to sell someone down the river* ‘зрадити когось’, *to pour cold water on* ‘зробити чиєсь становище неприємним’, *to make waves* ‘спричиняти труднощі’, укр. *втопити в ложці води* ‘завдати великих прикростей кому-небудь чи згубити когось із ненависті, викликаной дрібницями’, *лишити як на воді* ‘позбавити засобів існування, обібрати когось’, *розлити широке море сліз і крові* ‘завдавати страждань’. В англійській мові засуджується зрада, навмисне заподіяння шкоди, в українській мові додатково актуалізується примхливість та дріб’язковість.

3.2.6. Як і у випадку ТГ «Літосфера», концепт *ПРАГМАТИЗМ* вербалізує виконання певних дій, переважно вказуючи на початок або процес виконання. Проте в межах ФО з компонентом на позначення неживої природи ТГ «Гідросфера» в англійській мові цей початок дії імплікує обережність, свого роду тестування. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *test the water* ‘робити певні дії, сподіваючись на потрібний результат’, *to put to sea* ‘вийти в море (про корабель)’, *to put one's toe in the water* ‘починати щось робити повільно, невпевнено, оскільки до цього такого не робив’, укр. *зламати лід* ‘успішно щось розпочати’.

3.2.7. Як і в попередній ТГ, ФО, які актуалізують концепт *НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*, значно кількісно переважають в англійській мові, наприклад: англ. *a drop of water on a hot stove* ‘певна дія, яка мала б принести результат, але нічого не досягла’, *cast water into the sea* ‘марно витратити зусилля’, *to carry water in a sieve* ‘марно витратити зусилля’, *to lose both pot and water* ‘результат, який передбачає і подальші втрати’, укр. *носити воду решетом* ‘даремно щось робити’, *решетом у воді зірки ловити* ‘жарт. марно витратити час; байдикувати’. Відмінність у фразеологізмах зіставляваних мов полягає в тому, що в українській мові засуджується завідома марна робота, а в англійській мові – і безглузда робота, і гідні зусилля, які не принесли результату.

3.2.8. Концепт *ЦІННІСТЬ / ЗНАЧИМІСТЬ* відображає оцінку мовця певного предмета чи ситуації, наприклад: англ. *of ice-brook temper* ‘найвищої якості (про зброю)’, *of the first water* ‘найкращий’, *not worth a cup of cold water* ‘нічого не вартий’, укр. *як позаторішній сніг на літню погоду* ‘зовсім не потрібний’.

3.2.9. Натомість концепт *ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН* вербалізуються значно більшою кількістю ФО української мови, що може свідчити про те, що українці схильні концентруватися на стражданнях. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *to water your plants* ‘плакати’, *to be (all) at sea* ‘бути дуже розгубленим’, укр. *як скупаний у мертвій воді* ‘пригнічений, сумний, невеселий’, *як у воду намочений* ‘засмучений, зажурений, злий’, *котяться дрібні сльози градом* ‘хтось плаче’.

3.2.10. В обох аналізованих мовах концепт *БОРОТЬБА* вербалізується за допомогою боротьби з течією, наприклад: англ. *to go against the current* ‘іти проти більшості’, *to swim against the stream* ‘не підкорятися думці більшості’, *to row against the (wind and) tide* ‘вибирати власний шлях, відмінний від більшості’, укр. *пливти проти води* ‘діяти самостійно, всупереч усталеним поглядам’, *іти проти течії* ‘діяти самостійно, всупереч усталеним зразкам і традиціям’.

3.2.11. Концепт *ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ* по-різному вербалізує різні особливості людей. В українській мові зацентовано увагу на вроді особи, натомість в англійській мові переважно наголошено на недоліках: англ. *a tall drink of water* ‘висока і худа людина’, *christened in pump-water* ‘червоношкірий’, *narrow as (like) a drink of water* ‘худий та слабкий’, укр. *хоч з лиця води напийся* ‘дуже гарний’.

3.2.12. Концепт *ЧАС* також може вербалізуватися за допомогою ФО з компонентом на позначення ТГ «Вода», наприклад: англ. *a lot of water has flown under the bridge since* ‘багато часу пройшло’, *It (that) is water under the bridge* ‘давно минула подія’, укр. *багато води уплигло* ‘давно’, *до білого снігу* ‘дуже

довго, тривалий час'. Для обох культур характерно порівнювати час із водою, яка давно зникла з того місця, де заходиться мовець.

3.2.13. Фразеологізми з компонентом на позначення ТГ «Гідросфера» можуть позначати як значну кількість чогось: англ. *oceans of* 'дуже багато', *lake of* 'багато', так і незначну кількість, або взагалі відсутність: англ. *drop in the ocean* 'незначна кількість', укр. *ані на макову росину* 'нічого', *як в решеті води* 'ніскільки'. Закономірно, що в англійській мові великі водойми асоціюються з великою кількістю, а одна краплина з невеликою кількістю.

3.2.14. Концепт *ПИЯТИКА* вербалізується в обох аналізованих мовах, однак в англійській мові позначувані об'єкти і ситуації різноманітніші: англ. *half-seas over* 'напівп'яний', *to water the corn* 'запивати їжу напоєм', *mild as maiden's water* 'про неміцний лікер', укр. *грішна вода* 'горілка', *як воду* 'у великій кількості або легко (пити горілку)'.

3.2.15. Концепт *СМЕРТЬ* вербалізує переважно утоплення, наприклад: англ. *to go out with the ebb* 'померти', *ebb-tide* 'сметрний час', *to make a hole in the water* 'потонути', укр. *взяла вода* 'хто-небудь втопився'. В англійській культурі відплив є символом смерті, згасання життя, що, очевидно є причиною більшої продуктивності ФО з компонентом «Гідросфера», а не «Літосфера» на позначення смерті у порівнянні з українською мовою.

3.2.16. В обох досліджуваних мовах країни, які знаходилися за морем вважалися далекими, тому море актуалізує значну *ВІДСТАНЬ* у таких висловах: англ. *from overseas* 'здалеку', укр. *за сине море* 'далеко', *не за морями* 'недалеко'. Географічне положення Великобританії та Сполучених Штатів Америки може пояснювати існування фразеологізму: англ. *from sea to shining sea* 'повсюди, по всій країні'.

3.2.17. Концепт *ПОДІБНІСТЬ* актуалізується такими виразами: англ. *be on the same wavelength* 'мати сході погляди чи ідеї', укр. *як дві краплини води* 'дуже схожий'. В українській мові ідеться про зовнішню схожість, а в англійських виразах на подібну поведінку чи погляди.

3.2.18. Концепт *ХОЛОД* здебільшого реалізується порівнянням чогось з льодом, наприклад: англ. *ice over* ‘замерзнути’, *cold as ice* ‘дуже холодний’, укр. *взятися кригою* ‘ставати холодним, байдужим’.

3.2.19. В основі концепту *РОДИННІ ВІДНОСИНИ* покладені зв'язки, які мають родичі, проте в англійській мові наголошується, що навіть далека спорідненість краща, ніж її відсутність, натомість на матеріалі української мови спостерігаємо зверхнє ставлення до далеких родичів в межах матеріалу дослідження: англ. *blood is thicker than water* ‘родинні зв'язки важливіші за всі інші’, *it is a little drop of blood that is not warmer than water* ‘навіть далека рідня краще, ніж чужі люди’, укр. *десята вода на киселі* ‘далекі родичі’.

3.2.20. Концепт *НЕНАДІЙНІСТЬ* вербалізується такими ФО як: англ. *cat-ice* ‘тонкий лід (який витримає тільки кота)’, укр. *вилами по воді* ‘невідомо, як буде’.

3.2.21. Як і в ТГ «Літосфера», найбільшою аломорфною групою англійської мови є ФО, що актуалізують концепт *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *to pour oil on troubled water* ‘намагатися залагодити суперечку’, *don't throw away dirty water till you have got clean* ‘не позбавляйся наявним можливостей, поки не отримаєш кращі’, *Don't throw the baby out with the bathwater* ‘не позбавляйся корисних речей разом з непотрібними’. Ці вирази мають дидактичну мету, спрямовану для ознайомлення членів суспільства з бажаними моделями поведінки.

3.2.22. Концепт *СЕРЕДОВИЩЕ* також актуалізується лише на матеріалі аналізованих ФО англійської мови. Наприклад: англ. *arm of the sea* ‘вузька затока’, *a herring-pond* ‘море’, *snow-bones* ‘залишки нерозтанутого снігу в тіні’, *foxes of the sea* ‘кефаль’.

3.2.23. Ілюстрацією концепту *ЗМІНИ* можуть слугувати: англ. *every flow must have its ebb* ‘все змінюється: хороші періоди змінюються на погані, і навпаки’, *the tide turns* ‘думка людей щодо чогось зазнає змін’, *a sea change* ‘повна зміна чогось’. Отже, вода виступає символом мінливості, несталості, як хвилі моря, що приходять та відходять.

3.2.24. Концепт *ІЛЮЗІЯ* вказує на ненадійність того, що ми можемо побачити, наприклад: англ. *a snow job* ‘неправдива історія, яка має приховати правду’, *still waters run deep* ‘тиха вода греблі рве’, *moonshine in the water* ‘омана, ілюзія’.

3.2.25. Концепт *СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ* вербалізує уявлення про важливе становище в суспільстві: англ. *a big fish in a little pool* ‘важлива людина у маленькій спільноті’, або, навпаки, незначну людину: англ. *a little frog in a big pond* ‘працівник у великій компанії, який менш важливий чи кваліфікований, ніж інші’, *hewers of wood and drawers of water* ‘люди, які виконують переважно важку роботу для інших’. Як бачимо, велику спільноту порівнюють із великою водоймою, а маленьку спільноту – з маленькою водоймою.

3.2.26. Концепт *КОЛІР* вербалізується компаративними висловами, здебільшого на позначення білого кольору, наприклад: англ. *white as driven snow* ‘дуже білий’, *as white as snow* ‘білий’, *green as the sea* ‘зелений’.

3.2.27. Ілюстрацією ФО, які актуалізують концепт *ВІДМІННІСТЬ* можуть слугувати: англ. *clear blue water* ‘відмінність у поглядах суперників (переважно політичних)’, *oil and water* ‘цілковито різні об’єкти, які не можуть співіснувати’, *cross-currents* ‘відмінності і непорозумінні у межах великої організації’.

3.2.28. ФО з компонентом на позначення ТГ «Вода» можуть вербалізувати концепт *НЕДАЛЕКІСТЬ*, наприклад: англ. *have just one oar in the water* ‘не думати чітко’, *couldn't cook hot water for a barber* ‘бути дурним, ні на що не здатним’, *not to have both oars in the water* ‘поводитися нерационально’. Представники англійської лінгвоспільноти характеризують не дуже розумну поведінку, асоціюючи її з людиною, яка неправильно, нерационально використовує весла, а значить, не досягає бажаного результату.

3.2.29. Аломорфним для англійської мови є також вербалізація концепту *ЛАЙКА*, який не проявляється на матеріалі українських ФО з компонентом на позначення ТГ «Вода». Наприклад: англ. *go jump in the lake* ‘йди геть’, *Bite the ice!* ‘йди до біса’.

3.2.30. В результаті аналізу емпіричного матеріалу було також виокремлені аломорфні концепти української мови, найчисленнішим з яких є концепт *ЗНИКНЕННЯ*, що може бути проілюстрованим наступними виразами: укр. *як камінь у воду* ‘безслідно (зникнути)’, *як водою вмило* ‘хто-небудь швидко, раптово зник або щось безслідно пропало’, *сплисти водою* ‘минути, пройти без вороття’. Можна припустити, що в уяві українців вода виступає як своєрідне місце, де предмети можуть зникнути назавжди.

3.2.31. ФО з компонентами на позначення ТГ «Гідросфера» можуть також використовуватися для актуалізації концепту *ІНТЕНСИВНІСТЬ*, наприклад: укр. *бити ключем* ‘витрачатися у великій кількості’, *литися (политися) річкою* ‘витрачатися у великій кількості’, *забити джерелом* ‘1) виявлятися на всю силу, у великій мірі; 2) здійснюватися, відбуватися і т. ін. дуже енергійно, інтенсивно’. Потік джерела, річки асоціюється в українців з інтенсивністю, значною кількістю, що може пояснюватися великою кількістю гірських річок в Карпатах та їхньою сильною, стрімкою течією.

3.2.32. Концепт *СКРОМНІСТЬ* актуалізується виразами на кшталт: укр. *і води не замути* ‘лагідний, скромний, сумирний’, *тихіший води, нижчий трави* ‘скромний, покірний, непомітний’.

3.2.33. Аломорфним концептом, який виражається фразеологізмами з компонентом на позначення ТГ «Вода» є також концепт *ДОПОМОГА*. Прикладами таких виразів можуть бути: укр. *витягти (витягати, витягнути) з калюжі* ‘Допомогти кому-небудь вийти з принизливого становища чи позбутися злиднів’, *лити воду на колесо* ‘діяти на чию-небудь користь, допомагати, сприяти комусь’.

3.2.34. Концепт *ВИКРИТТЯ* може вербалізуватися так: укр. *вивести на чисту воду* ‘викривати чию-небудь непорядність, підступність, нечесність’, *виведений на чисту воду* ‘той, чию-небудь непорядність, підступність, нечесність викрили’. Як бачимо, вода є символом чистоти, субстанцією, яка змиває «бруд» непорядності.

3.2.35. Концепт *ДРУЖБА* може актуалізувати уявлення про воду як субстанцію, що може проникати в найменші щілини. Наприклад: укр. *водою не розлити* ‘дуже дружні’. Іншим способом вербалізувати цей концепт є укр. *як риба з водою* ‘дружно, мирно, у злагоді’.

3.2.36. Концепт *ДОБРОБУТ* вербалізується синонімічними виразами, наприклад: *медові та молочні ріки* та *молочні ріки і киселеві береги*, що позначають ‘заможне, повне достатку, безтурботне життя’.

3.2.37. Залишкову групу формують такі вирази як англ. *fresh as a sea breeze* ‘дуже свіжий’, *crime-wave* ‘раптове збільшення кількості злочинів у певному районі’, Кількісний розподіл концептів, актуалізованих фразеологізмами з компонентом на позначення тематичної групи «Вода» в англійській та українській мовах представлений у Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Концепти, виражені ФО з компонентом на позначення неживої природи, що належить до тематичної групи «Гідросфера»

№	Концепт	Англ. мова	Укр. мова
3.2.1	<i>НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА</i>	77 (14,55 %)	19 (8,42 %)
3.2.2	<i>СКРУТА</i>	56 (10,58 %)	24 (10,62 %)
3.2.3	<i>УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ</i>	36 (6,81 %)	26 (11,51 %)
3.2.4	<i>ПАСИВНІСТЬ</i>	18 (3,4 %)	21 (9,29 %)
3.2.5	<i>ЗЛОВМИСНИЦТВО</i>	16 (3,02 %)	23 (10,18 %)
3.2.6	<i>ПРАГМАТИЗМ</i>	32 (6,05 %)	2 (0,88 %)
3.2.7	<i>НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ</i>	28 (5,29 %)	11 (4,87 %)
3.2.8	<i>ЦІННІСТЬ / ЗНАЧИМІСТЬ</i>	16 (3,02 %)	3 (1,33 %)
3.2.9	<i>ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН</i>	3 (0,57 %)	12 (5,31 %)
3.2.10	<i>БОРОТЬБА</i>	11 (2,08 %)	3 (1,33 %)
3.2.11	<i>ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ</i>	10 (1,89 %)	2 (0,88 %)
3.2.12	<i>ЧАС</i>	4 (0,76 %)	7 (3,11 %)
3.2.13	<i>КІЛЬКІСТЬ</i>	5 (0,95 %)	4 (1,77 %)
3.2.14	<i>ПИЯТИКА</i>	7 (1,32 %)	2 (0,88 %)
3.2.15	<i>СМЕРТЬ</i>	7 (1,32 %)	1 (0,44 %)
3.2.16	<i>ВІДСТАНЬ</i>	2 (0,38 %)	5 (2,21 %)
3.2.17	<i>ПОДІБНІСТЬ</i>	2 (0,38 %)	4 (1,77 %)
3.2.18	<i>ХОЛОД</i>	5 (0,95 %)	1 (0,44 %)
3.2.19	<i>РОДИННІ ВІДНОСИНИ</i>	3 (0,57 %)	2 (0,88 %)
3.2.20	<i>НЕНАДІЙНІСТЬ</i>	1 (0,18 %)	2 (0,88 %)

Продовження таблиці 3.2

3.2.21	<i>ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА</i>	105 (19,85 %)	—
3.2.22	<i>СЕРЕДОВИЩЕ</i>	23 (4,35 %)	—
3.2.23	<i>МІНЛИВІСТЬ</i>	14 (2,65 %)	—
3.2.24	<i>ІЛЮЗІЯ</i>	13 (2,46 %)	—
3.2.25	<i>СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ</i>	9 (1,7 %)	—
3.2.26	<i>КОЛІР</i>	7 (1,32 %)	—
3.2.27	<i>ВІДМІННІСТЬ</i>	6 (1,13 %)	—
3.2.28	<i>НЕДАЛЕКІСТЬ</i>	5 (0,95 %)	—
3.2.29	<i>ЛАЙКА</i>	4 (0,76 %)	—
3.2.30	<i>ЗНИКНЕННЯ</i>	—	15 (6,64 %)
3.2.31	<i>ІНТЕНСИВНІСТЬ</i>	—	9 (3,98 %)
3.2.32	<i>СКРОМНІСТЬ</i>	—	5 (2,21 %)
3.2.33	<i>ДОПОМОГА</i>	—	4 (1,77 %)
3.2.34	<i>ВИКРИТТЯ</i>	—	4 (1,77 %)
3.2.35	<i>ДРУЖБА</i>	—	4 (1,77 %)
3.2.36	<i>ДОБРОБУТ</i>	—	3 (1,33 %)
3.2.37	Залишкова група	4 (0,76 %)	8 (3,54 %)
Разом		529 (100 %)	226 (100 %)

Таблиця демонструє, що переважна більшість концептів, вербалізованих за допомогою ФО з компонентом на позначення ТГ «Гідросфера» є ізоморфними, що може свідчити про універсальність уявлень представників цих лінгвоспільнот про істотні ознаки та характеристики води, її станів та водойм. В обох аналізованих мовах шляхом апелювання до водного середовища (і лише до нього) реалізується концепт *ПАСИВНІСТЬ*, що можна було б пояснити тим, що вода у водоймах рухається відповідно до течії, підкорюючись особливостям рельєфу, тобто пасивно підкорюючись навколишньому середовищу та обставинам. Спільними, як і серед концептів, актуалізованих ТГ «Літосфера», є групи ФО, що вказують на неприйнятну з погляду суспільства поведінку, а також ставлення до інших (концепти *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *ПАСИВНІСТЬ*, *ЗЛОВМИСНИЦТВО*, *СКРУТА*). На відміну від аналізованих ФО української мови, розглядувані ФО англійської мови концентруються довкола номінації правильної поведінки, середовища, мінливості та ілюзій, а також кольору, відмінностей і недалекості.

Аломорфність деяких груп (*ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *КОЛІР*) пояснюємо підходами до укладання фразеологічних словників, проте

вербалізацію певних ізоморфних концептів чи використання окремих об'єктів неживої природи не завжди можна пояснити власне лінгвальними причинами. Наприклад, в українській мові спостерігаємо повну відсутність ФО з такими компонентами, як *озеро* та *ставок* у складі фразеологізмів, хоча останні є досить поширеними на теренах України, в той час як в англійській мові вони досить часто використовуються. Натомість в англійській мові компонент *puddle* 'калюжа' не залучається у процес фразеологізації, на відміну від української мови. Така ситуація свідчить про те, що, будучи первісно рівноцінними, з плином років об'єкти неживої природи набули більшої чи меншої культурної значущості для лінгвокультур. Так, на матеріалі дослідження можемо стверджувати, що озера та ставки є більш культурно значущими для англійців, ніж для українців.

Як і серед ФО попередньої ТГ деякі фразеологізми з компонентом на позначення ТГ «Гідросфера», які мають схожий компонентний склад, вказують на різні ознаки, наприклад: англ. *of the first water* 'найкращий' (дослівно – першої води) та укр. *чистісінької води* 'справжній'. Вони походять зі сфери ювелірної справи, у якій якість каміння оцінюється зокрема за прозорістю. Маючи в основі один образ, лінгвокультури дещо «розділили» значення, зацентрувавшись на різних аспектах: англійці на якості, вважаючи предмети «першої води» найкращими, а українці на відповідності певним стандартам та автентичності у певній сфері.

3.3 Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Атмосфера та космос»

«Атмосфера– газоподібна оболонка Землі та інших небесних тіл» [59], тому до цієї ТГ увійшли фразеологізми, котрі в своєму складі мають компоненти, референти яких відносяться до повітряної оболонки землі. Додатково, сюди ж відносимо ФО, компоненти яких вказують на референти, що знаходяться в космосі, поза межами оболонок Землі, з огляду на те, що космос межує з атмосферою, чиї «кордони» є умовними і не завжди чітко визначеними [75]. ТГ «Атмосфера та космос» є найменшою за кількістю групою

аналізованих ФО, включаючи 379 фразеологізмів англійської мови (11 компонентів неживої природи) та 142 ФО української мови (12 компонентів неживої природи). Фразеологізми з компонентом на позначення ТГ «Атмосфера та космос» вербалізують 30 концептів в англійській мові і 23 концепти в українській мові (19 з них є ізоморфними), найчисленніші з них є *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *ІЛЮЗІЇ*, *НЕЩАСТЯ* і *ІНТЕНСИВНІСТЬ*.

3.3.1. Найчисленнішою групою ФО з компонентом на позначення ТГ «Атмосфера та космос» є парадигматичне об'єднання, що вербалізує концепт *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*. Наприклад: англ. *to smell to high heaven* 'мати погану репутацію', *to put on airs and graces* 'бути зарозумілим', *to cry for the moon* 'вимагати неможливого', *to do a moonlight flit* 'втекти вночі, не заплативши за квартиру', укр. *проспати царство небесне* 'втратити, прогавити щось важливе, не скористатися якоюсь можливістю', *попасти пальцем в небо* 'сказати чи зробити що-небудь невлад, помилитися у поясненні чи визначенні чогось'. В англійській мові засуджується нечесність, пиха та непомірні вимоги до інших, в українській мові – недолугість.

3.3.2. В обох аналізованих мовах перебування в небі, на хмарах асоціюється з приємними відчуттями, щастям та успіхом. Це може пояснювати досить значну кількість фразеологізмів, які актуалізують концепт *ЩАСТЯ* / *УСПІХ*. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *a marriage made in heaven* 'щасливий шлюб', *to float on air* 'бути дуже щасливим', *in seventh heaven* 'дуже щасливий', *a place in the sun* 'успішне чи хороше становище', укр. *народитися під щасливою зорею* 'бути щасливим', *на сьомому небі* 'дуже щасливий'.

3.3.3. Концепт *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* також вербалізується досить значною кількістю фразеологізмів, наприклад: англ. *make hay while the sun shines* 'користайся нагодою, поки є змога', *behind the clouds the sun is shining* 'ніколи не занепадай духом', *guiding star* 'приклад для наслідування, людина, чий погляд та вчинки наслідують', укр. *провідна зоря* '1) ой, хто визначає

напрям у житті, чий-небудь розвиток; 2) те, що скеровує кого-небудь у житті, визначає чию-небудь діяльність', *скинути з небес на землю* 'допомогти комусь звільнитися від ілюзій, тверезо сприйняти реальну дійсність'. Спільним для обох мов є порівняння приклада для наслідування з зорею. Можна припустити, що ці вислови пов'язані зокрема з мореплавством та подорожами загалом, адже подорожувальники прокладали шлях, орієнтуючись на зірки. Тому провідна зоря і була тим, що їх спрямовувало на шляху до певної цілі, потрібного їм пункту призначення.

3.3.4. В обох мовах *НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ* актуалізуються за допомогою ФО з компонентами на позначення ТГ «Атмосфера та космос». Наприклад: англ. *pie in the sky* 'щось приємне, але навряд чи досяжне', *castles in the air* 'мрії про майбутній успіх, плани про нереалістичне', *to chase rainbows* 'намагатися досягнути неможливого', *the pot of gold at the end of the rainbow* 'омріяне та недосяжне', *spaced out* 'нереалістичний, той, що не має зв'язку з реальністю', укр. *будувати повітряні замки* 'придумувати нездійсненні, відірвані від життя плани', *заноситися за хмари* 'мріяти про щось нереальне, недосяжне'. В обох зіставляваних мовах будівлі в повітрі сприймаються як неможливе, нереалістичне. В англійській мові образом бажаного, але недосяжного та ілюзорного є веселка. У результаті аналізу емпіричного матеріалу української мови не було виявлено жодного фразеологізму з компонентом «веселка» чи «райдуга», що говорить про невелику культурну значущість цього явища для українців.

3.3.5. Концепт *ПРАГМАТИЗМ* значно менше вербалізується за допомогою фразеологізмів з компонентами на позначення ТГ «Атмосфера та космос», порівняно з ФО з компонентами на позначення інших ТГ. Можна припустити, що аналізовані компоненти здебільшого позначають нереальне та ілюзорне, що не сприяє їхньому залученню до актуалізації початку чи успішної діяльності. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *to get up / pick up steam* 'готуватися до роботи', *to rise with the sun* 'вставати разом з сонцем', *to keep balls in the air* 'намагатися робити кілька справ одночасно (по аналогії з

жонглером)’, укр. *дістати зірки* ‘робити щось незвичайне, надприродне або нездійсненне’, *бити зорю* ‘давати сигнал до сну або пробудження’.

3.3.6. Навколишній світ також відображається за допомогою ФО з компонентами аналізованої групи, вербалізуючи концепт *СЕРЕДОВИЩЕ*. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *mackerel sky* ‘блакитне небо, вкрите невеликими білими хмаринками (що нагадує скумбрію)’, *sun belt* ‘південні штати США, де завжди тепло і сонячно’, *the heavens opened* ‘розпочався дощ’, укр. *циганське сонце* ‘місяць’, *небо розверзається* ‘іде дощ’. Спільним для обох мов є уявлення про небо як «вмістилище» дощу, відкриття якого спричиняє зливу.

3.3.7. Концепт *НЕДАЛЕКІСТЬ* може актуалізуватися різноманітними способами в англійській мові в межах матеріалу дослідження, наприклад: англ. *a space cadet* ‘дивна або божевільна людина’, *mooncalf* ‘дурень’, *to find an elephant on the moon* ‘вважати правдою те, що насправді виявляється дурницею’, *to believe that the moon is made of green cheese* ‘вірити у будь-що’, укр. *як цап у зорях* ‘зовсім не розумітися, не розбиратися у чомусь’, *зірок з неба не хапає* ‘бути не дуже розумним’. Існування англійського виразу *to find an elephant on the moon* (дослівно ‘знайти слона на Місяці’) зумовлено подією XVI, коли британський вчений сер Пол Ніл заявив, що він знайшов життя на Місяці, побачивши слона в телескоп. «Слоном» виявилася миша, яка залізла в телескоп. Як показує емпіричний матеріал, недалекість в англійців асоціюється насамперед із місяцем, тоді як в українців – із зорями.

3.3.8. Оскільки небесні світила здавна використовували для вимірювання часу, видається закономірним існування виразів з компонентами на позначення ТГ «Атмосфера та космос», які вербалізують концепт ЧАС. Однак ці компоненти відрізняються в зіставляваних мовах: в англійській мові це компонент «місяць», а в українській – це здебільшого «зоря». Наприклад: англ. *many moons ago* ‘давно’, *once in a blue moon* ‘дуже рідко’, *breathing space* ‘пауза (короткочасна, між певною діяльністю)’, укр. *доки світу та сонця* ‘завжди,

вічно', *на зорі* 'дуже рано, на світанку', *від рана до зорі* 'з раннього ранку допізнього вечора'.

3.3.9. Концепт *ВІДСТАНЬ* може вербалізуватися наступним чином: англ. *above the stars* 'дуже високо, недоступно', *in the air* 'повсюди', укр. *аж до самих хмар* 'дуже високо', *як небо від землі* 'дуже далеко'. Оскільки компоненти аналізованої ТГ здебільшого далекі об'єкти, видається логічним, що вони застосовуються для позначення великої відстані, або вгору, або в горизонтальному напрямі.

3.3.10. Концепт *НЕОЧІКУВАНІСТЬ* може бути проілюстрований такими виразами: англ. *out of a clear (blue) sky* 'неочікувано, раптово, без попередження', *to pull something out of thin air* 'неочікувано щось сказати, зробити (без підготовки)', укр. *як грім з ясного неба* 'несподівано, раптово, зненацька', *як з неба звалитися* '1) несподівано, зненацька з'явитися; 2) не усвідомлювати того, що ясне, зрозуміле для всіх; 3) легко, без особливих зусиль дістатися кому-небудь'. В обох досліджуваних мовах символом передбачуваності є чисте небо, тому якісь події (наприклад грім) за ясного неба сприймаються як несподіванка.

3.3.11. Для різних культур, народів, особистостей вираження *ПРИХИЛЬНОСТІ* може приймати різні форми, що проявилось на матеріалі дослідження. Зокрема в англійській мові концепт *ЛЮБОВ* здебільшого вказує поклоніння, захоплення здалеку об'єктом любові. Також іншій особі можуть приписуватися неймовірні заслуги, наприклад: англ. *bright particular star* 'недосяжний об'єкт відданості та любові', *to think somebody hung the moon and stars* 'вважати когось надзвичайним, захоплюватися', *to think the sun shines out (someone's) backside* 'вважати когось неймовірним, кращим за інших'. Натомість в українській мові любов та прихильність асоціюється з турботою, бажанням допомогти і вберегти, шляхом виконання певної дії на користь об'єкта прихильності: укр. *прихилити сонце готовий* 'хто-небудь готовий зробити для когось більше, ніж це можливо', *радий небо нахилити* 'готовий зробити більше, ніж потрібно'.

3.3.12. В обох мовах концепт *ЗАГРОЗА* вербалізується за допомогою компонента «хмара», який виступає символом небезпеки та передвісником біди. Наприклад: англ. *a cloud no bigger than a man's hand* 'маленька ознака великих неприємностей', *a cloud hangs over (someone or something)* 'небезпека нависла над кимось', укр. *хмари збираються* 'комусь загрожує біда', *чорні хмари нависають* 'кому-, чому-небудь загрожує неприємність, горе, біда'.

3.3.13. Також спільним для досліджуваних мов є уявлення про *НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ*, як про перебування в повітрі, тобто в непевному положенні. Наприклад: англ. *up in the air* 'не вирішений (про проект, питання)', *to leave sth up in the air* 'не вирішити, залишити без обговорення певну проблему чи ідею', укр. *повисати в повітрі* та синонімічні вирази на кшталт укр. *висіти між небом і землею* '1) перебувати в невизначеному, непевному становищі; 2) залишатися без підтримки, не зустрічати відповіді, співчуття. 3 залишатися нерозв'язаним, нез'ясованим, нездійсненим'.

3.3.14. Концепт *НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* може актуалізуватися такими виразами: англ. *to howl at the moon* 'витрачати час та зусилля, щоб досягнути неможливого', *to beat the air* 'робити непотрібну роботу', *to hold a (farthing) candle to the fire sun* 'робити безглузду роботу', укр. *решетом у воді зірки ловити* 'марно витрачати час'. Як уже зазначалося, англійці більш схильні засуджувати нерезультативну роботу, яка не приносить користі суспільству, що в черговий раз підтверджується більшою продуктивністю ФО, які мають значення неуспішної діяльності, на відміну від емпіричного матеріалу української мови.

3.3.15. Концепт *СМЕРТЬ* дещо по-різному представлений фразеологізмами з компонентами на позначення ТГ «Атмосфера та космос»: англ. *to keep sheep by moonlight* 'бути повішаним', *to go to heaven in a string* 'бути повішаним', укр. *душа відлетіла в небо* 'хтось помер', *зайшло сонце навіки* 'хтось помер'. Отже, англійські вирази вказують на спосіб страти, а українські лише зазначають факт смерті.

3.3.16. Концепт *КІЛЬКІСТЬ* вербалізується у таких одиницях: англ. *a cloud of* ‘дуже багато (чогось)’, укр. *як зірок на небі*, ‘незліченна кількість чогонбудь’ *хмара хмарою* ‘дуже багато’. В обох мовах хмари асоціюються з великою кількістю, натомість порівнювати кількість об’єктів із кількістю зірок характерно лише для української мови.

3.3.17. Концепт *ШУМ* може бути проілюстрований такими виразами: англ. *loud as lark in air* ‘дуже голосний’, *to make the welkin ring* ‘дуже голосно шуміти чи звучати’, укр. *рвати повітря* ‘1) різко лунати (про звуки); 2) порушувати тишу різкими звуками’.

3.3.18. Спільним для обох мов є вираження концепту *ШВИДКІСТЬ* за допомогою фразеологізмів з компонентом «пара», що, можливо, пов’язано з потягами, які працювали завдяки паровому двигуну. Наприклад: англ. *with a full head of steam* ‘дуже швидко’, укр. *на всіх парах* ‘дуже швидко’.

3.3.19. Найчисленнішим з аломорфних концептів англійської мови є концепт *НЕЩАСТЯ*, що може актуалізуватися так: англ. *ill-starred* ‘трагічний, нещасливий’, *someone's sun is set* ‘хтось втратив успішне соціальне, політичне чи фінансове становище’, *to get the air* ‘бути покинутим коханим’. Переважно, ці фразеологізми вказують на певну втрату: успіху, кохання, становища, відсутність яких завдає страждань.

3.3.20. Переважно в ФО, що вербалізують концепт *ГНІВ*, лежить уявлення про людину у гніві, як таку, що розпирається парою, наприклад: англ. *steam coming out of his ears* ‘бути дуже сердитим’, *to get steamed up* ‘дуже розсердитися’, *to have a face as thundercloud* ‘виглядати дуже сердитим’. Можливо, що сердиту людину порівнюють із паровозом, адже його сигнал може нагадувати сердитий крик.

3.3.21. Особливістю англійських ФО з компонентами на позначення ТГ «Атмосфера та космос» є можливість актуалізувати концепт *НАДІЯ НА КРАЩЕ*, що може свідчити про більшу схильність британців до оптимізму порівняно з українцями. Ілюстрацією таких виразів можуть слугувати: англ. *the*

sun will be on our side of the hedge yet ‘і в нас все буде добре’, *a silver lining to every cloud* ‘можливий позитивний результат з негативної ситуації’.

3.3.22. Для англіїців притаманно звертатися до небес за допомогою, адже вони уособлюють місце перебування бога, вербалізуючи у такий спосіб концепт *БЛАГАННЯ*. Наприклад: англ. *Heaven help us!* ‘Господи, допоможи’, *for heaven's sake* ‘заради Бога’.

3.3.23. Концепт *КОЛІР* також може актуалізуватися за допомогою фразеологізмів з компонентами на позначення ТГ «Атмосфера та космос». Наприклад: англ. *black as a thundercloud* ‘чорний’, *blue as the sky* ‘блакитний’, *bright as sun* ‘яскраво жовтий’.

3.3.24. Концепт *МІНЛИВІСТЬ* на відміну від концепта *НАДІЯ НА КРАЩЕ*, вказує на зміну, яка може мати негативну оцінку, наприклад: англ. *honeymoon is over* ‘короткий період щастя чи успіху закінчився’, *changeable as the moon* ‘мінливий, як місяць’, *to pass away like a summer cloud* ‘швидко минати’.

3.3.25. Концепт *ВДЯЧНІСТЬ* може вербалізуватися такими виразами: англ. *to bless one's stars* ‘дякувати небесам’, *thank heavens* ‘слава Богу’.

3.3.26. Особливістю англійської мови є також аломорфність концепту *ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ*, який вказує на прагнення певної особи, наприклад: англ. *to reach for the sky* ‘мати високі цілі’, *to aim for the sky* ‘встановлювати складну мету, намагатися зробити щось дуже складне’.

3.3.27. Аломорфним є також концепт *РАДІОЕФІР*, що може бути проілюстрований такими виразами: англ. *on the air* ‘транслюватися, бути в ефірі’, *to be off the air* ‘не транслюватися’.

3.3.28. Лайливі вирази англійської мови можуть містити компоненти на позначення ТГ «Атмосфера та космос», наприклад: англ. *go to heaven in a wheelbarrow* ‘іди до біса’, *Heavens to Betsy!* ‘«м’яка» лайка’.

3.3.29. У результаті аналізу емпіричного матеріалу були також виокремлені аломорфні концепти української мови, які актуалізуються за допомогою компонентів на позначення ТГ «Атмосфера та космос». Найпродуктивнішим з них є концепт *ІНТЕНСИВНІСТЬ*, наприклад: укр. *тільки*

пил іде /клубочиться хмарою ‘дуже інтенсивно’, як *Бога з неба* ‘дуже, сильно, з нетерпінням. (чекати)’, як *циган сонцем* ‘у великій мірі, дуже сильно’.

3.3.30. Дещо подібне значення до концепту *НЕЩАСТЯ* вербалізує концепт *ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН*, однак в англійських виразах вказуються переважно певні події, які призвели до страждань людини. Українські фразеологізми актуалізують стан особи, часто не зазначаючи його причин. Наприклад: укр. *на місяць вити* ‘нудьгувати, тужити без діла’, *тумою туманіти* ‘бути в дуже похмурому, пригніченому настрої’, як *грозова хмара* ‘дуже сумний, похмурий, невеселий.’.

3.3.31. Концепт *НЕАДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ* вказує на тимчасову здатність людини адекватно оцінювати ситуацію, наприклад: укр. *туман налягає на очі* ‘хто-небудь втрачає здатність нормально бачити, сприймати зором (від хвилювання, сильного болю, потьмарення свідомості)’, *в голові туманиться* ‘хто-небудь утрачає ясність думки, здатність виразно сприймати все навколишнє’.

3.3.32. Концепт *ЖИТТЯ* може бути проілюстрованим за допомогою таких виразів: укр. *небо коптити* ‘жити’, *місце під сонцем* ‘певне становище у житті, суспільстві’.

3.3.33. Залишкова група вказаної ТГ представлена такими виразами: англ. *bundle from heaven* ‘дитина’, *bent as a rainbow* ‘згорблений’, *double Dutch coiled against the sun* ‘тарабарщина, незрозуміла мова’, *blue-sky research* ‘дослідження, не спрямоване на негайний чи певний комерційний результат’, укр. *хай хоч грім з неба* ‘за будь-яких обставин’, *тонутти в тумані* ‘ставати невиразним, нечітким у пам’яті і забуватися’, *царство небесне* ‘за релігійними уявленнями — місце, де блаженствують праведники після смерті; рай.’.

Концепти, які вербалізуються за допомогою ФО з компонентом на позначення ТГ «Атмосфера та космос» в англійській та українській мовах, а також їх відсоткове співвідношення представлені в Таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Концепти, виражені ФО з компонентом на позначення неживої
природи, що належить до тематичної групи «Атмосфера та космос»**

№	Концепт	Англ. мова	Укр. мова
3.3.1	НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА	79 (20,85 %)	5 (3,52 %)
3.3.2	ЩАСТЯ / УСПІХ	41 (10,82 %)	7 (4,93 %)
3.3.3	ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА	34 (8,97 %)	6 (4,23 %)
3.3.4	НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ	22 (5,8 %)	11 (7,75 %)
3.3.5	ПРАГМАТИЗМ	21 (5,54 %)	11 (7,75 %)
3.3.6	СЕРЕДОВИЩЕ	21 (5,54 %)	2 (1,4 %)
3.3.7	НЕДАЛЕКІСТЬ	14 (3,69 %)	9 (6,34 %)
3.3.8	ЧАС	6 (1,58 %)	12 (8,45 %)
3.3.9	ВІДСТАНЬ	7 (1,85 %)	8 (5,63 %)
3.3.10	НЕОЧІКУВАНІСТЬ	8 (2,11 %)	7 (4,93 %)
3.3.11	ПРИХИЛЬНІСТЬ	8 (2,11 %)	5 (3,52 %)
3.3.12	ЗАГРОЗА	5 (1,32 %)	7 (4,93 %)
3.3.13	НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ	5 (1,32 %)	4 (2,82 %)
3.3.14	НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ	6 (1,58 %)	1 (0,7 %)
3.3.15	СМЕРТЬ	2 (0,53 %)	5 (3,52 %)
3.3.16	КІЛЬКІСТЬ	3 (0,79 %)	2 (1,41 %)
3.3.17	ШУМ	2 (0,53 %)	2 (1,41 %)
3.3.18	ШВИДКІСТЬ	2 (0,53 %)	2 (1,41 %)
3.3.19	НЕЩАСТЯ	26 (6,86 %)	—
3.3.20	ГНІВ	16 (4,22 %)	—
3.3.21	НАДІЯ НА КРАЩЕ	9 (2,37 %)	—
3.3.22	БЛАГАННЯ	6 (1,58 %)	—
3.3.23	КОЛІР	5 (1,32 %)	—
3.3.24	МІНЛИВІСТЬ	5 (1,32 %)	—
3.3.25	ВДЯЧНІСТЬ	4 (1,06 %)	—
3.3.26	ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ	4 (1,06 %)	—
3.3.27	РАДІОЕФІР	3 (0,79 %)	—
3.3.28	ЛАЙКА	2 (0,53 %)	—
3.3.29	ІНТЕНСИВНІСТЬ	—	13 (9,15 %)
3.3.30	ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН	—	9 (6,34 %)
3.3.31	НЕАДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ	—	8 (5,63 %)
3.3.32	ЖИТТЯ	—	2 (1,41 %)
3.3.33	Залишкова група	13 (3,43 %)	4 (2,82 %)
Разом		379 (100 %)	142 (100 %)

Таблиця засвідчує, що представники лінгвоспільнот аналізованих мов послуговуються компонентами на позначення ТГ «Атмосфера і космос» для вербалізації значної кількості ізоморфних концептів. Так, в обох культурах

небо виступає символом раю, місцем перебування Бога, куди потрапляє душа після смерті. Воно є також образом чогось далекого та недосяжного, що застосовується для позначення віддаленості певного об'єкта. Крім того, перебування на небі актуалізує значення безмежного щастя, не затьмареного жодними турботами. Перебування у хмарах в обох культурах вважається ознакою мрійливості, втім хмари в обох мовах можуть позначати загрозу, ознаку небезпеки, однак в англійській мові вони можуть виступати концептуальним синонімом неба, перебування на яких несе блаженство. Також ізоморфним є образ перебування в повітрі, між небом і землею, як чогось непевного, невизначеного та невирішеного. Спільним є уявлення про швидкість, яка актуалізується завдяки компоненту *пара*, що може позначати двигун поїзда як протиположність швидкості людини чи коня. В англійській мові *пара* також може бути ознакою гніву, злості, нестриманих почуттів.

Незважаючи на значну кількість спільних уявлень, були виявлені аломорфні асоціації представників різних лінгвоспільнот, які вербалізуються за допомогою певних компонентів на позначення неживої природи. В англійській мові таким є *веселка*, що позначає недосяжну мету, бажану, проте нереалістичну. Тому людина, яка шукає край веселки чи ганяється за ними, даремно витрачає час. В українській мові компонент *туман* позначає щось, що створює перешкоди сприйняттю дійсності, заважає бачити, адекватно сприймати оточуючий світ.

У межах ТГ «Атмосфера і космос» Українські вислови вдвічі переважають англійські вислови, які актуалізують концепти *ЧАС* і *СМЕРТЬ*. В англійській мові аломорфним є концепт *НЕЩАСТЯ*, а в українській мові вербалізується концепт *ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН*. Їх відмінність полягає у тому, що англійці, актуалізуючи страждання, переважно пояснюють його причини певними ситуаціями чи обставинами. Натомість українці зосереджуються лише на психологічному стані людини, не вказуючи, що його могло викликати. Ці факти засвідчують спрямованість представників англійськомовної спільноти на певну діяльність та її результат, де навіть страждання зумовлюють пошук їх

раціонального пояснення. Українці натомість концентруються на негативних проявах життя, смерті та пригніченому стані людей, що може додатково вказувати на їхню емоційність.

Концепт *ЩАСТЯ / УСПИХ* також є доволі типовим для двох лінгвокультур: перебування в повітрі, на небі чи на хмарах для представників обох лінгвоспільнот актуалізує поняття щастя та радості, однак в українській мові цей концепт частіше вербалізується за допомогою вказівки відсутності контакту з землею, що пояснює найбільшу чисельність групи ФО на позначення концепту *УСПИХ* у межах ТГ «Літосфера». Як і ТГ «Гідросфера», фразеологізми ТГ «Атмосфера та космос» досить часто позначають концепт *НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ*, що може вказувати на те, що об'єкти, які не мають зв'язку з землею, сприймаються як ненадійні. У результаті аналізу фразеологізмів ТГ «Атмосфера та космос» не виявлено жодної ФО аналізованої групи на позначення концепту *СКРУТА, ЖОРСТОКІСТЬ, СОРОМ, ОБМАН* чи *ЗЛОВМИСНИЦТВО*, що засвідчує сприйняття перебування на небі здебільшого як щасливе та позбалене людської недосконалості. Повністю також відсутні асоціації носіїв досліджуваних мов компонентів ТГ «Атмосфера та космос» з явищами дотичними до поняття ціни та праці, що підтверджується відсутністю вербалізованих концептів *ЦІННІСТЬ* чи *ВАРТІСТЬ*, а також *ВАЖКА ПРАЦЯ* та *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* в межах цієї ТГ. Проте беззаперечне закріплення за ТГ «Атмосфера та космос» асоціацій, спрямованих на позитив і безтурботність було б перебільшенням, тому що за допомогою ФО з компонентами на позначення цієї ТГ вербалізуються концепти *ЗАГРОЗА* та *НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ*, які не імплікують позитивного сприйняття.

Висновки до розділу 3

Здійснивши семантичний аналіз ФО з компонентом на позначення неживої природи відповідно до його приналежності до однієї з трьох оболонок землі, необхідно визнати, що сам компонент, віднесений до окремої ТГ, не завжди є образом, що визначає семантику ФО (наприклад у фразеологізмах, що актуалізують концепт *СЕРЕДОВИЩЕ*), проте його навіність в більшій чи

меншій мірі сприяє фігуративному переосмисленню всього виразу, тому так чи інакше він є причетним до формування значення фразеологізму. Як показує емпіричний матеріал, закріплення за окремою ТГ концептів з імплікацією чогось суто негативного чи суто позитивного було б надто радикальною і узагальненою позицією, адже певна частка концептів реалізується в межах трьох ТГ, втім розмежування компонентів на позначення неживої природи на ТГ «Літосфера», «Гідросфера» і «Атмосфера та космос» дозволяє прослідкувати певні закономірності приписуваних їм значень відповідно до належності до кожної з цих груп.

1. Найбільшою за кількістю фразеологізмів та за кількістю компонентів на позначення неживої природи в англійській та українській мовах є ТГ «Літосфера», що може частково пояснюватися великими синонімічними рядами лексем для найменування власне землі (лексеми *ground, land i earth*), рельєфу та видів корисних копалин, що входять до групи «Літосфера». В обох досліджуваних мовах земля є символом смерті, може позначати основу, початкову точку розвитку, чи певної діяльності. Хліборобство як необхідна складова виживання людини, її добробуту та благополуччя досить широко актуалізується у фразеологізмах з компонентом на позначення ТГ «Літосфера» в англійській та українській мовах. Найбільш часто актуалізованими є концепти, які характеризують людину, її відчуття, взаємовідносини. Це видається закономірним, оскільки взаємодія у суспільстві є надзвичайно важливою, тому відображається у мовленнєвих засобах. Спільними є концепти на позначення певної діяльності (*ПРАГМАТИЗМ, УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*), що можна було б пояснити важливістю та необхідністю праці для існування окремих індивідів та суспільства в цілому. В англійській мові концепт *НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*, також переважно представлений образами земної поверхні та осадових порід, значно переважає в абсолютній та відносній кількості, що може свідчити про більшу спрямованість англійської спільноти на результативність діяльності. Протилежна ситуація спостерігається у випадку вербалізації концепту *РАДІСТЬ*, частота вираження якого на матеріалі

української мови у відносній кількості переважає аналогічну їй в англійській мові майже в 6 разів. Умовою піднесеності та позитивних відчуттів, як показують розглядувані ФО, є втрата фізичного контакту з земною поверхнею.

Аналіз отриманих кількісних даних дає змогу встановити розбіжності лінгвокультурного характеру, відображені в розглядуваних фразеологізмах. Послугуючись відносною кількістю класифікованих ФО ТГ «Літосфера», можна прослідкувати культурну значущість окремих концептів для носіїв двох мов. Апелюємо саме до відносної кількості, щоб нівелювати вплив різної абсолютної кількості дібраних фразеологізмів, спричиненої факторами різного характеру, в тому числі й лексикографічними. Отже, в межах ФО з компонентом на позначення неживої природи, не дивлячись на те, що вербалізовані концепти є ізоморфними, англійці більше говорять про речі, орієнтовані на розвиток. Так, вони майже в 2,5 рази частіше за українців експлікують поняття неправильної поведінки, в 6 разів частіше обговорюють прагматичні моменти, в 3,5 рази частіше об'єктивують успішну діяльність та в 4,3 рази частіше згадують неуспішну діяльність. Натомість, українці більшою мірою концентруються на концептах, пов'язаних з деградацією, занепадом і – разюча кількісна різниця – смертю. Так, українці майже в 2 рази частіше говорять про скруту і безвихідь та майже в 12 разів частіше обговорюють смерть. Однак, спостерігається і протилежна ситуація, коли українці в 5,8 разів частіше за англійців експлікують поняття радості та піднесеності. Таким чином, на даному етапі дослідження емпіричного матеріалу можемо стверджувати, що носії української мови є більш емоційними та більше схильними нарікати на життя, ніж носії англійської мови, які націлені на результативність. Додатково, матеріал дослідження вказує, що багатство для українців є, очевидно, більш важливою категорією ніж для англійців, тому що воно в 2,8 разів частіше актуалізується в аналізованих ФО української мови.

2. ФО з компонентом на позначення ТГ «Гідросфера» в англійській та українській мовах, подібно до фразеологізмів ТГ «Літосфера» також вербалізують концепти *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *СКРУТА*,

ЗЛОВМИСНИЦТВО та *ПРАГМАТИЗМ*, що може свідчити про значну їхню важливість для представників аналізованих мов. Проте особливістю цієї групи є вербалізація концептів *ПАСИВНІСТЬ*, *ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН*, *ПОДІБНІСТЬ* і *МІНЛИВІСТЬ*, актуалізованих здебільшого за допомогою компоненту *вода*, який в обох мовах асоціюється з пасивністю, мінливістю та непостійністю.

Не зважаючи на те, що ТГ «Гідросфера» актуалізує деякі однакові концепти з ТГ «Літосфера», між ними можна простежити певну відмінність. У відсотковому відношенні ФО концепту *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* з компонентом на позначення ТГ «Гідросфера» переважають у 7 разів аналогічну групу, представлену ФО з компонентом на позначення ТГ «Літосфера» в українській мові (11,51% проти 1,61% відповідно). На матеріалі англійської мови спостерігаємо аналогічну, хоч і не настільки радикально відмінну, ситуацію: ТГ «Гідросфера» в 1,2 рази частіше за ТГ «Літосфера» вербалізує *УСПІШНУ ДІЯЛЬНІСТЬ* (6,81% проти 5,73% відповідно). Вербалізація концепту *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* виказує схожу закономірність. У двох мовах дослідження ФО ТГ «Літосфера» у більшій мірі концентруються на несхвальній поведінці ніж аналогічні ФО ТГ «Гідросфера»: в 1,6 рази в англійській мові (23,96% проти 14,55%) та в 1,2 рази в українській мові (10,11% проти 8,42%). Таку саму ситуацію спостерігаємо у випадку вербалізації концепту *ПРАГМАТИЗМ*, де в обидвох мовах дослідження він в 2 рази частіше пов'язується з ТГ «Літосфера», ніж з ТГ «Гідросфера» (12,5% проти 6,05% в англійській мові та 2,07% проти 0,88% в українській мові). Тож, зважаючи на різну частотність ФО в межах виокремлених ТГ двох аналізованих мов у плані концентрації на вербалізованих концептах, можемо стверджувати, що ФО ТГ «Літосфера» в більшій мірі зосереджуються на успішній діяльності, неправильній поведінці і прагматизмі ніж ФО ТГ «Гідросфера». Показовим є різке збільшення частотності ФО обох мов на позначення неуспішної діяльності, пов'язаної з апелюванням до водного середовища: в англійській мові це відбувається в 2,6 разів частіше (5,29% проти 2%), тоді як в українській мові – майже в 11 разів частіше (4,87% проти 0,46%). Очевидно, носії обидвох

мов в меншій мірі асоціюють водне середовище з діяльністю в принципі, що в черговий раз підтверджує асоціацію концептів, пов'язаних з докладанням зусиль і праці (*УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ* і *ПРАГМАТИЗМ*), в першу чергу з сушею.

Цікаві спостереження знаходимо у випадку контрастного сприйняття об'єктів неживої природи розглядуваними націями. Так, говорячи про *СМЕРТЬ*, де у випадку англійської мови різниця є незначною, на матеріалі української мови ФО ТГ «Літосфера» майже в 40 разів частіше апелюють до смерті ніж аналогічні їм ФО ТГ «Гідросфера» (17,47% проти 0,44%). Крім того, якщо англійці скрутне становище в 1,5 рази більше пов'язують з водним середовищем (10,58% проти 7,03%), то українці – навпаки, – вони роблять це в 1,3 рази рідше (10,62% проти 13,33%). *ЗЛОВМИСНИЦТВО* також дещо по-різному асоціюється носіями розглядуваних мов: якщо у випадку англійської лінгвоспільноти воно в 2,6 рази частіше пов'язується з сушею, то в українській лінгвоспільноті воно майже однаково відноситься як до суші, так і до водного середовища.

Спільним для обох аналізованих мов є спосіб актуалізації пасивності шляхом порівняння пасивного об'єкта з таким, що тече за течією, натомість боротьба вербалізується викликом такої течії, намаганням її подолати. Втім, в українській мові цей концепт вербалізується майже в 3 рази частіше, ніж на матеріалі англійської мови (9,29% на матеріалі української мови проти 3,4% на матеріалі англійської мови), що, поряд з меншою схильністю українців до актуалізації результативності та майже вдвічі менш частотною актуалізацією боротьби (1,33% української ФО проти 2,08% англійських) може свідчити про більшу пасивність українськомовної лінгвоспільноти у порівнянні з англійськомовною.

3. Найменшою групою аналізованих фразеологізмів є ТГ «Атмосфера та космос», що може пояснюватися досить невеликою кількістю компонентів, порівняно з іншими ТГ, залучених до формування фразеологізмів.

Не дивлячись на те, що обидві аналізовані мови вербалізують концепт правильної і неправильної поведінки за допомогою ФО з компонентами на позначення неживої природи ТГ «Атмосфера і космос», англійці роблять це набагато частіше: майже в 6 разів у випадку неправильної поведінки (20,85% проти 3,52%) та більш, ніж в 2 рази, у випадку експлікації правильної поведінки (8,97% проти 4,23%). Як і на матеріалі ФО ТГ «Літосфера», *СМЕРТЬ* є набагато актуальнішим поняттям для української ментальності у порівнянні з ментальністю носіїв англійської мови: частотність таких ФО переважає більш, ніж у 6,6 рази. В черговий раз спостерігаємо більшу концентрацію англійськомовної лінгвоспільноти на неуспішній діяльності, яка, як і в межах двох попередньо аналізованих ТГ, в ТГ «Атмосфера і космос» переважає у 2,3 рази (1,58% проти 0,7%). Натомість, протилежну ситуацію демонструє актуалізація концепту *ЧАС*, який для українців, очевидно, є більш значущим поняттям, ніж для англійців, котрі в 5 разів рідше використовують ФО з компонентом на позначення об'єктів атмосфери чи космосу для його актуалізації (8,45% проти 1,58%). Загалом частіше говорячи про відстань, на матеріалі дисертаційного дослідження, в межах ТГ «Атмосфера і космос» українці роблять це в 3 рази частіше за англійців (5,63% проти 1,85%). Крім того, в межах цієї ж ТГ, українці в 2,3 рази частіше номінують *НЕОЧІКУВАНІСТЬ* і майже в 4 рази – загрозу; вони також схильні об'єктивізувати *ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН*, чого англійці не роблять взагалі.

Як і серед інших ТГ найчастіше вербалізованими концептами англійської мови є *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* та *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, що ще раз підтверджує важливість для англійців регламентації поведінки членів суспільства. ТГ «Атмосфера і космос» – це єдина ТГ, в межах якої на матеріалі української мови актуалізується концепт *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, що виказує чітку настанову української ментальності асоціювати небо (тобто рай) з правильним способом життєдіяльності. Це також єдина ТГ для двох аналізованих мов, в межах якої вербалізується концепт *ЩАСТЯ* і *НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ*, а також *ПРИХИЛЬНІСТЬ*, *НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ*,

ЗАГРОЗА та *НЕОЧІКУВАНІСТЬ*. Показовим також є той факт, що в межах ТГ «Атмосфера і космос» на матеріалі обох мов фіксується повна відсутність актуалізації концептів *СКРУТА*, *ЗЛОВМИСНИЦТВО*, *ЦІННІСТЬ*, *ЖОРСТОКІСТЬ*, *УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ*, *ВАЖКА ПРАЦЯ*.

4. Зважаючи на те, що всі елементи неживої природи є універсальними і первісно були рівнозначними для усього людства (з відносною варіативністю, спричиненою географічним положенням, що, у випадку цього дослідження, не є критично різним), аналіз емпіричного матеріалу дає змогу стверджувати, що з плином історії певні компоненти на позначення неживої природи набули більшої культурної значущості для англійськомовної лінгвоспільноти у порівнянні з українськомовною. Так, у результаті аналізу емпіричного матеріалу не виявлено жодного фразеологізму з компонентом «озеро», «ставок», «нафта» чи «веселка» в українській мові попри існування озер і ставків на території України, а також попри можливість спостерігати явище веселки (на відміну від доступу до океану, що може виправдати відсутність ФО з компонентом «океан» в українській мові). Аналогічну ситуацію спостерігаємо з відношенням до таких об'єктів неживої природи як «нафта» і «мармур», які використовуються на теренах України, проте не були зафіксовані в дібраному матеріалі української мови. Залученість чи незалученість компонентів на позначення неживої природи, однаково існуючих і використовуваних на територіях двох лінгвоспільнот, до ФО свідчить, відповідно, про культурну більшу чи меншу значущість самих цих об'єктів для конкретної лінгвоспільноти.

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях автора [88; 90; 91; 93; 96].

ВИСНОВКИ

Проведене зіставне дослідження фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Характерною рисою вітчизняної та європейської фразеології є загалом антропоцентрична спрямованість досліджень та узгодженість поглядів, передусім щодо переосмисленого значення ФО та їхньої відтворюваності. Проте, непоміченими не можуть залишатися розбіжності стосовно пріоритетності використовуваного термінологічного апарату на їхнє позначення (найчастотнішими є ФО / ідіома), арсеналу мовних одиниць, які можуть мати статус фразеологізму (по-різному трактуються композити, прислів'я, фразові дієслова), мінімальної кількості повнозначних слів у виразі (одне чи більше). Фразеологізми зазвичай класифікують за структурним, семантичним, функційним та генетичним принципами. Структурний тип мови може прямо впливати на особливості класифікації фразеологізмів, демонструючи роль різноманітних лінгвальних чинників. З-поміж них виокремлюємо наявність / відсутність у мові артиклів, що безпосередньо впливає на виокремлення категорії означеності / неозначеності елементів ФО; більший чи менший вплив прийменників у мові в залежності від її аналітичності чи синтетичності, що відображається в структурному моделюванні ФО; вища чи нижча продуктивність композитотворення як способу поповнення лексичного запасу мови, що мотивує віднесення чи невіднесення складних слів до домену фразеології.

2. Компоненти на позначення неживої природи досить часто використовуються у фразеологізмах аналізованих мов: у результаті аналізу було дібрано 2030 фразеологізмів англійської мови і 792 вирази української мови. Кількісну різницю в дібраному емпіричному матеріалі можна пояснити як лінгвальними, так і екстралінгвальними та метанауковими причинами. До лінгвальних причин належать: 1) більша кількість компонентів на позначення неживої природи в англійській мові, залучених до створення ФО,

(84 компоненти англійської мови і 54 компоненти української мови), що частково пояснюється історією англійської мови, яка зазнавала впливу інших мов, що призвело до формування широких синонімічних рядів; 2) висока продуктивність композитотворення в англійській мові, яке може супроводжуватися процесами метафоризації або метонімізації, сприяючи появі ФО-комполітів; 3) вживання назв об'єктів неживої природи як дієслів завдяки більш продуктивному в англійській мові способу словотвору шляхом конверсії; 4) наявність в англійській мові одиниць, які мають статус фразових дієслів, що також фразеологізуються. До екстралінгвальних причин відносимо: 1) набуту більшу культурну значущість певних компонентів на позначення неживої природи в англійськомовній лінгвоспільноті, які первинно були рівнозначними для обох лінгвокультур, що призвело до залучення їх до фразеологізмів англійської мови на відміну від ФО української мови; 2) географічне розташування відповідних країн, зокрема доступ англійців до океану і, відповідно, розвинуте мореплавство позитивно позначилися на кількості ФО англійської мови порівнянно з українською. До метанаукових чинників, які є причетними до кількісної різниці дібраного матеріалу, відносимо різні погляди лінгвістів на присвоєння певній мовній одиниці статусу ФО, – зокрема невключення вітчизняними лексикографами до домену фразеології прислів'їв, деяких компаративних конструкцій та складних слів.

3. Найчисленнішою групою аналізованих ФО за структурою є фразеологізми рівня словосполучення: 71,11% та 83,48% в англійській та українській мові відповідно. Відносна нескладність структури ФО-словосполучень є вирішальною ознакою їхньої чисельності, адже стабільність і відтворюваність колись вільних, а згодом семантично переосмислених словосполучень перетворює їхні складники на фраземотворчі компоненти, наповнюючи потужним емоційно-експресивним характером, не позбавляючи при цьому усю ФО відносної гнучкості в плані здатності вступати в синтагматичні відношення. Менша кількість ФО-речень (24,8% в англійській і 16,52% в українській мовах) зумовлена структурною розлогістю таких

утворень, а, відтак і більшою когнітивною складністю, що негативно впливає на дослівну відтворюваність у мовленні, яка є визначальним критерієм фразеологізму. Найменша кількість ФО-лексем (3,99% в англійській мові) зумовлюється обов'язковістю поєднання слів у межах ФО (інколи досить великої їх кількості). Це зменшує шанси на здатність бути реалізованим у межах лексем-комполітів, які є переважно двокомполітними.

4. Аналіз структури розглядуваних ФО дозволяє встановити як ізоморфні, так і аломорфні характеристики. До спільних ознак двох мов зараховуємо: 1) можливість реалізації ФО на рівні словосполучення і речення; 2) можливість виокремлення однакових граматико-структурних розрядів (дієслівних, субстантивних, ад'єктивних, адвербіальних і вигуків); 3) найвищу продуктивність дієслівних фразеологізмів: 50,1% в англійській мові і 60,87% в українській мові, що зумовлено природою дієслова як ядра висловлення; 4) найнижчу продуктивність вигуків фразеологізмів: 1,17% та 0,76% в англійській та українській мові відповідно, яка пояснюється тим, що вигуківі фразеологізми відображають емоції, не виконуючи при цьому номінативної функції.

Структурні характеристики аналізованих одиниць вказують більше аломорфних, ніж ізоморфних рис. Установлено, що емпіричний матеріал англійської мови є структурно більш різноманітний, що, насамперед, зумовлено власне лінгвальними чинниками. До таких зараховуємо: 1) продуктивність комполітотворення в англійській мові, що дало змогу виокремити пласт ФО лексичного рівня; 2) існування фразових дієслів в англійській мові й активного застосування конверсії, 3) аналітичність англійської мови, яка зумовила виділення низки структурних моделей: аналітичний спосіб утворення зворотних дієслів, фіксований порядок слів, більшу роль прийменників у вираженні синтаксичних відношень, яка компенсує відсутність системи відмінків; 4) ширші морфологічні та синтаксичні можливості англійської мови: факультативність вживання сполучника у підрядному реченні, можливість виконання інфінітивом атрибутивної функції, наявність герундія; 5) семантика

окремих компонентів ФО. Синтетичність української мови також сприяла виділенню аломорфних моделей ФО, властивих лише українській мові, що уможливила такі параметри: 1) синтетична побудова ступенів порівняння прикметників; 2) відносно вільний порядок слів; 3) типовість для української мови безособових речень.

Структурні розбіжності, зумовлені нелінгвальними факторами, виявляються у меншій мірі. Так, до лінгвокультурологічних чинників, що мали вплив на продуктивність формування структурних моделей ад'єктивних некомпаративних фразеологізмів, належить схильність українськомовної спільноти характеризувати предмети відповідно до їхнього функціонування, а людей – відповідно до їхньої поведінки та вчинків, в той час як носії англійської мови демонструють тенденцію характеризувати об'єкти відповідно до їх місця перебування. Впливають на контрастні структурні характеристики чи їхню продуктивність також метанаукові чинники. Так, різні якісні характеристики структурної парадигми ад'єктивних ФО в двох мовах частково завдячують відмінностям у визначенні частиномовної приналежності службових слів, які формально вказують на компаративність виразів. Ширшим розумінням домену фразеології зумовлене, зокрема, більше структурне різноманіття англійських ФО на рівні речення, втілених у прислів'ях, та більша кількість англійських компаративних ФО, українські аналоги яких не фіксують фразеологічні словники.

5. Фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах вербалізують 73 концепти, 47 з яких є ізоморфними. Це свідчить про спільні та відмінні уявлення носіїв аналізованих мов щодо властивостей об'єктів неживої природи, а також асоціацій, які вони викликають.

5.1. Певна універсальність світосприйняття виявляється в «закріпленні» за конкретною оболонкою землі окремих концептів чи їхніх особливостей. Так, в обох лінгвоспільнотах ФО з компонентам на позначення ТГ «Літосфера» досить часто вербалізують такі концепти, як *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*,

ПРАГМАТИЗМ, ЗЛОВМИСНИЦТВО, СКРУТА, СМЕРТЬ, ЦІННІСТЬ та *ВАЖКА ПРАЦЯ*, що може свідчити про те, що як в ментальності англійців, так і в ментальності українців цю ТГ більше пов'язують зі стражданнями та певними негативними вчинками і явищами, порівняно з іншими ТГ. ФО з компонентами на позначення ТГ «Гідросфера» актуалізують унікальні для цієї групи концепти *ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ, ПОДІБНІСТЬ, РОДИННІ ВІДНОСИНИ* і *ВІДМІННІСТЬ*. Особливістю ТГ «Атмосфера та космос» є те, що ФО групи «Літосфера» в обох мовах здебільшого позначають позитивні події та явища, а також можуть актуалізувати концепти *ЗАГРОЗА, НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ, ШУМ, ШВИДКІСТЬ*, не притаманні іншим ТГ. У випадку виокремлення однакових концептів трьома ТГ спостерігаємо характерне для двох мов підвищення / зниження продуктивності вербалізації певного концепту у тріаді «Літосфера» – «Гідросфера» – «Атмосфера і космос». В обох мовах, рухаючись у напрямку від ТГ «Літосфери» до «Атмосфера та космос» зафіксовано підвищення продуктивності вербалізації концептів *ЧАС, ВІДСТАНЬ* та *НЕДАЛЕКІСТЬ*; натомість простежується зниження продуктивності вербалізації концепту *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*.

5.2. Незважаючи на те, що обидві лінгвоспільноти можуть актуалізувати однакові концепти, різниця в частотності їхньої вербалізації є свідченням про світосприйняття і ментальність носіїв аналізованих мов. Послугуючись відносними показниками квантитативного аналізу з метою нівелювання впливу абсолютної кількісної різниці дібраних одиниць, спричиненої з-поміж іншого лінгвальними та метанауковими факторами, можна спостерігати низку контрастних закономірностей. Зокрема, рухаючись аналогічним чином у напрямку від ТГ літосфери до космосу в межах тріади «Літосфера» – «Гідросфера» – «Атмосфера і космос», спостерігаємо аломорфність концентрації лінгвоспільнот на певних концептах: підвищення продуктивності реалізації концепту *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* відбувається на матеріалі української мови, натомість зниження продуктивності реалізації концептів *ПРАГМАТИЗМ, СМЕРТЬ* та *КІЛЬКІСТЬ* зафіксовано на матеріалі англійської

мови. Результати підрахунків засвідчують, що найчисленнішими групами фразеологізмів англійської мови є концепти *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* (21,02%) та *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* (13,88%), які в сукупності складають третину емпіричного матеріалу англійської мови, що може вказувати на досить чітку регламентацію поведінки представників британського суспільства та яскраво виражену дидактичну функцію англійських фразеологізмів. Третім за частотністю актуалізації є концепт *ПРАГМАТИЗМ* (9,66%), що свідчить про спрямованість англійців на результативність діяльності. Отже, можемо стверджувати, що ментальність англійськомовної лінгвоспільноти концентрується довкола прагматизму та доречної / доречної поведінки. Емпіричний матеріал української мови свідчить про більшу «розпорошеність» концентрації українськомовної спільноти на виокремлених концептах, адже частотність вербалізації жодного концепту не перетнула позначку у 20% і лише три концепти – у 10%: найчастіше вербалізованими концептами аналізованими ФО української мови є концепт *СКРУТА* (10,71 %), другим за частотністю – *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* (10,34%), третім – *СМЕРТЬ* (10,21%). Отже, маємо підстави стверджувати, що ментальність українськомовної спільноти концентрується довкола скрути, смерті та критики поведінки. Крім того, у межах матеріалу дослідження, українці в 1,6 раза частіше експлікують скрутне становище (10,71% в українській мові проти 6,64% в англійській мові); в 1,6 раза частіше номінують зловмисництво (8,1% в українській мові проти 5,09% в англійській мові); у 8 разів частіше говорять про смерть (10,21% проти 1,26% у кожній із мов відповідно); у 3 рази частіше згадують пасивність (2,62% проти 0,87%); в 17 разів частіше об'єктивізують пригнічений стан (2,62% проти 0,15%); майже в 2 рази частіше говорять про хвилювання і страх (1,62% проти 0,29%); більш ніж утричі частіше згадують ненадійність (0,62% проти 0,19%) та більш ніж у 3,5 рази говорять про загрозу (0,87% проти 0,24%). Натомість англійці в 1,8 разів частіше говорять про прагматизм (9,64% англійських виразів проти 5,48% українських); в 1,6 раза частіше експлікують неуспішну діяльність (2,76% проти 1,74%); в 2,3 частіше актуалізують щастя та успіх

(1,99% проти 0,87%). Такі статистичні дані є красномовним віддзеркаленням історико-соціальних процесів, які супроводжували становлення англійськомовного суспільства як могутньої колоніальної держави та українськомовної спільноти як часто поневоленого, позбавленого права на розвиток соціуму.

5.3. Аломорфними концептами англійської мови на матеріалі дослідження є *НАДІЙНІСТЬ*, *ФІЗИЧНА НЕДОСКОНАЛІСТЬ*, *ЇЖА*, *ПРОФЕСІЯ*, *ТВАРИНА* (виражені шляхом залучення компонентів ТГ «Літосфера»), *МІНЛИВІСТЬ* та *ЛАЙКА* (виражені за допомогою ФО з компонентом ТГ «Гідросфера» та «Атмосфера і космос»), *СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ* та *ВІДМІННІСТЬ* (актуалізовані фразеологізмами з компонентом ТГ «Гідросфера»). Натомість аломорфним концептом української мови є концепт *ІНТЕНСИВНІСТЬ*, який представлений у всіх трьох ТГ, але не виокремлений у жодній із них у межах англійської мови. Це можна було б пояснити тим, що англійські вирази вербалізують не власне інтенсивність (будь чого), а інтенсивність з одночасною вказівкою на певне специфічне поняття (швидкість, звук тощо), у той час як українські вирази є більш універсальні та можуть застосовуватися у різноманітних контекстах. Додатково, лише на матеріалі української мови вербалізується концепт *ПРОКЛІН*, для вираження якого вживаються компоненти ТГ «Літосфера», *ЗНИКНЕННЯ*, *СКРОМНІСТЬ*, *ДОПОМОГА*, *ВИКРИТТЯ* і *ДОБРОБУТ* (виражені шляхом залучення компонентів ТГ «Гідросфера»), а також *НЕАДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ* (вербалізований за допомогою ФО з компонентом ТГ «Атмосфера і космос»).

6. Відмінність світосприйняття двох аналізованих лінгвокультур засвідчено не лише нерівномірною вербалізацією певних концептів, але й двома додатковими чинниками: 1) існуванням однакових за компонентним складом, проте з різним значенням, ФО в англійській та українській мовах; 2) фактом набуття культурної значущості окремих, первинно рівноцінних, об'єктів неживої природи, що відображається у використанні / невикористанні їхніх номінацій у фразеологізмах кожної з мов. Аналіз матеріалу дослідження

показує, що кількісні розбіжності в семантичних особливостях аналізованих ФО зумовлені не тільки відмінністю у світосприйнятті двох лінгвокультур. Необхідно також визнати вплив різних лексикографічних традицій. Так, аломорфність концепту КОЛІР в англійській мові зумовлена невключенням у фразеологічні словники української мови компаративних виразів на позначення кольору, у той час як англійські лексикографи фіксують подібні вирази як фразеологізми. Крім того, українські фразеологічні словники, на відміну від англійських, не включають прислів'я у домен фразеології, що безпосередньо позначається на значній кількісній різниці частотності вербалізації концепту *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні ФО з компонентом на позначення неживої природи на матеріалі інших мов; у з'ясуванні впливу мотиваційної ознаки об'єкта неживої природи (його фізичних / хімічних чи культурно зумовлених властивостей) на формування значення фразеологізму; у встановленні продуктивності і особливостей реалізації виокремлених фразеологізмів у мовленні в межах різних дискурсів; у вивченні доцільності перегляду лексикографічних практик української фразеології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдиева Г. М., Шайбакова Д. Концепт «ИМИДЖ» в современной лингвокультуре. *Мир науки, культуры, образования*. 2020. №. 1 (80). С. 317–320.
2. Абдыракматова Н. К. Принципы классификации фразеологизмов в родственных и неродственных языках. 2007. Электр. ресурс: http://nbisu.moy.su/_ld/5/592_Abrakmatova_IS.pdf.
3. Авалиани Ю. Ю., Ройзензон Л. И. Современные аспекты изучения фразеологии. *Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе*. Вологда, 1967. С. 68–81.
4. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. Вид. 2-е, доп. і перероб. Харків : Вища школа, 1988. 134 с.
5. Аглеева З. Р. Вербализация концепта «ИСЧЕЗНОВЕНИЕ» на фразеологическом уровне. *Южно-российский вестник геологии, географии и глобальной энергии*. 2006. №. 6. С. 120–123.
6. Алешин А. С. Устойчивые сравнения шведского языка, характеризующие человека (лингвокультурологический аспект): автореф. дисс... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. СПб., 2011. 263 с.
7. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 135 с.
8. Алефиренко Н. Ф. Когнитивная фразеология: pro et contra. *Славянская фразеология и паремиология в XXI веке* : сб. научных статей / под ред. Е. Е. Иванова, В. М. Мокиенко. Минск : Змицер Колас, 2010. С. 58–65.
9. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография. М. : ООО Изд-во «Элпис», 2008. 271 с.
10. Алиева А. Фразеологізми в актуалізації концепту «МАТЕРИНСТВО»: перекладацький аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Лінгвістика*. 2011. №. 15. С. 360–365.
11. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. 208 с.
12. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. М. : URSS, 2013. 216 с.

13. Англо-український фразеологічний словник. / Укладач К. Т. Баранцев. 3-те вид. стер. К. : Знання, 2006. 1056 с.
14. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков: учеб. пособие. М. : Физматлит, 2005. Изд. 3. 232 с.
15. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках). Казань : Изд-во Казанского университета, 1989. 128 с.
16. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка. Ментальные действия. М. : Наука, 1993. 176 с.
17. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека: учеб. пособие. М. : Языки русской культуры, 1998. 896 с.
18. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. *Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии*. Ростов на Дону : Изд-во Ростовского университета, 1964. 316 с.
19. Арцишевська А. Л. Роль репрезентуючого дієслова у дискурсній організації тексту. *Дискурс іноземномовної комунікації*. Львів : ЛНУ, 2002. С. 108–120.
20. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. М. : УРСС: Едиториал УРСС, 2004. 571 с.
21. Астрономічний енциклопедичний словник. / За загальною редакцією І. А. Клімишина та А. О. Корсунь. Львів : ЛНУ ГАО НАН України, 2003. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20161123091951/http://old.lnu.edu.ua/publish/astro/>
22. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови : навчальний посібник. Ч. І. Чернівці, 1970. 64 с.; Ч. ІІ. Чернівці, 1971. 90 с.
23. Бабкин А. М. Русская фразеология, ее развитие и источники. Л. : Наука, 1970. 263 с.
24. Бабкин А. М. Лексикографическая разработка русской фразеологии. М. : Наука, 1964. 75 с.
25. Бабкин А. М. Фразеология и лексикология. *Проблемы фразеологии*. М. : Наука, 1964. 318 с.

26. Бабушкин А. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Воронеж, 1997. 330 с.
27. Багаутдинова Г. А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.20. Казань, 2007. 333 с.
28. Балли Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стереотипное. М : Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
29. Балонкина О. В. и др. Фразеологическое представление имен природных стихий в русской лингвокультуре: семантический, семиотический, дискурсивный аспекты: дис. на соиск. уч.степени кандид. филол. наук: спец. 10.02.01. Томск, 2019. 261 с.
30. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Вінниця : Нова Книга, 2008. 256 с.
31. Баранник Д. Х. Фразеологія в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. К. : Наукова думка, 1968. № 2. С. 34–38.
32. Баранов А. Н. Концептуальная модель значения идиом. *Когнитивные аспекты лексики*. Тверь : Изд-во Тверского гос. Ун-та, 1991. С. 3–13.
33. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Аспекты теории фразеологии. М. : Знак, 2008. 656 с.
34. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Принципы семантического описания фразеологии. *Вопросы языкознания*. № 6. 2009. С. 21–35.
35. Баранов О. С. Идеографический словарь русского языка. М. : Издательство «ЭТС», 1995. 820 с.
36. Бархударов Л. С. Грамматика английского языка. М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1960. 422 с.
37. Білоноженко В. М. Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. К. : Наук. думка, 1989. 154 с.
38. Білоус Ю. В. Комунікативно-прагматичний потенціал фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у німецькій мові. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. Одеса, 2014. Вип. 8, Т. 1. С. 55–58.

39. Божко Ю. О. Лексико-граматичні особливості фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі : *Proceedings of the 2nd European Conference on Languages, Literature and Linguistics (November 10.2017)*. Premier Publishing s.r.o. Vienna Prague, 2017. P. 55–60.

40. Бондаренко О. Є. Функціонально-комунікативний потенціал односкладних речень у мові сучасних українських мас-медіа : дис. ... канд. філол. наук: спец. Спеціальність 10.02.01 – українська мова. Сумський державний університет; Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Суми Дніпро, 2019. 239 с.

41. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка. Изд. 5-е перераб. К. : Радянська школа, 1952. Т. 1. 446 с

42. Венжинович Н. Ф. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект. *Prostor in čas v frazeologiji* : Kolektivna monografija. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. S. 423–428.

43. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук. К. : Інститут української мови НАН України. 2018. 503 с.

44. Вигівський В. Л. Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (на матеріалі англомовної військової фразеології): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Харків, 2009. 23 с.

45. Виноградов В. В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М. : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.

46. Виноградов В. В. Избранные труды : Лексикология и лексикография. М. : Наука, 1977. 308 с.

47. Волобуева О. Н. Концептуальное поле «человек и его интеллект» в русской и английской фразеологии: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01, 10.02.20. Тюмень, 2011. 23 с.

48. Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа: монография. Краснодар : Издательство Кубанского государственного технологического университета, 2002. 142 с.

49. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение. *Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. «Гуманитарные науки»*. Краснодар, 2003. Т. 17, Вып. 2. С. 268–276.

50. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.

51. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике. *Новое в зарубежной лингвистике : Контрастивная лингвистика* . Вып. XXV. М. : Прогресс, 1989. С. 5–17.

52. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков. 3-е изд. М. : Просвещение, 1989. 288 с.

53. Галинська О. М. Духовно-предметний код культури в системі кодів культури (на матеріалі фразеологічних одиниць української та англійської мов). *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. Вип. 3 (81). С. 9–14.

54. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діяхронії) : автореф. дис. ... док. філол. наук : 10.02.04. К., 2001. 31 с.

55. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К. : Вища школа, 1985. 360 с.

56. Гарбера І. В. Концепт “ЛЮДИНА” у фразеології східностепових українських говірок: дис... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 195 с.

57. Гасюк Г. Субстантивне словосполучення як комунікативна одиниця. Субстантивно-дієслівні кореляції. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2009. Вип. 16. 278 с.

58. Головіна Н. Б. Фразеологізми зі значенням побажання в німецькій та українській мовах (лінгвокультурологічний аспект): автореф. дисс. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.17. К., 2007. 23 с.

59. Голоюх Л. В. Односкладні речення в синтаксичній організації мови роману П. Загребельного “Роксолана” [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=20012&chapter=1>

60. Гоян А. І. Модифіковані фразеологізми у вербалізації концептів МКС. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2013. №. 9 (1). С. 178–182.

61. Грозан Н. Ф. Фразеологічна мікросистема “*ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ*” в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2003. 20 с.

62. Демидкина Е. А. Фразеологизмы, паремии и афоризмы как средство объективации концепта "*LEBEN*" в немецкой языковой картине мира: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – Германские языки. 2007. 24 с.

63. Демський М. Т. Граматичні особливості української дієслівної фразеології. *Мовознавство*, 1984. № 2. С. 24–32.

64. Демченко Н. С. Вербалізація концепту «*RAIN*» в фразеологічному та пареміологічному фондах англійської мови : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 вересня. Білоцерківський НАУ, 2018. С 13–15.

65. Денисова А. С. Ідеографічна класифікація фразеологізмів на позначення органічних відчуттів людини (голод / ситість) на матеріалі української, англійської та французької мов. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки*: Бердянськ : БДПУ, 2017. Вип. XIII. С. 15–20.

66. Желілов А. А. Когнітивна діяльність людини в кримськотатарській, англійській та українській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2011. 23 с.

67. Дідун Л. І. Фразеологізми із семантикою інтенсивності в сучасній українській літературній мові. автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2016. 21 с.

68. Дмитренко О. В., Зінченко І. Ю. Вербалізація концепту «*ІЖА*» засобами сучасної англійської фразеології. *Імідж сучасного педагога*. 2018. №. 6 (183). С. 77–79.

69. Добровольский Д. О. К проблеме фразеологических универсалий. *Филологические науки*. 1991. №2. С. 95–103.
70. Добровольский Д. О. Основы структурно-типологического анализа фразеологии современных германских языков : на материале немецкого, английского и нидерландского языков : автореф. дис. ... док. филол. наук: 10.02.04; 10.02.19. Москва, 1990. 41 с.
71. Дробаха Л. В. Зіставний аспект вживання назв природних явищ у розмовній мові. *Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Серія: Філологічні науки*. №1 (11). С. 194-200.
72. Дубова М. Е. Структурно-семантический анализ фразеосемантического поля „речевая деятельность” в русском языке в сопоставлении с английским: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 Кострома, 2001. 196 с.
73. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського літературного мовлення. К. : Наук, думка, 1973. 288 с.
74. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / [гол. ред. А. В. Толстоухов]. К. : ТОВ “Центр екологічної освіти та інформації”, 2008. Т.3. 472 с.
75. Енциклопедія сучасної України. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55869
76. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2013. № 6. С. 47–76.
77. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ : типы фреймов. *Вісник Черкаського університету*. 1999. Вип. 11. С. 3–17.
78. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2010. № 928. С. 6–20.
79. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2007. 416 с.
80. Жуков В. П., Жуков А. В. Русская фразеология М. : Высшая школа, 2006. 310 с.

81. Журкова О. Л. Мотивованість конотативного значення фразеологічних одиниць англійської та української мов: зіставний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 Київ. нац. лінгвіст. ун-т. К., 2018. 201 с.

82. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. К., 2003. 18 с.

83. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2010. 19 с.

84. Загнітко А. О. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії:зб. наукових праць*. Донецьк : ДонНУ, 2010. Вип. 21. С. 12–21.

85. Запухляк І. М. Ад'єктивні компаративні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Scientific Horizon in the Context of Social Crises : proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference*. (June 6-8, 2020). Tokyo, Japan : Otsuki Press, 2020. P. 111–114.

86. Запухляк І. М. Ад'єктивні некомпаративні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *International Forum: Problems and Scientific Solutions : Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference* (June 16-18, 2020). Melbourne, Australia : CSIRO Publishing House, 2020. P. 89–91.

87. Запухляк І. М. Вигуківі фразеологізми з лексичним компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Challenges in Science of Nowadays : Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference* (September 6-8, 2020), Washington, USA : EnDeavours Publisher, 2020. С. 51–55.

88. Запухляк І. М. Особливості компаративних ад'єктивних фразеологізмів з компонентом неживої природи у англійській та українській мовах. *Мови і засоби масової комунікації : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*: м. Львів, 13–14 вересня 2019 р. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2019. С. 37–41.

89. Запухляк І. М. Про структуру фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 25 січня 2021 р. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 38–42.

90. Запухляк І. М. Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом «земля» в українській мові та компонентами «earth», «ground» та «land» в англійській мові. *Science and Practice, Problems and Innovations : Proceedings of the 7th International Scientific Conference, February 25–27, 2021, Ottawa, Canada*. 2021. С. 157–160.

91. Запухляк І. М. Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Гідросфера». *Problems and Pasks of Modernity and Approaches to Their Solution : Proceedings of the 8th International Scientific Conference, March 02–05, 2021, Tokyo, Japan*. 2021. С. 191–194.

92. Запухляк І. М. Структурні особливості адвербіальних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, Дрогобич, 2020 Вип. 28 Ч. 2. С. 17–24.

93. Запухляк І. М. Структурні особливості ад'єктивних компаративних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Закарпатські філологічні студії*, Ужгород, 2020. Вип. 14. Т. 2. С. 129–135.

94. Запухляк І. М. Структурні особливості дієслівних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Одеса, 2019. № 43. Т. 1. С. 147–151.

95. Запухляк І. М. Структурні особливості субстантивних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету*

імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (Мовознавство), Дрогобич, 2019. № 12. С. 64–68.

96. Запухляк І. М. Структурні особливості фразеологічних одиниць з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах* : зб. наук. праць / Оленяк М.Я (голов. ред.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 38. С. 74–92.

97. Запухляк І. М. Субстантивні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. (17 січня 2020 р.); / Ред. колегія: М. Я. Оленяк (відп.ред.), Д. Є. Ігнатенко, О. В. Білецька, О. О. Залужна. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 19–23.

98. Запухляк І. М. Функційно-стилістичні особливості вживання фразеологізмів у сучасних англійській та українських мовах. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах* : зб. наук. праць / Гнатюк Л. .Я. (голов. ред.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. Вип. 35, С. 25–34.

99. Запухляк І. М. Cultural Component of English Idioms. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції м. Вінниця 25 квітня 2019 р.; / Ред. колегія: М. Я. Оленяк (відп.ред.), О. В. Білецька, О. О. Залужна, Д. Є. Ігнатенко. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 28–30.

100. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів : Вища школа, 1983. 175 с.

101. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія. Харків : Фоліо, 1999. 304 с.

102. Ігнатенко Д. Є. Інтенсивність вияву позитивних емоцій у фразеологізмах англійської, німецької, російської та української мов. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах* : зб. наук. праць /

М. Г. Сенів (голов. ред.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Вип. 33–34. С. 35–48.

103. Ігнатенко Д. Є. Фразеологічні одиниці на позначення інтенсивності дії тастану в англійській, німецькій, російській та українській мовах. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Вінниця, 2018. 257 с.

104. Їжакевич Г. П. Стилiстична класифікація фразеологічних одиниць. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 10. С. 13–21.

105. Канке В. А. Философия науки: краткий энциклопедический словарь. М. : Омега-Л, 2008. 328 с.

106. Каракевич Р. О. Типологічна характеристика артефактів і ментафактів у фразеологічних одиницях німецької та української мов: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2012. 19 с.

107. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М. : Гнозис, 2004. 389 с.

108. Карасик В. И. Этноспецифические концепты. Введение в когнитивную лингвистику. / отв. ред. М. В. Пименова. Кемерово: Кузбассвуиздат, 2005. С. 61–105.

109. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. М. : Наука, 1976. 356 с.

110. Картамишев О. О. Структура і склад фразеологічної мікросистеми “ЗДІБНОСТІ ЛЮДИНИ”. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 29 (1). С. 29–32.

111. Кінах Л. Когнітивно-функціональні особливості субстантивованого прикметника німецької мови на мікротекстовому рівні. *Наукові записки. Випуск 96 (2). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. С. 157–161.

112. Ковалюк Ю. В. Онтологія ідіоматики в структурі лінгвістичної парадигми. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2015. №. 740-741. С. 78–80.

113. Ковалюк Ю. В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Чернівці, 2011. 20 с.

114. Колеснікова І. Є. Фразеологічна мікросистема «*РИСИ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ*» в українській та англійській мовах (ідеографічний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Сімферополь, 2010. 23 с.

115. Коломієць І. І., Розгон В. В., Структурно-функціональні параметри предикативності ад'єктивних фразеологізмів сучасної української мови. *Філологічний часопис*, 2016. № 2. С. 59–68.

116. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике: учебное пособие. Екатеринбург : Изд-во УрФУ, 2012. 818 с.

117. Копиленко М. М., Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1978. 138 с.

118. Коршкова Е. А. Качественно-обстоятельные фразеологизмы как средство вербализации концепта «*ВРЕМЯ*» (на материале поэзии Владислава Ходасевича). *Актуальные проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков*. Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2007. С. 77–86.

119. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. К. : Видавничий центр "Академія", 2001. 368 с.

120. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії*. 2011. №. 22. С. 289–298.

121. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *ЖИТТЯ* в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. №1. С. 41–52.

122. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Сучасна концептологія: концепт *ЖИТТЯ* в українській фраземіці. Донецьк : ДонНУ, 2009. 201 с.

123. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Терміносистема фразеології: структура та складники термінологічної мікросистеми "фразеокласифікація". *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 26. С. 156–163. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2013_26_33.

124. Крацило С. О. Профілізація концепту *MARRIAGE* в англійській мові : дис. ... канд. філол. наук, спец. 10.02.04. Львів, 2016. 260 с.

125. Крикніцька І. О. Англійські фразеологічні одиниці з кулінарним компонентом: структурно-семантичний та лінгвокультуроологічний компонент : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. К., 2018. 253 с.

126. Кубедінова Л. Ш. Особливості фразеологічної мікросистеми «Мовлення» (на матеріалі субстантивних і дієслівних фразеологічних одиниць російської, кримськотатарської та англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2008. 27 с.

127. Кубрякова Е. С. Парадигмы научного знания в лингвистике и ее современный статус. *Известия АН России. Серия литературы и языка*. М., 1994. Т. 53, № 2. С. 3–15.

128. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г. Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.

129. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. М. : Высш. шк., Дубна: Изд. центр "Феникс", 1996. 381 с.

130. Кучман І. М. Дієслівні фразеологічні одиниці каузативної семантики з компонентом «частина тіла». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць*. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 3. С. 211–219.

131. Лабінська Б. І. Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Львів, 2004. 20 с.

132. Лакомська І. В. Адвербіальні фразеологізми в газетних заголовках: лексико-граматичний аспект. *Записки з українського мовознавства* 2017 № 24 (2): С. 189–196.

133. Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание. Москва : Просвещение, 1977. 223 с.

134. Лебедев С. А. Философия науки. М. : Академический Проект, 2007. 731 с.

135. Лебеденко Ю. М. Фразеосемантична група з компонентом «хата» в українській мові: структурно-семантичний та етнокультурний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2006. 22 с.

136. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»; 10.02.02 «Російська мова». К., 2007. 36 с.

137. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.

138. Лисенко Л. О. Контрастивний аспект у вивченні фразеологічних одиниць із компонентом вогонь (на матеріалі української та англійської мов). *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (Мовознавство) / ред. кол.: О. А. Семенюк [та ін.]*. Кіровоград, 2016. Вип. 146. С. 245–249.

139. Лисенко Л. О. Структурні типи порівняльних фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської, німецької та української мов). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки*. Кіровоград, 2010. Вип. 89 (3). С. 90–97.

140. Літвінова М. М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX – XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2004. 20 с.

141. Мала гірнича енциклопедія : у 3 т. / за ред. В. С. Білецького. Донецьк : Східний видавничий дім, 2004–2013, Т.3. 644 с.

142. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. К. : Знання, 2004. 326 с.

143. Маркова Д. Фразеологізми з компонентом серце на позначення негативних почуттів (на матеріалі української, польської, англійської та німецької мов). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 113–117.

144. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українському мовному просторі: монографія. К.; Дрогобич : Коло, 2007. 323 с.

145. Мацьків П. В. Особливості функціонування поняттєвого поля Бог у словниково-діахронному дискурсі. *Лінгвістика: збірник наукових праць*. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2008. № 3 (15). С. 117–123.

146. Медведев Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. Харків : Вища школа, 1977. 232 с.

147. Мельчук И. А. Русский язык в модели «Смысл \Leftrightarrow Текст». М., Вена : Школа «Языки русской культуры», 1995. 82 с.

148. Мізін К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2004. 21 с.

149. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології : монографія. Кременчук, 2011. 448 с.

150. Мізін К. І. Порівняння у фразеології. Вінниця : Нова Книга, 2009. 240 с.

151. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : дис. ... док. філол. наук: 10.02.17. К., 2012. 32 с.

152. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов крізь призму часового коду культури: зіставно-лінгвокультурологічний аспект [Електронний ресурс]. *Лінгвістика*. 2013. № 2. С. 13 –20. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ling_2013_2_4

153. Мікава Н. М. Вербалізація концепту *HAIR* в англomовних фразеологічних словниках. *Записки з романо-германської філології*. 2018. №. 2 (41). С. 107–112.

154. Мокиенко В. М. Славянская фразеология : учебное пособие для студентов. М.: Высшая школа, 1989. 207 с.

155. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка. М. : Русский язык, 1987. 542 с.

156. Морковкин В. В. Идеографические словари. М. : Издательство Московского университета, 1970. 71 с.

157. Мороз О. А. Фразеологічні одиниці з компонентом «власне ім'я» в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2002. 20 с.

158. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. М. : Высшая школа, 1987. 288 с.

159. Негрич Н. Д. Становлення фразеології за рубежом. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філологічна.* 2013. №. 37. С. 228–230.

160. Ніколайчук Р. О. Фразеологічні одиниці із компонентом «грошова одиниця» та їх тематична класифікація. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації: Збірник наукових праць.* 2014. № 2. С. 96–101.

161. Огар А. Вербалізація концепту *ЗЕМЛЯ* у фразеологічній та паремійній картинах світу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2012. №. 12. С. 203–208.

162. Ольховикова Ю. А. Метафори со сферой-источником "Неживая природа" в политическом дискурсе США и ФРГ : дис. ... канд.філол. наук: спец.10.02.20. Екатеринбург, 2009. 211 с.

163. Охріменко М. А. Ідіоетнічні особливості одиниць фразеосемантичного поля «Емоції людини» в перській і українських мовах: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец.10.02.17. К., 2012. 20 с.

164. Пальчевська О. С. Фразеологізми української мови з просторовим компонентом семантики (спроба лінгвокультурного аналізу). *Львівський філологічний часопис.* Львів, 2017. № 1. С. 55–60.

165. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології: автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Національна академія наук України, Інститут української мови. К., 2000. 17 с.

166. Патен І. М. Фраземи зі значенням руху: семантико-ідеографічний та лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі української, російської, польської та англійської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Одеса, 2014. 20 с.

167. Пермяков Г. Л. О смысловой структуре и соответствующей классификации пословичных изречений. Паремнологический сборник. Пословица. Загадка (Структура, смысл, текст) М. : Наука, 1978. С. 105–135.

168. Пименова М. Концепт *СЕРДЦЕ*: Образ. Понятие. Символ. Кемерово : КемГУ, 2007. 500 с.

169. Письменна Ю. О. Етнічні особливості концептуалізації дійсності мовами європейського культурного ареалу (на матеріалі лексики і фразеології української, російської, англійської та італійської мов) : автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. К., 2008. 20 с.

170. Пожидаєва О. А. Фразеологізм як засіб вербалізації концепту "*НЕГАТИВНА ОЦІНКА*" у сучасній іспанській лексикографії. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. №. 57. С. 213–215.

171. Поліщак Л. Вираження просторових відношень у чеській фразеології. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2009. Вип. 58. С. 170–175.

172. Поліщук В. Л. Фразеологічні одиниці на позначення вживання алкоголю в різносистемних мовах: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Одеса, 2011. 20 с.

173. Полужин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості. *Проблеми романо-германської філології* : зб. наук. праць. Ужгород : Ліра, 2005. С. 5–20.

174. Пономарьова О. А. Смыслотворча роль назв людини за родом занять у внутрішньофразеологічному контексті (на матеріалі української, англійської та німецької мов): дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. К., 2018. 266 с.

175. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. 226 с

176. Потапова О. Е. Вербальная репрезентация концепта. Лексико-семантическое поле как фрагмент языковой картины мира (на материале ЛСП «*МОРЕ*»): Чебоксары : ИД «Среда», 2020. 164 с.

177. Прадід Ю. Ф. Значення фразеологізму та його тлумачення в словнику (на матеріалі іменникових фразеологізмів). *Культура народів Причорномор'я*. 2001. № 23. С. 157–161.

178. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). К.; Сімферополь, 1997. 252 с.
179. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивнодискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
180. Пулатова Л. Й. Типологія весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2008. 20 с.
181. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. М. : Высшая школа, 1980. 143 с.
182. Ройзензон Л. И. Лекции по общей и русской фразеологии. Самарканд : Изд-во СамГУ, 1973. 221 с.
183. Рудюк Т. В. Вербалізація концептів *ЧОЛОВІК*, *ЖІНКА* в українській фразеології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2010. 20 с.
184. Селіванова О. О. Концептуальний аналіз: проблеми та принципи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. Вип. 4. С. 194–197.
185. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психо-когнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
186. Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми з оцінним значенням в українській мові:(на матеріалі моделі Що за N1 Corp). *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2012. № 137. С. 110–113.
187. Ситар Г. В. Статистичний аналіз фразеологізованих речень: показник асоціації mutual information *Українське мовознавство*. 2016. №. 1. С. 103–125.
188. Ситар Г. В. Статус синтаксичних фразеологізмів у системі фразеологічних одиниць. *Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки*. Донецьк : ДонНУ. 2011. Т. 2. С. 66–74.
189. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К. : Наукова думка, 1973. 278 с.
190. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970 -1980. Т. 5. 840 с.

191. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970 -1980. Т. 8. 723 с.
192. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. 260 с.
193. Соколов В. В., Влезько О. С. Репрезентація концептів *LOVE/ЛЮБОВ* в пареміях англійської та української мов. *Нова філологія*. 2014. №. 67. С. 124–127.
194. Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархія сем. *Мовознавство*. 2002. №6. С. 87–91.
195. Сошко О. Г. Семантичні особливості компаративних фразеологічних одиниць на позначення морально-етичних рис людини (на матеріалі української, німецької та англійської мов). *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Т. 3. С. 228–235. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_3_38
196. Тагиров М. Т. Глагольная фразеология современного русского языка: Опыт исследования фразеологических единиц по окружению. Баку : Маариф, 1966. 251 с.
197. Телия В. Н. Метафоризация и её роль в картине мира. *Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира*. М. : Наука, 1988. С. 173–203.
198. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция. *Метафора в языке и тексте*. М., 1988. С. 26–52.
199. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М. : Наука, 1986. 146 с.
200. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект. М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
201. Телия В. Н. Семантика идиом в функционально-параметрическом отображении. *Фразеография в Машинном фонде русского языка*. М. : Наука, 1990. С. 32–47.
202. Телия В. Н. Фразеологизм и его лексикографическая разработка. Минск : Высшая школа, 1987. 156 с.

203. Тепкеева В. В. Фразеологизмы и пословицы как средства вербализации концепта "ВРЕМЯ" в английской языковой картине мира. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2015. №. 9-1. С. 170–173.
204. Тер-Минасова С. Г. Словосочетание в научно-лингвистическом и дидактическом аспектах. Изд. 2-е, стереотипное. М. : Едиториал УРСС, 2004. 144 с.
205. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах.: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02. 17. Львів, 2018. 244 с.
206. Тоненчук Т. В. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові: дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02. 04. Чернівці, 2015. 20 с.
207. Трофімова О. В. Семантика і структура вигуків фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій в англійській та українській мовах. *Нова філологія*. 2013. № 55. С. 201–205.
208. Троцюк А. М. Структурно-семантичні особливості дієслівних фразеологічних одиниць із соматичним компонентом "HAND". *Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. 2010. Вип. 9. С. 396–399.
209. Удовиченко Г. М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 18–24.
210. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ : Альмаматер, 2005. 400 с.
211. Ураксин З. Г. Фразеология башкирского языка. М. : Наука, 1975. 192 с.
212. Федуленкова Т. Н. Изоморфизм и алломорфизм в германской фразеологии (на материале английского, немецкого и шведского языков) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.20. Северодвинск, 2006. 36 с.
213. Фрост С. Г. Коннотация: лингвокультурологический подход. *Вестник ЮжноУральского государственного университета. Серия «Лингвистика»*. 2006. № 6. С. 153–155.

214. Хмара В. В. Вербалізація концепту людина в східнослов'янських і західногерманських мовах засобами фразеологізмів з антропним компонентом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія»*. 2018. №. 36. Т. 1. С. 143–146.

215. Хмара В. В. Зіставні аспекти семантики східнослов'янських та західногерманських фразеологічних одиниць із компонентом коліно. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві*: матеріали міжнародної наукової конференції, м. Одеса, 18-19 квітня 2014 р. Херсон, 2014. С. 86–89.

216. Хмара В. В. Фразеологізми з соматичним компонентом вуха в східнослов'янських та західногерманських мовах: зіставний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог : Національний університет «Острозька академія», 2015. № 51. С. 342–345.

217. Цивилева А. В. Имена существительные тематической группы "неживая природа" как средство репрезентации языковой картины мира в региональных печатных СМИ. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01. Волгоград, 2010. 207 с.

218. Чанчина А. В., Кочнова К. А. Полевая модель "земля" в русской языковой картине мира. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2019. №. 3. С. 226–229.

219. Челпанова Е. В., Кунина Н. Е. Концепт "STATE" сквозь призму коммуникативных интенций антиутопического художественного дискурса *Политическая лингвистика*. 2020. № 5 (83). С. 157–163.

220. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. М. : Высшая школа, 1970. 200 с.

221. Чудакова Н. М. Концептуальная область "неживая природа" как источник метафорической экспансии в дискурсе российских средств массовой информации: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Екатеринбург, 2005. 277 с.

222. Шалгина Е. А. Фрейм-анализ концепта "МИЛОСЕРДИЕ". *Теоретическая и прикладная лингвистика*. 2020. №. 1. Т. 6. С. 186–199.

223. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка: Учебное пособие 4-е изд., доп. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 312 с.

224. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. М. : URSS, 2012. 272 с.
225. Шкуран О. В. Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнослов'янських та східностепових говірок Середнього Подінців'я : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Луганськ, 2011. 20 с.
226. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. М. : Наука, 1973. 281 с.
227. Щепка О. А. Типологія компаративних фразеологічних одиниць в українській і російській мовах: порівняльний аспект. *Лінгвістичні студії*. 2011. №. 23. С. 211–215.
228. Щербина С. М. Фразеологічна вербалізація концептів *SUCCESS<>FAILURE* в англійській мові. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки*, 2011. № 3. Ч. 1. С. 213–217.
229. Ялалова Р. Р. Фразеологические единицы, характеризующие болезнь – здоровье в английском, немецком и русском языках: автореф. дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. Казань, 2014. 22 с.
230. Altenberg B, Granger S. (eds.) (2002) *Lexis in Contrast. Corpus-Based Approaches. Studies in Corpus Linguistics*. John Benjamins Publishing, 2002. 299 p.
231. Ameka F. Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech. *Journal of Pragmatics*. 1992, № 18. P. 101–118.
232. Arsiandi R. et al. The Study of Semantic on Idiomatic Expressions. *Journal of English Language and Literature*. 2020. V. 5. №. 01. P. 43–52.
233. Balint A. Sector Analysis and Idioms. *Kivung*. 1969. V. 2. №. 1. P. 2–12.
234. Bally Ch. *Traite de la stylistique francaise*. Paris : Librairie C.Klincksiek, 1921. Vol. 1. Ed. 2. 349 p.
235. Bargmann S., Sailer M. The Syntactic Flexibility of Semantically Non-Decomposable Idioms. Multiword Expressions: *Insights from a Multi-Lingual Perspective*. 2018. V. 1. P. 1–30.
236. Bayramova L., Muhametdinova R. Colour Symbolism of Biblical Idioms with Components Indicating White and Black in Bible Translations into English,

German and Russian. *Phraseology in Multilingual Society* / edited by E. Arsenteva. UK, Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2014. P. 106–121.

237. Bruening B. Idioms, Collocations and Structure. *Natural Language & Linguistic Theory*. 2020. V. 38. №. 2. P. 365–424.

238. Cacciari C. The Place of Idioms in a Literal and Metaphorical World. *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. 1993. №. 27. P. 27–56.

239. Cacciari C., Tabossi P. *Idioms: Processing, Structure and Interpretation*. Psychology Press, 2014. 356 p.

240. Cacchiarini C., Hubers F., Strik H. Learning L2 Idioms in a CALL Environment: the Role of Practice Intensity, Modality, and Idiom Properties. *Computer Assisted Language Learning*. 2020. P. 1–29.

241. Cain K., Towse A. S., Knight R. S. The Development of Idiom Comprehension: An Investigation of Semantic and Contextual Processing Skills. *Journal of Experimental Child Psychology*. 2009. № 102(3). P. 280–298.

242. Casas R. M., Campoy J. M. A Sociolinguistic Approach to the Study of Idioms: Some Anthropological Sketches. *Cuadernos de Filología inglesa*. 1995. V. 4. P. 43–61.

243. Chafe W. L. Idiomaticity as an Anomaly in the Chomskyan Paradigm. *Foundations of Language*. 1968. № 2. V. 4. P. 109–127.

244. Cieslicka A. B., Heredia R. R. How to "Save Your Skin" When Processing L2 Idioms: An Eye Movement Analysis of Idiom Transparency and Cross-Language Similarity among Bilinguals. *Iranian Journal of Language Teaching Research*. 2017. №. 3. V. 5. P. 81–107.

245. Colson J.-P. Editorial: Phraseology at a Crossroads. *Yearbook of Phraseology*. 2014. V. 5. I. 1. P. 1–12.

246. Cowie A. P. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Oxford : Clarendon Press, 1998. 258 p.

247. Cowie A. P. The Treatment of Collocations and Idioms in Learners' Dictionaries. *Applied Linguistics*. 1981. V. I. I. 3. P. 223–235.

248. Cserép A. Variability of Kick the Bucket. *Argumentum*. 2019. V. 15. P. 472–489.

249. Denisova A. S. English Phraseologisms-sentences Denoting Man's Feelings. *Perspective Scientific Research* : Proceedings of IV International Scientific Conference. Morrisville : Lulu Press, 2017. P. 101–103.

250. Dobrovol'skij D. Contrastive Idiom Analysis : Russian and German Idioms in Theory and in the Bilingual Dictionary. *International Journal of Lexicography*. V. 13 (No. 3). 2000. P. 169-186.

251. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz synonymisch geordnet. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1933. 634 S.

252. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen 8. Auflage. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co., 2004. 713 S.

253. Fanselow G. et al. Zur Flexibilität von Idiomen im Deutschen. *Colloquia Germanica Stetinensia*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2018. №. 27. P. 115–134.

254. Fedulenkova T. Basic Components of the Connotative Aspect in Phraseological Units: (As Seen by A. V. Kunin and his Disciples). *Phraseology in Multilingual Society*. UK, Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2014. P. 34–46.

255. Fellbaum C. How Flexible Are Idioms? A Corpus-Based Study. *Linguistics*. 2019. №. 4. V. 57. P. 735–767.

256. Fernando Ch. Idioms and Idiomaticity. Oxford : Oxford University Press. 1996. 261 p.

257. Fraser B. Idioms within a Transformational Grammar. *Foundations of language*. 1970. №. 1. V. 6. P. 22–42.

258. Fray J. I. B., McCandless M. J. The Effects of Using American Idioms in the Development of the Speaking Skill in L2 Students. *Horizontes. Revista de Investigación en Ciencias de la Educación*. 2020. V. 4. №. 16. P. 432–438.

259. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1982. 250 S.

260. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen : Max Niemeyer, 1992. 375 S.

261. Gehrke B., McNally L. Idioms and the Syntax/Semantics Interface of Descriptive Content vs. Reference. *Linguistics*. 2019. №. 4. V. 57. P. 769–814.

262. Gibbs R. W. Speaker's Assumptions about the Lexical Flexibility of Idioms. *Memory and Cognition* / R. W. Gibbs, N. Nayak, J. L. Bolton, M. E. Keppel. 1989. №17/1. P. 58-68.
263. Gibbs R. W. Why Idioms Are not Dead Metaphors. *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. 1993. №. 27. P. 57–78.
264. Glucksberg S. Understanding Figurative Language : From Metaphor to 234 Idioms. Oxford : Oxford University Press, 2001. 307 p.
265. Glucksberg S. Idiom Meanings and Allusional Content. *Idioms : Processing, Structure and Interpretation*. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1993. P. 3–26.
266. Gries S. T. Phraseology and Linguistic Theory: A Brief Survey. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. 2008. P. 3–25.
267. Healey A. English Idioms. *Kivung*, 1968. №. 1. V. 1. P. 71–108
268. Hockett C. F. A Course in Modern Linguistics. New York : Macmillan, 1958. 621 p.
269. Ignatenko D. Ye. Phraseologische Einheiten der Intensivierung in Germanischen und Slawischen Sprachen. *Diachronie. Linguistische Typologie. Kontrastive Linguistik : Empirische Untersuchungen zu germanischen, romanischen und slawischen Sprachen* / L. Iagupova, V. Kaliuščenko (Hrsg.). Donezk : Nationale Universität Donezk, 2013. S. 25–27.
270. Johansson S., Oksefjell S. (eds) (1998) Corpora and Cross-Linguistic Research. Theory, Method and Case Studies. *Target*. 2000 V. 12 (1). P. 194–197.
271. Katz J., Postal P. Semantic Interpretation of Idioms and Sentences Containing Them. *Quarterly progress report*. 1963. № 70. P. 275–306.
272. Keysar B., Bly B. Intuitions of the Transparency of Idioms: Can One Keep a Secret by Spilling the Beans? *Journal of Memory and Language*. 1995. №. 34. P. 89–109.
273. Korhonen J. Probleme der kontrastiven Phraseologie. *Phraseologie : ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* / Herausgegeben von H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick : 1 Halbband.; Berlin; New York : Walter deGruyter, 2007. S. 574–590.

274. Korunets' I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages. Вінниця : Нова книга, 2003. 464 p.
275. Kovalyuk Yu. Anthroponymic Idioms in English: a Corpus-Based Study. *Journal of American Philology*. № 4 (2). V. 138. John Hopkins University Press, 2017. P. 1071–1076.
276. Kyriacou M., Conklin K., Thompson D. Passivizability of Idioms: Has the Wrong Tree Been Barked up? *Language and speech*. 2020. №. 2. V. 63. P. 404–435.
277. Lakoff G. Cognitive Semantics. *Meaning and Mental Representations*. Bloomington, Indianapolis : Indiana University Press, 1988. P. 119-154.
278. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
279. Langacker R. W. Grammar and Conceptualization. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2000. 401 p.
280. Liu D. Idioms: Description, Comprehension, Equisition, and Pedagogy. Routledge, 2017. 224 p.
281. Lodge D. N., Leach E. A. Children's Acquisition of Idioms in the English Language. *Journal of Speech and Hearing Research*. 1975. №. 3. V. 18. P. 521–529.
282. Makkai A. Idiom Structure in English. New York : Walter de Gruyter, 2013. 373 p.
283. Melnyk S., Novikov O. Phraseological Units Denoting a Person's Activities. *Filologia, socjologia, kulturoznawstwo. Priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki* (28/02/2017). Lublin, 2017. P. 30–34.
284. Mieszek A. Intonation of Compound Sentences in English and Polish. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics Poznan*. 1973: P. 181–188.
285. Melčuk I. Phrasemes in Language and Phraseology in Linguistics. *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*. Erlbaum, 1995. № 3. S 67–232.
286. Miller J. The Bottom Line: Are Idioms Used in English Academic Speech and Writing? *Journal of English for Academic Purposes*. 2020. V. 43. P. 1–14.
287. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English. Oxford : Clarendon Press, 1998. 338 p.
288. Mukhtarova R. Y. Metaphorical And Metonymical Models of Phraseological Units with Components Expressing the Category of Gender in the

English and Tatar languages. *In the World of Scientific Discoveries*. 2014. V. 53. I. 5. P. 127–130.

289. Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego: wyrażenia, zwroty, frazy. Warszawa, 2004. 1088 s.

290. Müldner-Nieckowski P., Müldner-Nieckowski L. Wprowadzenie do frazeologii. Режим доступа: http://www.forum.frazeologia.pl/Wprowadzenie_do_frazeologii.pdf

291. Nesselhauf N., Skandera P. What Are Collocations? *Phraseological Units: Basic Concepts and Their Application*. Basel: Schwabe, 2004. P. 1–21.

292. Newmeyer F. J. The Regularity of Idiom Behavior. *Lingua*. 1974. №. 4. V. 34. P. 327–342.

293. Nicolas T. Semantics of Idiom Modification. *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*. 1995. P. 233–252.

294. Nunberg G., Sag I. A., Wasow T. Idioms. *Language*. 1994. №. 3. V. 70. P. 491–538.

295. Qonsuli L. E., Sharifi S. Semantic Comprehension of Idioms: Their Effectiveness and Psychological Reliability. *Review of Cognitive Linguistics*. 2020. №. 1. V 18. P. 1–18.

296. Rafatbakhsh E., Ahmadi A. A Thematic Corpus-Based Study of Idioms in the Corpus of Contemporary American English. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*. 2019. №. 1. V. 4. P. 1–11. Режим доступа: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40862-019-0076-4>

297. Rafatbakhsh E., Ahmadi A. The Most Frequent Idioms Used in Contemporary American English: A Corpus-Based Study. *Applied Research on English Language*. 2020. №. 2. V. 9. P. 205–228.

298. Roget P. M. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases. Harlow, Essex, England : Longman Group Limited, 1852. 698 p.

299. Sabban A. Culture-Boundness and Problems of Cross-Cultural Phraseology. *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* / Herausgegeben von H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick : 1 Halbband. Berlin; New York : Walter de Gruyter; 2007. S. 590–604.

300. Sailer M. Idioms: Pull Strings, Spill the Beans, and Kick the Bucket. *The Wiley Blackwell Companion to Semantics*. 2020. №. 1. P. 1–28.
301. Schippan T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen : Niemeyer, 1992. 306 S.
302. Seidl J., McMordie W. English Idioms and How to Use Them. Oxford : Oxford University Press, 1983. 266 p.
303. Seiler F. Deutsche Sprichwörterkunde. Bremen : Beck, 1922. 457 S.
304. Skandera P. Phraseology and Culture in English. Berlin : Walter de Gruyter, 2017. 511 p.
305. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego : w 2 t. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1974. 788 p.
306. Smith L. P. World and Idioms Studies in the English Language. London : Constable, 1948. 169 p.
307. Stubbs M. An Example of Frequent English Phraseology: Distribution, Structures and Functions. *Corpus Linguistics 25 Years on*. Amsterdam : Rodopi, 2007. P. 89–105.
308. Stefanowitsch A., Gries S. T. Collocations: Investigating the Interaction of Words and Constructions. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2003. №. 2. V. 8. P. 209–243.
309. Sternin I. Studien zur kontrastiven Lexikologie und Phraseologie. Voronez, 1994. 114 S.
310. Stowell T. Determiners in NP and DP. *Views on phrase structure*. Springer, Dordrecht, 1991. P. 37–56
311. Strässler J. Idioms in English: A Pragmatic Analysis. Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1982. S. 183.
312. Todorova N. Yu. Concept of *SPACE* in Different Linguocultures. *Сучасна філологія: теорія та практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р. Одеса, 2014. С. 166–167.*
313. Tonenchuk T. Metonymical Transfer of Somatisms Composing English Phraseological Units Complicated with Metaphorization. *The First International Conference on Languages, Literature and Linguistics*. Proceedings of the Conference, April 14, 2014. Vienna, Austria, 2014. P. 72–80.

314. Tonenchuk T. The Frequency Dictionary of Modern English Phraseological Units with a Somatic Component (Methods of Creating a Dictionary and Statistical Characteristics of SPU Based on Fiction). *European Applied Sciences*. Stuttgart, 2015. № 2. P. 28–30.
315. Udosen E. E., Offong I. J., Ekah M. H. The Structure of Idioms in Ibibio. *International Journal*. 2017. V. 5. №. 2. P. 185–196.
316. Van Den Heever C. M. Idioms in Biblical Hebrew: Towards Their Identification and Classification with Special Reference to 1 and 2 Samuel : diss. Stellenbosch : Stellenbosch University, 2013. 365 p.
317. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms. *Substance and Structure of Language*. 1969. P. 23–82.
318. Wierzbicka A. Emotional Universals. *Language Design*. 1999. №2. P. 23–69.
319. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universality. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. P. 285–319.
320. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. Oxford : Oxford University Press, 1992. 496 p.
321. Wierzbicka A. The Search for Universal Semantic Primitives. *Thirty Years of Linguistic Evolution* : Studies in Honour of René Dirven on the Occasion of His Sixtieth Birthday / R. Dirven, M. Pütz (eds.). Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 1992. P. 215–242.
322. Wierzbicka A. The semantic of Emotions : Fear and its Relatives in English. *Australian Journal of Linguistics*. 1990. № 2. Vol. 10. P. 35–48.
323. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. Oxford; New York : Oxford University Press, 1996. 220 p.
324. Zapukhlyak I. M. Structural Peculiarities of Adjective Non-comparative Idioms with the Component Denoting Inorganic Matter in the English and Ukrainian Languages. *Sciences of Europe*, Praha, 2020, № 49, V. 4. P. 31–40. <http://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2020/10/VOL-4-No-49-2020.pdf>
325. Zhu T., Minda J. P. An Investigation of Idiom Processing Advantage Using Translated Familiar Idioms. *Canadian Journal of Experimental Psychology Revue*

canadienne de psychologie expérimentale. 2021. <https://psycnet.apa.org/record/2021-14145-001>

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

326. Словник фразеологізмів української мови. [уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук та ін.]. К. : Наукова думка, 2003. 1104 с.
327. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. К. : Вища школа, 1984. Т. 1 : А–М 304 с. Т. 2 : Н–Я 384 с.
328. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. К. : Освіта, 1998. 224 с.
329. Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. Кн. 1: [А-Налити] Уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.; Редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.; НАН України ; Ін-т укр. Мови. 2-ге вид. К. : Наук. Думка, 1999. Кн. 1С. 1–528, Кн. 2 С. 529–980.
330. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 587 p.
331. Collins Cobuild Idioms Dictionary. Glasgow : Harper Collins Publishers, 1997. 493 p.
332. Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. 1st Edition. Richard A. Spears. New York : McGraw-Hill's, 2006. 1098 p.
333. Longman Pocket Idioms Dictionary. Harlow : Pearson Education Limited, 2001. 297 p.
334. Oxford Dictionary of Idioms. Edited by J. Siefring. Oxford : Oxford University Press, 2004. 352 p.
335. The American Heritage Dictionary of Idioms. C. Ammer. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2003. 480 p.
336. Wilkinson P. R. Thesaurus of Traditional English Metaphors.. London and New York : Routledge, 2002 (Second edition). 2009 p.

ДОДАТКИ

Концепти фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах

ТГ Концепт	ТГ «Літосфера»		ТГ «Гідросфера»		ТГ «Атмосфера і космос»		Разом	
	Англ. мова	Укр. мова	Англ. мова	Укр. мова	Англ. мова	Укр. мова	Англ. мова	Укр. мова
<i>НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА</i>	257 (22,24 %)	59 (10,11 %)	77(14,55 %)	19 (8,42 %)	79 (20,85 %)	5 (3,52 %)	413 (20,01 %)	83 (10,34 %)
<i>ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА</i>	147 (12,72 %)	–	105 (19,85 %)	–	34 (8,97 %)	6 (4,23 %)	286 (13,86 %)	6 (0,75 %)
<i>ПРАГМАТИЗМ</i>	146 (12,5 %)	31 (2,07 %)	32 (6,05 %)	2 (0,88 %)	21 (5,54 %)	11 (7,75 %)	199 (9,64 %)	44 (5,48 %)
<i>СКРУТА</i>	81 (7,03 %)	62 (13,33 %)	56 (10,58 %)	24 (10,62 %)	-	-	137 (6,64 %)	86 (10,71 %)
<i>ЗЛОВМИСНИЦТВО</i>	89 (7,73 %)	42 (9,66 %)	16 (3,02 %)	23 (10,18 %)	-	-	105 (5,09 %)	65 (8,1 %)
<i>УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ</i>	64 (5,73 %)	7 (1,61 %)	36 (6,81 %)	26 (11,51 %)	-	-	100 (4,85 %)	33 (4,11 %)
<i>СМЕРТЬ</i>	17 (1,47 %)	76 (17,47 %)	7 (1,32 %)	1 (0,44 %)	2 (0,53 %)	5 (3,52 %)	26 (1,26 %)	82(10,21 %)
<i>СЕРЕДОВИЩЕ</i>	53 (4,51 %)	–	23 (4,35 %)	–	21 (5,54 %)	2 (1,4 %)	97 (4,7 %)	2 (0,25 %)
<i>НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ</i>	23 (2 %)	2 (0,46 %)	28 (5,29 %)	11 (4,87 %)	6 (1,58 %)	1 (0,7 %)	57 (2,76 %)	14 (1,74 %)
<i>ЦІННІСТЬ/ ЗНАЧИМІСТЬ</i>	34 (2,95 %)	14 (3,22 %)	16 (3,02 %)	3 (1,33 %)	-	-	50 (2,42 %)	17 (2,12 %)
<i>ЩАСТЯ /УСПІХ</i>	–	–	–	–	41 (10,82 %)	7 (4,93 %)	41 (1,99 %)	7 (0,87 %)
<i>ПАСИВНІСТЬ</i>	–	–	18 (3,4 %)	21 (9,29 %)	-	-	18 (0,87 %)	21 (2,62 %)
<i>ЧАС</i>	6 (0,52 %)	5 (1,15 %)	4 (0,76 %)	7 (3,11 %)	6 (1,58 %)	12 (8,45 %)	16 (0,78 %)	24 (2,99 %)
<i>НЕДАЛЕКІСТЬ</i>	8 (0,69 %)	2 (0,46 %)	5 (0,95 %)	–	14 (3,69 %)	9 (6,34 %)	27 (1,31 %)	11 (1,37 %)
<i>ВАЖКА ПРАЦЯ</i>	26 (2,26 %)	8 (1,84 %)	-	-	-	-	26 (1,26 %)	8 (1 %)
<i>НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ</i>	–	–	–	–	22 (5,8 %)	11 (7,75 %)	22 (1,07 %)	11 (1,37 %)

Продовження додатку А

РАДІСТЬ / ПІДНЕСЕННЯ	8 (0,69 %)	25 (4,83 %)	-	-	-	-	8 (0,39 %)	25 (3,11 %)
КІЛЬКІСТЬ	12 (1,04 %)	6 (1,38 %)	5 (0,95 %)	4 (1,77 %)	3 (0,79 %)	2 (1,41 %)	20 (0,97 %)	12 (1,5 %)
ВІДСТАНЬ	2 (0,17 %)	4 (0,92 %)	2 (0,38 %)	5 (2,21 %)	7 (1,85 %)	8 (5,63 %)	11 (0,53 %)	17 (2,12 %)
ЖОРСТОКІСТЬ	19 (1,65 %)	5 (1,15 %)	-	-	-	-	19 (0,92 %)	5 (0,62 %)
ЖИТТЯ	11 (0,95 %)	2 (0,92 %)	-	-	-	2 (1,41 %)	11 (0,53 %)	4 (0,5 %)
ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН	-	-	3 (0,57 %)	12 (5,31 %)	-	9 (6,34 %)	3 (0,15 %)	21 (2,62 %)
ПЕРЕМІЩЕННЯ	3 (0,56 %)	16 (3,68 %)	-	-	-	-	3 (0,15 %)	16 (1,99 %)
ОБМАН	17 (1,3 %)	4 (0,69 %)	-	-	-	-	17 (0,82 %)	4 (0,5 %)
БАГАТСТВО	6 (0,52 %)	13 (2,99 %)	-	-	-	-	6 (0,29 %)	13 (1,62 %)
ВІК ЛЮДИНИ	7 (0,61 %)	4 (0,92 %)	-	-	-	-	7 (0,34 %)	4 (0,5 %)
ХВИЛЮВАННЯ / СТРАХ	6 (0,26 %)	5 (1,09 %)	-	-	-	-	6 (0,29 %)	5 (0,62 %)
НЕОЧІКУВАНІСТЬ	-	-	-	-	8 (2,11 %)	7 (4,93 %)	8 (0,39 %)	7 (0,87 %)
ПИЯТИКА	4 (0,35 %)	2 (0,46 %)	7 (1,32 %)	2 (0,88 %)	-	-	11 (0,53 %)	4 (0,5 %)
НЕНАДІЙНІСТЬ	3 (0,26 %)	3 (0,69 %)	1 (0,18 %)	2 (0,88 %)	-	-	4 (0,19 %)	5 (0,62 %)
БОРОТЬБА	-	-	11 (2,08 %)	3 (1,33 %)	-	-	11 (0,53 %)	3 (0,37 %)
ПРИХИЛЬНІСТЬ	-	-	-	-	8 (2,11 %)	5 (3,52 %)	8 (0,39 %)	5 (0,62 %)
ЗАГРОЗА	-	-	-	-	5 (1,32 %)	7 (4,93 %)	5 (0,24 %)	7 (0,87 %)
ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ	-	-	10 (1,89 %)	2 (0,88 %)	-	-	10 (0,48 %)	2 (0,25 %)
ХОЛОД	5 (0,43 %)	-	5 (0,95 %)	1 (0,44 %)	-	-	10 (0,48 %)	1 (0,12 %)
ДРУЖБА	2 (0,17 %)	3 (0,69 %)	-	4 (1,77 %)	-	-	2 (0,1 %)	7 (0,87 %)
ЛЮБОВ	4 (0,35 %)	2 (0,46 %)	-	-	-	-	4 (0,19 %)	2 (0,25 %)
НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ	-	-	-	-	5 (1,32 %)	4 (2,82 %)	5 (0,24 %)	4 (0,5 %)

Продовження додатку А

СОРОМ	3 (0,26 %)	3 (0,69 %)	-	-	-	-	3 (0,15 %)	3 (0,37 %)
ПОШАНА	3 (0,26 %)	2 (0,46 %)	-	-	-	-	3 (0,15 %)	2 (0,25 %)
НАВЧАННЯ	3 (0,26 %)	1 (0,23 %)	-	-	-	-	3 (0,15 %)	1 (0,12 %)
ТРАНСПОРТ	3 (0,26 %)	1 (0,23 %)	-	-	-	-	3 (0,15 %)	1 (0,12 %)
ДОБРОТА	2 (0,17 %)	2 (0,46 %)	-	-	-	-	2 (0,1 %)	2 (0,25 %)
ПОДІБНІСТЬ	—	—	2 (0,38 %)	4 (1,77 %)	-	-	2 (0,1 %)	4 (0,5 %)
РОДИННІ ВІДНОСИНИ	—	—	3 (0,57 %)	2 (0,88 %)	-	-	3 (0,15 %)	2 (0,25 %)
ШУМ	—	—	—	—	2 (0,53 %)	2 (1,41 %)	2 (0,1 %)	2 (0,25 %)
ШВИДКІСТЬ	—	—	—	—	2 (0,53 %)	2 (1,41 %)	2 (0,1 %)	2 (0,25 %)
НАДІЙНІСТЬ	45 (1,65 %)	—	-	-	-	-	45 (2,17 %)	—
НЕЩАСТЯ	—	—	—	—	26 (6,86 %)	—	26 (1,26 %)	—
КОЛІР	13 (1,13 %)	—	7 (1,32 %)	—	5 (1,32 %)	—	25 (1,21 %)	—
МІНЛИВІСТЬ	—	—	14 (2,65 %)	—	5 (1,32 %)	—	19 (0,92 %)	—
ГНІВ	—	—	—	—	16 (4,22 %)	—	16 (0,78 %)	—
ІЛЮЗІЯ	—	—	13 (2,46 %)	—	—	—	13 (0,63 %)	—
НАДІЯ НА КРАЩЕ	—	—	—	—	9 (2,37 %)	—	9 (0,44 %)	—
СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ	—	—	9 (1,7 %)	—	-	-	9 (0,44 %)	—
ВІДМІННІСТЬ	—	—	6 (1,32 %)	—	-	-	6 (0,29 %)	—
ЛАЙКА	—	—	4 (1,13 %)	—	2 (0,53 %)	—	6 (0,29 %)	—
БЛАГАННЯ	—	—	—	—	6 (1,58 %)	—	6 (0,29 %)	—
ФІЗИЧНА НЕДОСКОНАЛІСТЬ	5 (0,43 %)	—	-	-	-	-	5 (0,24 %)	-
ІЖА	5 (0,43 %)	—	-	-	-	-	5 (0,24 %)	—
ВДЯЧНІСТЬ	—	—	—	—	4 (1,06 %)	—	4 (0,19 %)	—

Продовження додатку А

ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ	—	—	—	—	4 (1,06 %)	—	4 (0,19 %)	—
РАДІОЕФІР	—	—	—	—	3 (0,79 %)	—	3 (0,15 %)	—
ПРОФЕСІЯ ЛЮДИНИ	2 (0,17 %)	—	-	-	-	-	2 (0,1 %)	—
ТВАРИНА	2 (0,17 %)	—	-	-	-	-	2 (0,1 %)	—
ІНТЕНСИВНІСТЬ	—	16 (3,68 %)	-	9 (3,98 %)	—	13 (9,15 %)	—	38 (4,73 %)
ЗНИКНЕННЯ	—	—	—	15 (6,64 %)	-	-	—	15 (1,87 %)
ПРОКЛІН	—	8 (1,84 %)	-	-	-	-	—	8 (1 %)
НЕАДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ	—	—	—	—	—	8 (5,63 %)	—	8 (1 %)
СКРОМНІСТЬ	—	—	—	5 (3,98 %)	-	-	—	5 (0,62 %)
ДОПОМОГА	—	—	—	4 (2,21 %)	-	-	—	4 (0,49 %)
ВИКРИТТЯ	—	—	—	4 (2,21 %)	-	-	—	4 (0,49 %)
ДОПОМОГА	—	—	—	4 (1,77 %)	-	-	—	4 (0,49 %)
ДОБРОБУТ	—	—	—	3 (1,33 %)	-	-	—	3 (0,37 %)
Залишкова група	10 (3,73 %)	—	4 (0,76 %)	8 (3,54 %)	13 (3,43 %)	4 (2,82 %)	27 (1,31 %)	12 (1,5 %)
Разом	1152 (100 %)	435 (100 %)	529 (100 %)	226 (100 %)	379 (100 %)	142 (100 %)	2060 (100 %)	803 (100 %)